

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ

**ДИХОТОМИЈА СОПСТВО-ДРУГОСТ:
ПРЕДУСЛОВ И/ИЛИ ПРЕПРЕКА
УСПЕШНОМ РЕГИОНАЛНОМ
ПОВЕЗИВАЊУ**

мастер рад

Ментор:
Проф. др Владимир Ајзенхамер

Студент:
Татјана Петровић, М2/23

Београд, 2025.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SECURITY STUDIES

**SELF-OTHER DICHOTOMY:
PREREQUISITE AND/OR OBSTACLE
FOR SUCCESSFUL REGIONAL
INTEGRATION**

master thesis

Mentor:
Prof. dr Vladimir Ajzenhamer

Student:
Tatjana Petrović M2/23

Belgrade, 2025.

ДИХОТОМИЈА СОПСТВО-ДРУГОСТ: ПРЕДУСЛОВ И/ИЛИ ПРЕПРЕКА УСПЕШНОМ РЕГИОНАЛНОМ ПОВЕЗИВАЊУ

Резиме

У раду је разматрана дихотомија сопство-другост као један од најзначајнијих фактора у процесу конструкције колективних идентитета, и тиме у процесу регионалних интеграција. У раду је превасходно приказан начин на који се колективни идентитети конструишу из превасходно конструктивистичког и делом постструктуралистичког концепта. Циљ рада је било разматрање импликација наведене дихотомије по регионално повезивање, односно разматрање да ли дихотомија сопство-другост представља предуслов или препреку успешном регионалном повезивању. Разматрањем регионалног повезивања у односу на Европску унију приказано је да је дискурзивна конструкцију колективног идентитета у односу на другост био значајан фактор конструкције колективног идентитета и предуслов регионалном повезивању на територији Европе. Уједно, дискурзивна конструкција колективног идентитета у односу на другост је представљена и као једна од значајних препрека за регионалне интеграције Европске уније и Турске.

Кључне речи: дихотомија сопство-другост, регионализам, конструктивизам, постструктурализам, Европска унија, Турска

SELF-OTHER DICHOTOMY: PREREQUISITE AND/OR OBSTACLE FOR SUCCESSFUL REGIONAL INTEGRATION

Abstract

The paper discusses the self-otherness dichotomy as one of the most significant factors in the process of collective identity construction, and thus in the process of regional integration. The paper primarily shows the way in which collective identities are constructed from a primarily constructivist and partially poststructuralist concept. The aim of the paper was to consider the implications of the aforementioned dichotomy for regional integration, that is, to consider whether the self-otherness dichotomy is a prerequisite or an obstacle for successful regional integration. For regional integration in European Union, it was shown that the discursive construction of collective identity in relation to otherness was a significant factor in the construction of collective identity and a prerequisite for regional integration on the territory of Europe. At the same time, the discursive construction of collective identity in relation to otherness is presented as one of the significant obstacles for the regional integration of the European Union and Turkey.

Key words: self-other dichotomy, regionalism, constructivism, poststructuralism, European Union, Turkey

САДРЖАЈ

1. УВОД	3
2. КОНСТРУКЦИЈА КОЛЕКТИВНОГ ИДЕНТИТЕТА У ОДНОСУ НА ДИХОТОМИЈУ СОПСТВО-ДРУГОСТ.....	7
2.1. Колективни идентитет	7
2.2. Колективни идентитет као предмет проучавања науке о међународним односима.....	10
2.2.1. Конструктивизам.....	12
2.2.2. Постструктурализам	15
3. РЕГИОНАЛНО ПОВЕЗИВАЊЕ	17
3.1. Регион.....	17
3.2. Регионализам и регионалне интеграције.....	18
3.2.1. Стари и нови регионализам	20
4. РАЗВОЈ РЕГИОНАЛНИХ ИНТЕГРАЦИЈА НА ПРОСТОРУ ЕВРОПЕ	23
4.1. Мисаоне претече регионалног повезивања на територији Европе ...	23
4.2. Регионално повезивање на територији Европе.....	24
4.2.1. Уговор из Мастрихта.....	29
4.2.2. Лисабонски споразум	34
4.2.3. Изазови у функционисању Европске уније	36
5. КОНСТРУКЦИЈА ИДЕНТИТЕТА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ У ОДНОСУ НА ДИХОТОМИЈУ СОПСТВО-ДРУГОСТ КАО ПРЕДУСЛОВ РЕГИОНАЛНОМ ПОВЕЗИВАЊУ	39
5.1. Дихотомија сопство-другост и колективни идентитет Европске уније	40
5.2. Развој колективног идентитета Европске уније.....	43
5.3. Елементи колективног идентитета Европске уније.....	53
5.3.1. Источни други и оријентализам.....	55
6. ДИХОТОМИЈА СОПСТВО-ДРУГОСТ КАО ПРЕПРЕКА РЕГИОНАЛНОМ ПОВЕЗИВАЊУ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ И ТУРСКЕ	60
6.1. Политика проширења Европске уније.....	60

6.2. Дихотомија сопство-другост и регионално повезивање Европске уније и Турске	62
6.2.1. Концепт Истока и оријентализам.....	63
6.3. Развој међусобних перцепција Европске уније и Турске.....	66
6.4. Приступање Турске Европској унији	72
6.5. Организација односа између Европске уније и Турске.....	79
6.5.1. Европски савет.....	79
6.5.2. Европска комисија	81
6.5.3. Европски парламент	81
6.6. Инклузија Турске у процес европских интеграција	85
6.7. Изазови регионалном повезивању Европске уније и Турске.....	86
7. ЗАКЉУЧАК	87
8. ЛИТЕРАТУРА	91
9. БИОГРАФИЈА АУТОРА	96

1. УВОД

Настанак регионализма и успостављање првих регионалних организација на територији Западне Европе половином прошлог века значајно су утицали на повећано интересовање науке о међународним односима и студија безбедности за проучавање феномена колективног идентитета, превасходно процеса његове конструкције. Развојем конструктивистичке и постструктуралистичке парадигме у оквиру поменутих наука, проучавање идентитета – нарочито током 1990-их година, добија сасвим нову димензију, при чему је циљ ових истраживања боље разумевање понашања актера у светској политици. У складу са зацртаним циљем у истраживачки фокус улази и питање идентитетског аспекта феномена регионалних интеграција, прецизније – проблем укључивања и искључивања појединих актера из овог процеса.

Према конструктивистичком и постструктуралном тумачењу, конструкција колективних идентитета се темељи на одређеним заједничким карактеристикама конкретних ентитета (нпр. етничких и верских група, друштава и држава), али и на њиховој диференцијацији од – у односу на њих, значајно различитих „других“ истородних колективитета. У том контексту, конструктивисти и постструктуралисти разматрају идентитет као релациони појам. Они наглашавају значај дискурзивне конструкције колективног идентитета у односу на дихотомију сопство-другост. Другим речима, они његовом настанку претпостављају компарацију са различитим „другима“, онима који су – у односу на дати колективитет, неретко представљени као дијаметрално супротни – често чак и као антиподни.

Процес конструкције колективног идентитета или колективног сопства је превасходно усмерен на стварање кохезије међу друштвеним ентитетима и стога представља један од предуслова, али и могућу препреку за остваривање успешне регионалне интеграције на одређеном простору. Према томе, регионализам односно формирање регионалних организација подразумева да се остваривање значајне интеракције, институционализација сарадње међу државама и реализација одређеног степена наднационалности темеље управо на колективном идентитету конструисаном у односу на дихотомију сопство-другост.

Европска унија јесте најуспешнији пример регионализма. Процес европских интеграција отпочет је формирањем Европске заједнице за угаљ и челик 1951. године. Почев од успостављања првобитних Европских заједница, истицана је тежња ка постизању свеобухватне сарадње и

продубљивању европских интеграција, при чему су за интеграције и разматрање европског идентитета уједно значајна и проширења Европске уније. Од самог почетка процеса европских интеграција државе чланице су истицале другост као аспект у односу на који се конструише колективни идентитет као и усмереност ка постизању мира у Европи.

Конструкција идентитета Европске уније је у различитим периодима подразумевала два варијетета: конструкцију идентитета у односу на заједничке карактеристике држава чланица, као и конструкцију идентитета кроз дискурсе о различитим „другима“ негацијом и дистинкцијом у односу на карактеристике другог. Притом, треба имати на уму да идентитети нису статичне и непроменљиве категорије, те да стога у једнакој мери почивају на (релативно постојаним) стереотипизираним представама „других“, као и на бројним варијететима (често временски и ситуационо условљеним) перцепција те другости. Уједно, у дискурсима нарочито у области спољне политике идентитет Европске уније је представљан на различите начине у односу на дихотомију сопство-другост при чему се истиче и континуитет у представљању одређених аспеката колективног идентитета. Компоненте европског идентитета се односе на грађанску и етничку или културну компоненту идентитета, при чему се у конструкцији колективног идентитета у односу на другост нарочито истиче заједничка историја, религија, вредности, као и концепт Европе (као заједнице). Конструкција колективног идентитета у односу на дихотомију сопство-другост је уједно истицана и као предуслов регионалним интеграцијама, али и као предуслов успешном функционисању и даљем развоју процеса европских интеграција.

Са друге стране, Турска је држава чији процес приступања Европској унији најдуже траје у односу на друге кандидате. Различите препреке за приступање Турске процесу европских интеграција се неретко разматрају у контексту импликација дихотомије сопство-другост по процес регионалних интеграција. Развој међусобних перцепција Европске уније и Турске је истовремено подразумевао истицање и сопства и другости, односно појаву како негативних, тако и позитивних перцепција. Дискурзивна конструкција идентитета Европске уније је подразумевала и разматрање географије, историје, религије и културе као аспеката идентитета Европске уније и Турске који су перципирани и представљани као значајно различити. Аутори попут Ивера Нојмана нарочито истичу значај ранијих перцепција Турске као „другог“ за процес европских интеграција. У дискурсима о Турцима током различитих периода европске историје, Турска је уједно представљана и као делимично сопство и као

делимична другост у односу на Европу. Отуда је Европска унија данас амбивалентна по питању Турског чланства у овој регионалној организацији – Брисел је час инклузиван, час искључујући када је реч о приступању Турске.

Основно истраживачко питање суштински одражава сам наслов рада, односно гласи: Да ли је дихотомија сопство-другост предуслов или препрека за регионално повезивање? Истраживачко питање ће у раду бити обрађено кроз следеће хипотезе:

- општа хипотеза: дихотомија сопство-другост представља предуслов за регионалне интеграције у инстанцама у којима су посматране државе повезане историјом и одређеним заједничким спомама, док са друге стране дихотомија сопство-другост представља препреку за регионалне интеграције у инстанцама у којима државе апострофирају озбиљне међусобне дистинкције, умногоме ослоњене на културолошке разлике;
- прва посебна хипотеза: дихотомија сопство-другост је била предуслов регионалном повезивању у раним фазама настанка данашње Европске уније;
- друга посебна хипотеза: дихотомија сопство-другост представља препреку успешној регионалној интеграцији у случају Европске уније и Турске услед европских перцепција и представљања Турске као другости у односу на сопство Европске уније.

Услед комплексности истраживачког проблема, а ради постизања што свеобухватнијег сагледавања основних поставки рада, у оквиру рада биће примењиване различите истраживачке методе:

- студија случаја – као истраживачка метода обухватиће рад у целости, при чему ће нарочито у петом и шестом делу рада бити разматрана импликација дихотомије сопство-другост и концепта другости на примеру лидера регионализма односно Европске уније, као предуслова за процес регионалних интеграција, и као препреке за регионалне интеграције у односу на приступање Турске Европској унији;
- процесна анализа – као истраживачка метода биће коришћена за разматрање импликација дихотомије сопство-другост по почетак и развој процеса регионалних интеграција на територији Европе, као и по процес приступања Турске Европској унији, као и кроз остатак рада у односу на анализу утицаја претходних дискурзивних

конструкција сопства и другости на развој даљих и актуелних перцепција.

Научна релевантност разматрања импликација дихотомије сопство-другост по регионалне интеграције, и тиме научна релевантност самог рада произилази из значаја проучавања конструкције колективног идентитета у односу на дихотомију сопство-другост за разумевање процеса регионалних интеграција. Конкретно, разматрање конструкције колективног идентитета у односу на дихотомију сопство-другост као предуслова односно препреке регионалним интеграцијама из угла конструктивизма, постструктурализма и регионализма омогућава разматрање, али и даље преиспитивање основних поставки и конкретних примена наведених праваца и теорије. Уједно, научна релевантност рада се огледа и у доприносу бољем разумевању концепата представљених у раду, укључујући процес конструкције колективних идентитета, значај дихотомије сопство-другост за наведени процес и утицај другости на регионалне интеграције.

Друштвена релевантност проучавања дихотомије сопство-другост у односу на регионалне интеграције, и стога релевантност самог рада, се пре свега односи на стицање увида у практичне импликације конструкције колективних идентитета по понашање актера међународних односа. Разматрање процеса конструкције колективних идентитета у односу на приказане студије случаја доприноси бољем разумевању утицаја другости на конструкцију и представе сопства и тиме на укључивање, односно искључивање појединих актера из регионалних интеграција на простору Европе.

2. КОНСТРУКЦИЈА КОЛЕКТИВНОГ ИДЕНТИТЕТА У ОДНОСУ НА ДИХОТОМИЈУ СОПСТВО-ДРУГОСТ

Разматрање утицаја дихотомије сопство-другост на регионално повезивање неопходно је пре свега отпочети кратким освртом на кључне концепте попут колективног идентитета, сопства и другости, као и на релевантне теоријске правце које су развијени у оквиру науке о међународним односима и који су притом усмерени на проучавање различитих аспеката конструкције колективних идентитета. Од нарочитог значаја за разматрање ове тематике јесу теоријски доприноси настали у оквиру конструктивистичког и постструктуралистичког правца.

2.1. Колективни идентитет

За разумевање конструкције колективних идентитета и утицаја дихотомије сопство-другост на наведени процес, неопходно је пре свега пружити адекватну дефиницију самог појма „идентитет“. С тим у вези, потребно је уједно указати и на чињеницу да је идентитет неретко сврставан међу појмове чије теоријско одређење подразумева различите потешкоће, услед перцепције и представљања идентитета као флуидног концепта (Mutavdžić, 2017).

Иако је у литератури изостао консензус по питању општеприхваћене дефиниције идентитета, међу првим и уједно најистакнутијим јесте дефиниција Оксфордског речника, према којој идентитет представља „истоветност личности или у ствари у сваком тренутку или околности“, као и „стање или чињеницу да су личност или ствар једнаки своме сопству, а не нечему другом“, при чему идентитет уједно подразумева и „стање или чињеницу о опстанку исте личности кроз различите фазе егзистенције“, дакле „континуитет личности“ (Teršić, 2012, str. 70). Поред концизног одређења идентитета, наведена дефиниција је од нарочитог значаја за разматрање колективних идентитета кроз указивање на чињеницу да конструкција идентитета делом почива на идентификацији са сопством, односно на диференцијацији од других. Уједно, иако је указано да је идентитет флуидан концепт и стога подложен променама, флуидност не подразумева континуиране промене, односно одређене конструкције и представљања колективног идентитета су постојани током дужег периода и упркос променама (Mutavdžić, 2017). Стога је и други део наведене дефиниције у одређеној мери подобан за разматрање и разумевање конструкције, односно представљања колективног идентитета.

Вент, један од утемељивача и предводника конструктивистичког правца у науци о међународним односима, представља идентитет у филозофском смислу као „оно што чини ствар оним што јесте“ (Wendt, 1999, p. 224), односно Вент конкретно разматра идентитет као „својство међународних актера које генерише мотивационе и бихејвиоралне предиспозиције“ (Wendt, 1999, p. 224). У основи, идентитет јесте субјективан концепт који се темељи на (само)разумевању актера (Wendt, 1999).

У контексту одређења колективног идентитета, међу различитим дисциплинама није постигнут консензус ни у односу на конкретизацију кључних карактеристика концепта. Генерално, у оквиру савремене друштвене теорије у знатној мери је прихваћена студија у којој аутори Гоф и Дан елаборирају да су другост, флуидност, конструисаност и многострукост темељи идентитета (Mutavdžić, 2017).

Вент истиче да је идентитет инхерентно релациони појам који је у тесној вези са психолошком реалношћу актера и друштвено конструисаним светом (Wendt, 1992). Конструкција колективног идентитета у односу на дихотомију сопство-другост, тачније конструисање сопства у односу на разлике са другима – који могу, али и не морају бити представљени као антагонистички – потврђује поменуто схватање, и наводи на закључак да је идентитет превасходно релациони појам (Mutavdžić, 2017).

Другост као теоријска концепција јесте саставни елемент дихотомије сопство-другост која представља један од незаобилазних аспеката конструкције колективних идентитета (Jovanović i Ajzenhamer, 2017), при чему се наведена конструкција подједнако заснива како на интеракцији са члановима колективног сопства који се перципирају као исти или слични нама, тако и са различитим другима који су неретко представљени као дијаметрална супротност (Jovanović i Ajzenhamer, 2017). Релевантно је поменути да Вент наводи три улоге идентитета које се односе на представе сопства и другости – непријатељ, ривал и пријатељ, и које истовремено и конструишу и произилазе из различитих култура анархије у међународном политичком систему (Wendt, 1999).

Сагледавање колективног идентитета као релационог појма уједно захтева и скретање пажње на чињеницу да се другост не односи искључиво на ентитете изван сопства, већ другост уједно означава и другост која је садржана у сопству (Mutavdžić, 2017). Према Венту, конструкција колективног идентитета се односи и на редефинисање граница сопства на такав начин да сопство обухвати и другост, како би се остварила кохезија и осећај заједништва (Wendt, 1999). Сходно томе, поједини аутори

наглашавају да је у случају регионалног повезивања на територији Европе колективни идентитет држава Европске уније подразумевао укључивање другости у сопство у односу на поједине фазе проширења Уније (Mutavdžić, 2017).

Поред другости, значајно својство колективног идентитета се односи и на поменућу флуидност, односно став да су идентитети подложни пре свега политичким променама, при чему флуидност не подразумева сталне промене (Mutavdžić, 2017). Кроз различите активности актера у међународним односима представе сопства и другости, идентитета и интереса се континуирано продукују и репродукују, али се уједно карактеришу и одређеном стабилношћу односно постојаношћу кроз дуже временске периоде (Wendt, 1999).

Конструисаност као својство идентитета се односи на друштвену конструкцију идентитета кроз различите наративе и дискурсе и друштвене праксе (Mutavdžić, 2017). У том контексту, постојање и конструкција колективних идентитета подразумева свест о себи, схваћену као начин на који се колективни идентитет не само доживљава већ и начин на који се сопство продукује и репродукује кроз различите наративе (Mutavdžić, 2017). Притом, треба имати на уму да у појединим случајевима може постојати и одређени реципроцитет када су у питању међусобни односи сопства и другости и утицај који једно може имати на конструкцију идентитета другог. Другим речима, као што сопство може утицати и мењати другост, другост такође на различите начине може утицати и мењати сопство, односно конструкцију и представљање колективног идентитета (Mutavdžić, 2017). Дакле, на конструкцију идентитета утичу и унутрашње и спољашње структуре, сопствене идеје и идеје других (Wendt, 1999).

Надаље, многострукост као својство колективног идентитета подразумева да различити ентитети – нпр. појединци и државе – поседују више од једног идентитета, при чему је наведено нарочито значајно са аспекта разматрања регионалног повезивања и тиме односа националних идентитета држава чланица и наднационалног колективног идентитета односно идентитета Европске уније (Mutavdžić, 2017). Према Венту, постоје четири врсте идентитета – персонални или групни, типски, идентитет улоге и колективни идентитет – и све врсте идентитет изузев прве уједно подразумевају многострукост, при чему је за конструкцију све четири врсте идентитета значајна дихотомија сопство-другост. Многострукост идентитета уједно са собом повлачи и могућност конфликта између различитих идентитета једног ентитета, при чему Вент сматра да ентитети

или актери истичу значај сопствених идентитета у односу на хијерархију четири врсте идентитета и генерално у односу на значај који придају конкретној врсти идентитета (1999). Наведено је нарочито значајно за разматрање односа националних и наднационалних идентитета држава чланица Европске уније и утицаја њиховог односа на поједине фазе развоја европских интеграција. У том контексту, на европски идентитет, његову конструкцију, идентификацију и представљање утичу и многоструки идентитети и различити приоритети држава (Wendt, 1994). Са друге стране, Вент указује да су се вишедеценијска сарадња и заједништво одразили на конструисање и утемељивање колективног европског идентитета и дефинисање интереса појединачних држава чланица (Wendt, 1992).

Према Венту, колективни идентитети уједно подразумевају и идентификацију и постојање другости унутар сопства (Wendt, 1999). Колективни идентитети се разликују у односу на различите области, временске периоде и места, као и у односу на чињеницу да ли су билатерални, регионални или глобални (Wendt, 1994). Генерално, постоје различити облици колективних идентитета, попут културних, етничких, политичких, националних и наднационалних идентитета (Mutavdžić, 2017). За разматрање импликација дихотомије сопство-другост по регионалне интеграције релевантно је напоменути да Вент сматра да је конструкција колективног идентитета један од предуслова за формирање међународне, наднационалне државе, али је уједно потребно имати на уму да је Вент у тадашњој студији закључио да је процес конструкције колективних идентитета недовољно развијен (Wendt, 1994).

За разматрање колективних идентитета нарочито је значајан територијални или регионални идентитет који је у тесној вези са интеграционим процесима и који заправо представља вид наднационалног идентитета (Mutavdžić, 2017). Према Пасију, регионални идентитет представља срж региона јер се у њему огледају како објективне и материјалне димензије конкретног региона – попут нпр. културе – тако и субјективне димензије под које аутор сврстава индивидуалне и колективне представе (Paasi, 1986).

2.2. Колективни идентитет као предмет проучавања науке о међународним односима

Конструкција колективног идентитета у односу на дихотомију сопство-другост и стога утицај поменуте дихотомије на процес регионалног повезивања преваасходно се разматра у оквиру конструктивистичког, али и постструктуралистичког правца у науци о међународним односима.

У односу на теоријско разматрање конструкције колективног идентитета, потребно је пре свега скренути пажњу на чињеницу да се појачано интересовање за проучавање процеса конструкције колективног идентитета у оквиру научних дисциплина попут међународних односа и студија безбедности јавља неколико деценија пре појаве конструктивизма и постструктурализма. Конкретно, у периоду након 1950-их година, делом услед настојања западноевропских држава за међусобним регионалним повезивањем у наведеном периоду, у академским круговима се све више пажње посвећује проучавању идентитета (Mutavdžić, 2017).

Током наредних деценија, нарочито у периоду након Хладног рата, развија се свеопшта експанзија интересовања и академских радова у области међународних односа и студија безбедности посвећених проучавању конструкције колективног идентитета и импликација наведеног процеса како по безбедност тако и по процес регионалних интеграција (Mutavdžić, 2017). На том пољу се нарочито истичу Хантингтонов рад о сукобу цивилизација (Mutavdžić, 2017), али и теоријске концепције развијене у оквиру Копенхашке школе, попут социјеталне безбедности, који у први план постављају управо идентитет (Mutavdžić, 2017).

Разматрање колективног идентитета из перспективе међународних односа, као што је претходно истакнуто, подразумева да је колективни идентитет друштвено конструисани феномен и сходно томе потпуније разумевање конструкције колективног идентитета и импликација наведеног процеса по деловање актера међународних односа јесте могуће једино сагледавањем и анализом како социјалне праксе, тако и дискурса везаних за конкретни колективни идентитет (Mutavdžić, 2017). С тим у вези, разматрање конструкције колективног идентитета у оквиру науке о међународним односима је нарочито значајно за проучавање процеса регионалних интеграција, уколико посматрамо дихотомију сопство-другост као предуслов односно препреку регионалном повезивању (Banía, 2013).

Поједини аутори, попут Нојмана, истичу и да су сами региони друштвено конструисани (Mutavdžić, 2017), односно да конструкција региона подразумева првенствено конструкцију регионалног идентитета у односу на дихотомију сопство-другост (Mutavdžić, 2017).

Сходно наведеном, за разумевање регионалног повезивања, поред разматрања економских и политички фактора и процеса, неопходно је уједно размотрити и факторе који утичу на конструкцију колективних идентитета (Banía, 2013), пре свега дихотомију сопство-другост као предуслов односно препреку регионалним интеграцијама. У том смислу

нарочито су значајни конструктивистички и постструктуралистички приступи у оквиру науке о међународним односима.

2.2.1. Конструктивизам

Конструктивизам је међу првим и уједно најистакнутијим приступима у оквиру науке о међународним односима када је реч о проучавању идентитета и процеса конструкције идентитета.

Конструктивизам се развио, тј. нарочито се истакао у периоду након краја Хладног рата (Wendt, 1999). Према појединим ауторима развој конструктивизма је подстакнут перципираним методолошким недостацима традиционалних приступа у оквиру науке о међународним односима укључујући реализам, либерализам и марксизам (Banía, 2013). Традиционални приступи су били суочени са различитим потешкоћама у односу на објашњење краја Хладног рата и у односу на системске промене у том периоду (Wendt, 1999).

Према Венту, конструктивизам спада у структуралне теорије међународних система односно међународних односа (Wendt, 1994). Вент истиче две основне поставке конструктивистичког правца. Прво, структуре на којима се темеље и које чине људско удруживање и активности су одређене заједничким идејама, а не материјалним елементима. Друго, идентитети и интереси актера су друштвено конструисани у односу на заједничке идеје (Wendt, 1999). Према конструктивистима, актери у међународним односима су стога друштвено конструисани, превасходно у односу на идентитете и интересе (Wendt, 1999).

Конкретно, значај конструктивизма лежи у чињеници да представници овог правца, употребом одређених приступа својствених социологији, анализирају понашање актера у међународном систему кроз призму друштвених норми и идејних структура (Banía, 2013). Представници овог правца стављају акценат на улогу идентитета у усмеравању конкретних политичких активности актера (Banía, 2013).

За конструктивисте, кључ разумевања природе међународних односа лежи у разумевању идеја, веровања и вредности конкретних актера (Banía, 2013). Према Венту, фундаментални принцип конструктивизма јесте поставка да се понашање и активности различитих ентитета усмерени према другим објектима или ентитетима темеље на значењима која се приписују другима. На пример, понашање једне државе према другој, у складу са конструктивистичким поставкама, условљено је перцепцијом друге државе као пријатеља или непријатеља и стога истицању позитивног или

негативног значења (Wendt, 1992). Уједно, посматрано из конструктивистичке визуре, не само што не постоје објективни актери у међународним односима, већ су међународни односи схваћени као производ интелектуалне или друштвене конструкције актера (Bania, 2013). Стога се разумевање међународних односа из угла конструктивизма поистовећује са разумевањем норми, вредности – и најважније – идентитета актера међународних односа (Bania, 2013). Према Венту, поред стављања акцента на дискурсе, норме и идеологију, конструктивисти уједно придају значај и култури (Wendt, 1999), као једном од елемената који утичу на конструкцију идентитета актера (Wendt, 1999).

Колективни идентитет је у конструктивистичким концепцијама представљен као друштвено конструисан концепт, при чему је међу кључним карактеристикама идентитета истакнуто управо поимање идентитета као релационог појма (Aydin-Düzgit & Rumelili, 2021), односно појма чија се конструкција темељи на дихотомији сопство-другост (Aydin-Düzgit & Rumelili, 2021). Према Венту, други су значајни за конструкцију колективног сопства, кроз диференцијацију и успостављање граница између групног сопства и другости, при чему перцепција и представљање других као различитих не мора нужно да се односи и на негативне перцепције нити да представља препреку за конструкцију других колективних идентитета (Wendt, 1999).

Вент уједно разматра практичну и етичку мотивацију интеракције између сопства и другости, при чему елаборира да се међународна политика може представити као процес у којем пре свега државе конструишу колективно сопство и другост у односу на дихотомију сопство-другост. Како је претходно истакнуто, идентитети су флуидни концепти који се уједно карактеришу и постојаношћу одређених карактеристика, и према Венту управо су идентитети једине варијабле које актери у појединим случајевима могу мењати односно конструисати на различите начине. Практичне импликације конструкције идентитета о којој говори Вент се пре свега односе на област спољне политике, док се етичка димензија конструкције сопства и другости односи на сам начин на који колективно сопство третира другост (Wendt, 1999). Управо кроз разматрање начина на који се представљају сопство и другост могуће је разумети одређена дешавања у друштвеном систему (Wendt, 1999).

Вент наведено схватање представља пре свега у контексту понашања појединачних држава, међутим наведено је значајно и за разматрање

дихотомије сопство-другост у односима и између наднационалног ентитета – Европске уније и других држава попут Турске.

Важно је напоменути да се у оквиру конструктивизма могу уочити различити приступи теми идентитета и процесу његове конструкције, и стога поједини аутори истичу поделе на конвенционални или либерални конструктивизам и критички конструктивизам, при чему је критички конструктивизам представљен као блиско повезан са постструктурализмом (Aydın-Düzgit & Rumelili, 2021).

Кључна разлика између конвенционалног и критичког конструктивизма јесте разматрање улоге дихотомије сопство-другост у конструкцији колективног идентитета. У том погледу, конвенционални конструктивисти у својој анализи готово у потпуности занемарују дискурсе којима се идентитет конструише у односу на разлике, односно другост (Aydın-Düzgit & Rumelili, 2021). Конкретно, конвенционални конструктивисти су превасходно усмерени на проучавање заједничких карактеристика и одређених друштвених пракси у конструкцији колективних идентитета (Arkan, 2014). Стога се конструкција колективног идентитета какав је идентитет Европске уније превасходно анализира и представља као процес у коме кључну улогу имају заједничке карактеристике држава, као што су нпр. заједничке норме и идеје, док се генерално не разматра значај дихотомије сопство-другост у наведеном процесу (Aydın-Düzgit & Rumelili, 2021).

Са друге стране, представници критичког конструктивизма поимају дихотомију сопство-другост као кључни аспект конструкције колективног идентитета. Супротно конвенционалним конструктивистима, критички конструктивисти темеље своје поставке на ставу да државе креирају колективни идентитет искључиво у односу на различите друге, и да се сопство не може конструисати самостално, односно ако се колективни идентитет не разматра као релациони појам. Према критичким конструктивистима, диференцијација је кључни аспект конструкције идентитета (Aydın-Düzgit & Rumelili, 2021). Другим речима, критички конструктивисти су усмерени на проучавање дискурса односно дискурзивне конструкције колективног идентитета и пре свега су усмерени на разматрање идентификације појединаца или одређених ентитета са одређеним (колективним) идентитетом и њиме повезаним наративима (Arkan, 2014).

Када је реч о конструктивизму, потребно је уједно истаћи и чињеницу да је конструктивизам са једне стране значајно допринео проучавању

идентитета у оквиру науке о међународним односима, док је са друге стране био суочен са значајним критикама, нарочито од стране представника традиционалних праваца у оквиру науке о међународним односима (Bania, 2013). Узимајући у обзир различите критике, поједини аутори представљају конструктивизам као својеврсну допуну класичних праваца у науци о међународним односима, дакле оспоравају постојање конструктивизма као самосталног правца, при чему се не умањује значај конструктивистичких концепција – нарочито идентитета – за разумевање међународних односа (Bania, 2013).

2.2.2. Постструктурализам

Као што је у раду претходно истакнуто, поред конструктивизма, постструктурализам представља један од праваца који су у периоду након Хладног рата значајно допринели проучавању идентитета у науци о међународним односима и концептуализацији колективног идентитета у односу на дихотомију сопство-другост. Уједно, у раду је истакнуто да постоје значајне сличности између основних поставки критичког конструктивизма са идејама и концепцијама развијеним у постструктурализму. Стога је пре разматрања релевантних карактеристика постструктурализма потребно истаћи да су, пре свега, граница између конвенционалног и критичког конструктивизма, као и граница између критичког конструктивизма и постструктурализма замагљене и недовољно јасно одређене, услед чињенице да постоје значајна преклапања између наведених праваца (Arkan, 2014).

Слично критичким конструктивистима, у разматрању конструкције идентитета постструктуралисти су превасходно усмерени на анализе дискурса (Mutavdžić, 2017). Према Бауману, у складу са Фукоовим концепцијама, дискурс представља средство којим се конструишу значења и идентитети и који стога омогућава појединцима и ентитетима да придодају смисао сопству и свету (Baumann, 2022). Према томе, дискурзивне праксе као кључни елементи конструкције идентитета представљају заједничку тачку анализе критичких конструктивиста и постструктуралиста (Arkan, 2014).

Притом, оба приступа – критички конструктивизам и постструктурализам – деле став да је другост и произвођење другости примарни елемент конструкције идентитета и да сопство настаје у односу на различите друге (Arkan, 2014). Произвођење другости, како је конципирано у оквиру постструктуралистичког приступа, подразумева пре свега да идентитет не може постојати независно од оних који се перципирају као различити, као

и да је неопходно да се поменута различитост представи као другост јер се тиме уједно и осигурава постојање сопства, односно конструкција идентитета (Berenskötter & Nymalm, 2021).

3. РЕГИОНАЛНО ПОВЕЗИВАЊЕ

Дихотомија сопство-другост као елемент конструкције колективног идентитета се у овом раду превасходно разматра у односу на значај наведене дихотомије за процес регионалног повезивања. У овом делу ће превасходно бити пружен краћи осврт на теоријско утемељење појма регион, као и на процес конструкције региона. Након тога, посебна пажња ће бити посвећена регионализму и регионалним интеграцијама.

3.1. Регион

Регион се може представити као појам који „означава простор, превасходно део државе или света, који има карактеристике које се могу дефинисати али не нужно и фиксне границе“ (Ајзенхамер, 2014, стр. 253).

Дефинисање карактеристика конкретног региона уједно надилази сагледавање искључиво географских елемената региона. Другим речима, региони представљају комплексне појмове за чију је анализу неопходно разматрање како географских и територијалних појединости, тако и широког сплета историјских, културних и верских карактеристика региона, чије свеукупно заједничко дејство има значајне импликације по регионално повезивање. Поред наведених, регион уједно представља и специфичну комбинацију културе, идентитета и различитих социјалних пракси и дискурса везаних за конкретни регион (Ајзенхамер, 2014).

Значајно је напоменути и да одређење и проучавање региона из аспекта географских дисциплина такође са собом повлачи и одређење региона као друштвено конструисаног појма, при чему су неке од најистакнутијих карактеристика региона управо његова кохерентност, интегрисаност и континуитет простора који чини одређени регион, иако се региону уједно приписује и својеврсна динамичност која се у конкретним случајевима испољава недовољно јасним или променљивим границама (Mareš & Richard, 2020).

Како је истакнуто у дефиницији региона, одређивање конкретних граница региона је у знатној мери отежано, односно границе нису фиксна категорија. Другим речима, регионалне границе су ретко јасно одређене, подложне су променама, и умногоме могу зависти од различитих дискурса. Један од фактора успостављања граница одређеног региона проистиче и из дихотомије сопство-другост, односно границе региона се могу конструисати истицањем разлика између категорија као што су „ми“ и „они“ из којих проистиче демаркација између група које припадају региону и оних који се налазе ван његових граница (De Oliveira Paes, 2023).

Поред наведених дефиниција, релевантно је размотрити и приступе дефинисању региона који су установљени у оквиру науке о међународним односима, имајући у виду претходно истакнуте ставове о регионима као друштвеним конструкцијама. Сходно томе, из угла науке о међународним односима може се направити дистинкција на три доминантна приступа дефинисању региона, и то су приступ изнутра ка споља, приступ споља ка унутра и процес изградње региона. Прво, приступ изнутра ка споља је усмерен на проучавање унутрашњих карактеристика самог региона, укључујући језик, културу, економске факторе и климу као једне од кључних карактеристика за дефинисање конкретног региона. Притом, овај приступ се темељи на проучавању културних интеграција. Са друге стране, приступ споља ка унутра је фокусиран на геополитику, при чему се за одређење региона анализирају фактори попут улоге великих сила у посматраном региону или интеракција региона са међународним системом. Напослетку, за процес изградње региона је карактеристично да се регион интерпретира као друштвена конструкција (Ајзенхамер, 2014).

3.2. Регионализам и регионалне интеграције

Поред разматрања релевантних дефиниција и кључних карактеристика региона, уједно је неопходно указати и на чињеницу да се појам регион може употребљавати и као одредница за простор унутар граница конкретне државе, али и за одређење наддржавних (наднационалних) ентитета и конструкција (Ајзенхамер, 2014). У том смислу, регион схваћен као наддржавна, односно наднационална конструкција јесте „група држава која је у одређеном географском оквиру остварила онај степен сарадње и међузависности – превасходно политичке, економске и безбедносне – који би се могао оценити као геополитички релевантан“ (Ајзенхамер, 2014, стр. 254). Поменути геополитичка релевантност је условљена интеракцијом унутар одређеног региона која представља производ регионализма, што значи да је таква интеракција превасходно усмерена ка остваривању циљне и у одређеној мери институционализоване сарадње (Ајзенхамер, 2014). Конкретно, реч је о регионалним интеграцијама или „организацијама са наднационалним обележјима чије одлуке имају непосредну применљивост на територијама држава чланица, и са директним утицајем на физичка и правна лица – држављане чланица, без интервенције њихове државе“ (Ајзенхамер, 2014, стр. 255).

Регионализам је стога најчешће схваћен као сплет планских, циљних активности којима се интензивира сарадња и повезивање између држава у одређеном региону, при чему се као приоритет конципира интеракција

унутар региона, насупрот сарадњи са ентитетима који су у значајној мери физички удаљени од региона (Mareš & Richard, 2020). Конкретно усмерење и циљ регионалног повезивања су јасно илустровани чињеницом да се такав вид сарадње и интеграције темељи на споразуму или уговору између држава чланица, чиме процес интеграција уједно обухвата и институционалну компоненту, у виду изградње заједничких институција (Mareš & Richard, 2020).

Поред наведеног, постоје и други, различити приступи разматрању регионализма, при чему је значајно нагласити да се у оквиру дефиниција регионализма неретко наглашава прављење дистинкције између оних (појединаца или група) који се налазе унутар, односно изван одређеног региона. Конкретно, у таквим дефиницијама се ставља акценат на заједнички (колективни) идентитет, односно на дихотомију сопство-другост. С тим у вези, за Нојмана изградња регионалног идентитета подразумева симултано укључивање неких – и стога искључивање других – као припадника колективног идентитета. Прављење дистинкције између оних који се налазе унутар региона и оних који му не припадају је својствено и дефиницијама регионализма које у први план истичу институционализацију региона или произвођење регионалних организација (De Oliveira Paes, 2023). На основу наведеног, поједини аутори закључују да тежиште регионализма не лежи само на повезивању држава унутар региона, већ и да се такво повезивање врши на основу конструкције категорија „ми“ и „они“ и да стога регионално повезивање подразумева инклузију сопства у регион, односно искључивања из региона оних који су перципирани као другост (De Oliveira Paes, 2023).

Поред регионализма, такође се може разматрати и регионализација, као један од процеса којим се у науци о међународним односима објашњава изградња региона (De Oliveira Paes, 2023). Регионализам је, у односу на регионализацију, више усмерен на постављање граница региона, превасходно путем чланства у регионалним институцијама. Регионализација, са друге стране, подразумева сарадњу и интеграцију на начин који није у толикој мери фокусиран на територијалне границе региона и институционализовану сарадњу (De Oliveira Paes, 2023). Конкретно, регионализам се пре бави регионом у смислу разматрања социјалних интеракција које производе својеврстан друштвено конструисани простор или регион (De Oliveira Paes, 2023).

Управо је Европска унија најпознатији и најуспешнији пример регионализма, односно регионалног повезивања (De Oliveira Paes, 2023).

У односу на разматрање процеса регионалних интеграција, релевантно је истаћи и дефиницију теорије регионалних интеграција Оксфордске истраживачке енциклопедије, у складу са којом „теорија регионалних интеграција настоји да објасни успостављање и развој регионалних међународних организација. Кључна питања јесу зашто и под којим условима се државе опредељују да пренесу сопствени политички ауторитет на регионалне организације, како регионалне организације проширују своје активности, компетенције и чланство, као и утицај регионалних организација на државе и друштва у њиховим регионима“ (Mareš & Richard, 2020, p. 3). На почетку свог развоја – током 1950-их и 1960-их година – теорија регионалних интеграција је превасходно била усмерена на проучавање појаве регионалних организација као и на њихову међусобну компарацију, док је последњих деценија теорија регионалних интеграција у највећој мери фокусирана на регионалне интеграције на простору Европе и на проучавање релевантних аспеката Европске уније (Mareš & Richard, 2020).

Интеграција које се одвија на конкретном простору се уједно може разматрати као двозначни појам. Конкретно, интеграција пре свега означава процес у коме степен међусобне зависности између делова одређене целине – или држава конкретног региона – постаје све већи. Са друге стране, интеграција која се одвија на одређеном простору се не односи само на процес који подразумева првобитну изградњу одређеног наднационалног ентитета, већ се може сагледати и кроз димензију проширења постојећег ентитета. У том смислу, интеграција уједно подразумева и процес у коме се нпр. држава придружује постојећем процесу регионалних интеграција, и која својим чланством надаље подстиче одређене промене у оквиру постојећег ентитета (Mareš & Richard, 2020).

Регионалне интеграције унутар конкретног простора могу бити подстакнуте широким дијапазоном мотива, при чему се конкретни мотиви за регионално повезивање најчешће испољавају у виду тежње државе региона за покретањем и унапређењем регионалне сарадње на плану економије, политике или безбедности (Ајзенхамер, 2014). У односу на мотиве и конкретне циљеве који подстичу регионалне интеграције, регионалне организације се могу окарактерисати као регионалне у правом смислу те речи, или као регионалне организације са селективним чланством које умногоме зависи од политичко-идеолошке компатибилности (Ајзенхамер, 2014).

3.2.1. Стари и нови регионализам

Поред разматрања теоријског одређења регионализма и регионалних интеграција, уједно је неопходно посветити пажњу и сагледавању историје и историјске позадине који претходе наведеним процесима, ради потпунијег разумевања пре свега регионалног повезивања и значаја конструкције колективног идентитета у наведеном процесу, али и ради конкретног разматрања регионалних интеграција на простору Европе.

Регионализам ступа на сцену заједно са регионалним интеграционим процесима који су настали у периоду пред почетак и након окончања Другог светског рата (Ајзенхамер, 2014). Регионализам који се везује за регионалне интеграције које су се одвијале на простору Западне Европе у периоду од педесетих до седамдесетих година прошлог века представља први талас регионализма и познат је и као прави или стари регионализам (Ајзенхамер, 2014).

Иако се сарадња на економском плану сматра кључном одликом старог регионализма, потребно је имати на уму да је безбедносна димензија итекако била присутна у формирању и даљем развоју Европске заједнице за угаљ и челик (ECSC) и касније Европске заједнице (ЕС), нарочито када се узме у обзир да у овом периоду уједно настаје и Организација Северноатланског уговора (NATO). Регионалне интеграције које су такође имале безбедносну позадину резултовале су формирањем пре свега Унутарамеричког споразума о међусобној помоћи (RIO treaty), Пацифичког пакта (ANZUS), као и Варшавског и Багдадског пакта, али и Организације уговора о сарадњи у Југоисточној Азији (SEATO) и Западноевропске уније (ZEU) (Ајзенхамер, 2014).

Други талас регионализма, који отпочиње средином осамдесетих година прошлог века и који и даље траје, носи назив нови регионализам. Нови регионализам је нарочито значајан са аспекта глобализације регионалног система, узимајући у обзир да су у оквиру новог регионализма формиране регионалне организације изван Западне Европе. Конкретно, у овом таласу регионализма настају регионалне организације попут Северноамеричког уговора о слободној трговини (NAFTA) и Заједничког тржишта Јужне Америке (MERCOSUR), као и Шангајске организације за сарадњу (SCO) (Ајзенхамер, 2014). Такође, како је назначено у случају старог регионализма, значајни аспект регионалних интеграција јесу и безбедносна и политичка димензија регионалног повезивања. С тим у вези, нови регионализам доноси значајан помак у теоретском проучавању регионализма, у којем безбедносни и политички контекст постају незаобилазан елемент анализе

регионалног повезивања и у оквиру којег се регион разматра као посебан ниво анализе у оквиру науке о међународним односима (Ајзенхамер, 2014).

У контексту разматрања импликација дихотомије сопство-другост по регионално повезивање, нарочито је значајно поменути и концепт изградње региона и то пре свега из угла старог регионализма, који се превасходно односи на регионалне интеграције у Западној Европи. Дакле, из визуре старог регионализма, регион заправо представља резултат историје. Заједничке карактеристике припадника региона као што су језик и култура омогућавају и олакшавају формирање заједничке управе на конкретном простору која између осталог значајно доприноси даљем развоју регионалног идентитета код грађана (Ајзенхамер, 2014). Овде је нарочито значајан концепт формирања регионалног идентитета као елемента изградње региона, јер ће управо кроз разматрање изградње колективног идентитета у односу на другост у раду бити приказано како је дихотомија сопство-другост са једне стране предуслов регионалним интеграцијама на примеру Европске уније, а са друге стране препрека за улазак Турске у Европску унију.

Насупрот старом регионализму, у оквиру новог регионализма настанак региона се може разматрати кроз шаблон који подразумева постављање заједничких идеја и циљева у одређеном региону, који се надаље постављају као мапа пута за изградњу региона (Ајзенхамер, 2014). За разлику од ЕУ, изградња региона у новом регионализму дакле не подразумева настанак региона као резултата заједничке историје и заједничких карактеристика региона (Ајзенхамер, 2014).

Потребно је уједно истаћи и да се у периоду након појаве новог регионализма уједно развија и конструктивистички правац у оквиру науке у међународним односима. Представници конструктивистичког правца су почев од 1990-их година истицали значај који друштвени актери, а не само нпр. економски фактори, имају за процес регионалног повезивања (Mareš & Richard, 2020).

4. РАЗВОЈ РЕГИОНАЛНИХ ИНТЕГРАЦИЈА НА ПРОСТОРУ ЕВРОПЕ

Како је истакнуто у претходном делу рада, регионалне интеграције првобитно започете на простору Западне Европе данас важе за најдалекосежнији и најуспешнији вид регионалног повезивања, нарочито узимајући у обзир степен изграђености и комплексности Европске уније (Ајзенхамер, 2014). Поменута успешност и складност функционисања биће приказани пре свега кроз разматрање настанка и развоја ЕУ и начина њеног организовања и функционисања. Такође, биће пружен и краћи осврт на релевантне проблеме и изазове са којима се суочава ова регионална организација.

4.1. Мисаоне претече регионалног повезивања на територији Европе

Строго посматрано, идејне основе и први конкретни кораци ка формирању Европске уније (ЕУ) уследили су након Другог светског рата. Историјски, идеја повезивања на европском простору сеже далеко у прошлост и може се пратити вековима уназад, знатно пре формирања Европске уније (Ајзенхамер, 2014).

У том контексту, период 18. века и просветитељство су нарочито обележила промишљања истакнутих филозофа и аутора који су сматрали да је за будућност и опстанак европских држава неопходно уједињење Европе (Von Kulessa & Seth, 2017).

На трагу радова Хјума и Смита, немачки филозоф Имануел Кант је формулисао неке од најутицајнијих замисли у вези уједињења, и сходно томе изградње заједнице, које су у одређеној мери пресликане и у основним принципима изградње и функционисања Европске уније (Pachura, 2018). Према Канту, федерација мира, заснована на уговору међу народима, окончала би све ратове и тиме последично омогућила државама федерације да остваре вечни мир (Von Kulessa & Seth, 2017). Уједно, Кант се противи насилном освајању мањих држава од стране глобалне силе, односно искључиво заговара заједнички договор и сарадњу између држава у изградњи федерације (Pachura, 2018), што је уједно и један од темељних принципа изградње и проширења ЕУ.

Поред Канта, значајне су замисли и Сант Пјера, који је решење за тадашња ратна дешавања у Европи видео у унији између држава. Такође је интересантно уочити да је наведени аутор придавао велики значај трговинској сарадњи пројектоване уније са Турском или Магребом (Von Kulessa & Seth, 2017). По Сант Пјеру, основу уније би чинила економска

сарадња (Von Kulessa & Seth, 2017), којој се и данас посвећује највише пажње када се сагледавају главни мотиви формирања Европске уније.

Унија европских држава конципирана као својеврсни модел за спречавање свих будућих конфликата је такође замисао присутна и у писањима још једног знаменитог француског писца, Виктора Игоа (Von Kulessa & Seth, 2017). Иго је на основу Кантових радова даље развио концепцију о уједињењу Европе и формирању Сједињених држава Европе (Català Oltra, 2021). Притом, Иго представља партнерство између Француске и Немачке као темељ за изградњу будуће уније европских држава (Von Kulessa & Seth, 2017).

Посматрано кроз призму управљања потенцијалном унијом европских држава, краљ Анри Четврти је предвиђао формирање генералног Савета Европе (Von Kulessa & Seth, 2017). Као и идеја о регионалном повезивању на простору Европе, тако и поменуто тело има своје корене и у антици. Наиме, Савет Европе краља Анрија IV се темељио на идеји грчке амфикионије, тачније идеје сената сачињеног од одређеног броја представника свих влада који се бавио широким спектром питања – од решавања спорова до сарадње са суседима (Von Kulessa & Seth, 2017).

Као што се може закључити на основу кратког приказа истакнутих идеја о регионалном повезивању на подручју Европе, замисао о сарадњи и повезивању европских држава формирањем уније има дугу историју. Међутим, тек ће оснивањем Европске уније регионалне интеграције на овом подручју добити своје право значење.

4.2. Регионално повезивање на територији Европе

Процес европских интеграција је званично отпочео потписивањем Уговора о оснивању Европске заједнице за угаљ и челик у Паризу 1951. године између Француске, Западне Немачке, Италије, Белгије, Холандије и Луксембурга. Главни разлог за покретања интеграције је било настојање западноевропских држава да се обезбеди мир у Европи, односно да се спречи избијање новог рата на овом простору (Ајзенхамер, 2014). Значајно је напоменути и да је годину дана пре потписивања Уговора из Париза, Роберт Шуман, тадашњи министар спољних послова Француске, саставио план према којем је предвиђено да Француска и Немачка обједине производњу челика и угља под заједничку организацију (Borchardt, 1995).

Заједничка производња и управљање угљем и челиком Француске и Немачке били су изузетно значајни за процес европских интеграција из неколико разлога. Са једне стране, оваква сарадња би симболизовала

помирење између ове две државе, док би са друге стране заједничко управљање најважнијим ресурсима војне индустрије истовремено пружило потпору настојању европских држава да се спрече будући ратови и тиме одржи мир у Европи (Ајзенхамер, 2014).

Такође, са аспекта разматрања улоге идентитета у процесу регионалних интеграција, специфичност Уговора из Париза лежи у чињеници да су државе Европе њиме по први пут у историји препустиле део свог суверенитета наднационалној институцији, која је у овом случају управљала тачно одређеним сегментима економије држава потписница (Тоерке, 1981).

У којој мери је успостављање Европске заједнице за угљ и челик представљало само први корак ка далеко свеобухватнијој интеграцији, може се уочити и из Шумановог плана. Наиме, за Шумана заједничко управљање производњом угља и челика ствара основу за економску сарадњу, која ће надаље представљати основу за стварање федерације на простору Европе (Bebr, 1953). Наведеном ставу се делом може приписати и разлог ограниченог трајања Уговора о оснивању Европске заједнице за угљ и челик. Наиме, предвиђено је да Уговор важи педесет година од датума ступања на снагу (до 2002. године), и да након престанка важења Уговора Европска заједница и Европска заједница за атомску енергију преузму надлежности Европске заједнице за угљ и челик (Ајзенхамер, 2014).

Поред потписивања Уговора о оснивању Европске заједнице за угљ и челик, педесете године двадесетог века су обележили даљи значајни помаци у процесу европских интеграција, превасходно оснивањем Европске економске заједнице (ЕС, односно ЕЕС), и Европске заједнице за атомску енергију (ЕАЕС) 1958. године (Ајзенхамер, 2014), потписивањем Римских уговора (Fonten, 2011). Римски уговори су подразумевали сагласност држава потписница, односно као и у случају Уговора о оснивању Европске заједнице за угљ и челик реч је о уговорима који су подразумевали мирно уједињење Европе (Тоерке, 1981). Важно је напоменути и да поједини аутори истичу да је управо потписивање Римских уговора, а нарочито оснивање и успешно функционисање Европске економске заједнице, заправо кључни фактор који је подстакао прво проширење Заједнице и приступање нових држава чланица (Fonten, 2011).

Од две новонастале Заједнице, може се тврдити да је управо Европска економска заједница имала далеко већи значај за процес европских интеграција, имајући у виду да је Европска економска заједница осмишљена са циљем постизања свеобухватне економске сарадње, за

разлику од Европске заједнице за угаљ и челик која је била усмерена на економску сарадњу држава Западне Европе у конкретним областима. Уједно, остваривање економске уније је представљено као важан елемент за продубљивање европских интеграција, пре свега у области политике (Ајзенхамер, 2014).

Поред формирања Европске економске заједнице, Римским уговором су уједно постављени и конкретни задаци поменуте Заједнице. Са једне стране, било је неопходно успоставити заједничко тржиште шест држава потписница, формирањем Царинске уније. С тим у вези, замисао креатора Римског уговора била је да се постепено укину царине и слична ограничења економској интеграцији западноевропских држава. У склопу задатака и циљева Европске економске уније, такође је наведено остваривање четири слободе које се односе на слободу кретања како добара, услуга и капитала, тако и људи на простору Заједнице (Тоерке, 1981). Идеја Царинске уније је спроведена у дело 1965. године и том приликом су уведене и царине које су се односиле на државе ван Заједнице (Ајзенхамер, 2014).

Заједничко тржиште је првобитно било усмерено на различите области индустрије и пољопривреде, при чему су постојали многобројни проблеми у његовом функционисању. Стога је 1986. године уследила реформа заједничког тржишта која је симултано утицала на решавање најважнијих проблема у овој области и на даље интеграције (Graziatti, 2017).

Поред наведеног, на даљу сарадњу и остварење монетарне стабилности у региону Европе значајно је утицало формирање Европског монетарног система (Ајзенхамер, 2014). Уједно, важно је напоменути да је од 1992. године и потписивањем Уговора из Мاستрихта назив Европска економска заједница званично промењен у Европску заједницу (Ајзенхамер, 2014).

Како је у раду напоменуто, поред Европске економске заједнице, Римским уговорима је предвиђено формирање и Европске заједнице за атомску енергију.

Уколико имамо у виду историјску позадину настанка Римског уговора – Хладни рат и трка у нуклеарном наоружању – јасно је настојање западноевропских држава да успоставе сарадњу, односно заједничку контролу над употребом нуклеарне енергије. Стога је предвиђено да Европска заједница за атомску енергију симболизује употребу нуклеарних потенцијала у мирољубиве сврхе на подручју Европе, чему је допринело и формирање тржишта за атомску енергију међу државама потписницама (Ајзенхамер, 2014).

С историјске тачке гледишта, поред разматрања настанка Европске заједнице за атомску енергију из визуре хладноратовског надметања, потребно је посветити пажњу и самом процесу формирања поменуте Заједнице, узимајући у обзир да је иницијално неслагање и неповерење међу државама чланицама умногоме утицало на отежан развој и сходно томе ограниченост функционисања Европске заједнице за атомску енергију. Наиме, првобитна замисао о неопходности заједничког регулисања атомске енергије у Европи потиче из Француске. Жан Моне, један од оснивача Европске уније, истицао је значај атомске енергије и њене производње за даљи развој и опстанак Европе, те је предложио формирање заједнице у којој би државе чланице заједничким напорима допринеле проучавању и развоју ове енергије (Graziatti, 2017). Можда далеко важнији аспект овако постављене сарадње јесте тежња ка изградњи поверења међу западноевропским државама. Са једне стране, сарадња би допринела спречавању избијања сукоба између држава чланица и употребе нуклеарног оружја у истим. Са друге стране, успешна сарадња на овом пољу би имала значајне импликације по даље европске интеграције (Graziatti, 2017). Уколико имамо у виду појединости везане за настанак Европске заједнице за угаљ и челик могуће је повући паралеле између наведене Заједнице и Европске заједнице за атомску енергију по питању тежње оснивача Заједница за постизањем такве сарадње и интеграције међу чланицама којом би се спречили сви даљи сукоби међу западноевропским државама.

Међутим, у реалности Монеова замисао о далекосежној сарадњи и интеграцији у погледу заједничког управљања производњом и употребом нуклеарне енергије у Европи није заживела. Главни разлог јесте неповерење држава чланица према Француској. Наиме, међу осталим западноевропским државама преовлађивао је став да Француска заправо тежи да кроз Европску заједницу за атомску енергију и неограничен приступ заједничким средствима и немачкој технологији настоји да развија капацитете Француске. Неповерење међу државама потписницама Римског уговора, као и окончање тадашње енергетске кризе резултовали су недовољно изграђеном и неефикасном Европском заједницом за атомску енергију. У периоду 1960-их институције Европске заједнице за атомску енергију су интегрисане са институцијама Европских заједница (Graziatti, 2017).

Од 1958. године и ступања на снагу Римских уговора, на простору Западне Европе су фактички функционисале три наднационалне организације – Европска заједница за угаљ и челик, Европска економска заједница и

Европска заједница за атомску енергију. Потписивањем Уговора о спајању поменутих Заједница 1965. године, три Заједнице су сједињене (Тоерке, 1981), односно формирани су заједнички органи, што је уједно био значајан корак ка продубљеној европских интеграција (Ајзенхамер, 2014). Институционални оквир представљених Заједница је уређен по угледу на решења из Уговора о Европској заједници за угаљ и челик, односно одређено је да се функционисање Заједница стави под надлежност Савета министара, Комисије, као и Суда правде и Европског парламента (Ајзенхамер, 2014). Како су три Заједнице претходно биле раздвојене односно самосталне, од 1967. године и ратификације Уговора, три Заједнице су сједињене у односу на институционалну основу и представљане су као Европске заједнице (Тоерке, 1981).

Како је до сада приказано, од самог почетка процеса европских интеграција државе чланице су настојале да се поред економије оствари и сарадња и повезивање у политичкој сфери. Сходно томе, Европска политичка сарадња (ЕРС) представља значајан помак у том правцу иако није подразумевала институционализацију сарадње међу државама чланицама. Уместо тога, западноевропске државе су кроз Европску политичку сарадњу међусобно усклађивале своје спољне политике. Надаље, успостављање Европског савета средином седамдесетих година прошлог века имало је велики значај за остварење политичке сарадње узимајући у обзир да је након 1987. године и спровођења Јединственог европског акта у дело управо Европски савет поставио кључни политички орган европске интеграције (Ајзенхамер, 2014). Европски савет чине председници државе или владе држава чланица, као и председник Европског савета и председник Европске комисије (Turhan & Wessels, 2021). Конкретне надлежности Европског савета се пре свега односе на одређење даљег правца развоја Европске уније и европских интеграција. Европски савет поставља одређене агенде и доноси одлуке о политици проширења Уније. Надаље, Европски савет доноси и амандмане на споразуме Европске уније, одлучује о новим областима активности Европске уније, и утиче на активности на пољу економије и спољних послова Европске уније (Turhan & Wessels, 2021).

Поред остварења значајног напретка у области политичке сарадње, седамдесетих година долази и до првог проширења интеграције. Првим проширењем из 1973. године, интеграцији се придружују три државе – Велика Британија, Ирска и Данска (Fonten, 2011). Током осамдесетих година, прво се прикључује Грчка 1981. године, и 1986. године Шпанија и Португалија (Fonten, 2011). У наредној деценији, тачније 1995. године, Унији се придружују Аустрија, Шведска и Финска (Ајзенхамер, 2014). Тренд

проширења европских интеграција се наставља почетком новог миленијума, када су се 2004. године Унији придружиле Естонија, Летонија и Литванија као и Пољска, Чешка, Мађарска, Словачка, Словенија и напослетку Малта и Кипар. Последње три државе које су постале чланице Уније јесу Бугарска и Румунија, које су постале чланице 2007. године, и Хрватска 2013. године. Европска унија је бројала укупно двадесет и осам држава чланица (Ајзенхамер, 2014), све до 2020. године и „Брегзита“ (Brexit) односно изласка Уједињеног Краљевства из ЕУ (Turhan & Reiners, 2021).

4.2.1. Уговор из Мастрихта

Један од кључних корака у процесу европских интеграција јесте потписивање Уговора из Мастрихта или Уговора о Европској унији 1992. године којим је формирана Европска унија¹ (Ајзенхамер, 2014) и којим је проширена интеграција тако да обухвати и сарадњу држава чланица на пољу спољне политике и унутрашње безбедности (Fonten, 2011).

Крајем 1990. године, одржане су две конференције Европске заједнице, обе усмерене на продубљивање европских интеграција. Стога, прва конференција је била фокусирана на утемељивање економске и монетарне уније, док је тема друге конференције била везана за остварење политичке интеграције између држава чланица. Уговор из Мастрихта јесте резултат поменутих конференција (Borchardt, 1995). Европски савет је у Мастрихту усвојио Уговор о Европској унији крајем 1991. године (Fonten, 2011), и државе чланице су потписале Уговор из Мастрихта 1992. године који је након превазилажења иницијалних потешкоћа ступио на снагу 1993. године (Borchardt, 1995).

Уговором о Европској унији је јасно изражено да Уговор представља нову фазу у процесу европских интеграција и изградњи блиске уније међу народима Европе, при чему је посебно истакнута тежња да се одлуке Европске уније у највећој могућој мери доносе у сарадњи са грађанима Европске уније (Borchardt, 1995). У складу са Уговором, замишљено је да Европска унија на доследан и солидаран начин организује односе између држава чланица и њихових грађана (Borchardt, 1995).

Иако је предвиђено да Уговор из Мастрихта представља темељ даљег политичког повезивања држава у региону, сам процес ратификације Уговора био је суочен са различитим проблемима у неколико држава чланица (Borchardt, 1995). Пре свега, грађани у Данској су на референдуму

¹ Термин Европска унија први пут је употребљен у меморандуму француског министра спољних послова Аристиде Бријана 1930. године (Ајзенхамер, 2014).

јасно изразили противљење потписивању и ратификацији Уговора. Након првобитног противљења, представници Заједнице су били спремни да начине одређене уступке према Данској што је допринело покретању другог референдума 1993. године којим је Уговор добио сагласност данских грађана. На референдумима одржаним у Француској и Немачкој је такође постојало знатно противљење ратификацији Уговора, с тим што је у случају Француске Уговор ипак прихваћен на првом референдуму. Са друге стране, у Немачкој је постојала забринутост да би Уговор у већој мери залазио и нарушавао уставни поредак Немачке. Иако је установљено да се ратификацијом Уговора из Мاستрихта не би утицало на уставни поредак Немачке, предузети су кораци којима је ограничена интеграција. Напослетку, Уговор је ратификован и у Уједињеном Краљевству 1993. године, након усаглашавања са ставовима опозиције (Borchardt, 1995). У наведеним државама ратификација Уговора се сусрела са највећим изазовима и проблемима, али је потребно напоменути и да су остале чланице Заједнице у одређеној мери такође критиковале ратификацију Уговора и само оснивање Европске уније (Borchardt, 1995). Према Венту, дебате и потешкоће у односу на ратификацију Уговора из Мастрихта превасходно одражавају чињеницу да је изузетно тешко, готово немогуће постићи „чист“ или потпуно колективни идентитет, или другим речима, веома је мало вероватно да се елиминишу егоистични мотиви и настојања појединих држава чланица који утичу на конструкцију колективног, наднационалног идентитета (Wendt, 1994).

Уговором из Мастрихта је уједно разрађена и институционална основа интеграције у региону Европе и функционисања Европске уније. У том контексту, Уговором из Мастрихта је на првом месту одређено да Европски парламент и Савет министара деле овлашћења у вези доношења одлука у конкретним областима (Borchardt, 1995), и уједно је уведен Омбудсман коме грађани Европске уније скрећу пажњу на различите проблеме у вези саме администрације Европске уније (Borchardt, 1995). Такође је уведен и Финансијски суд као нови орган, у односу на заједничке органе Заједница који су постали главни органи Европске уније. Уговором из Мастрихта су уједно проширене надлежности Европског савета и том приликом је предвиђено да се Европски савет бави питањима везаним за унутрашње послове, правду, спољну политику и безбедност држава чланица. Са аспекта остваривања интеграције на политичком плану, значајне одредбе Уговора из Мастрихта у вези Европског савета односе се и на дефинисање улоге Савета у односу на даље кораке у процесу интеграције и разматрање и формулисање политичких смерница Уније (Ајзенхамер, 2014).

Један од значајних аспеката Уговора из Мاستрихта јесте се и концепт држављанства грађана Уније, којим је предвиђено да сви грађани имају право да бораве, живе и студирају у државама чланицама (Borchardt, 1995). Слобода кретања – која је конципирана Римским уговором – разрађена је Уговором из Мастрихта и подразумева да се слобода кретања односи на све грађане Уније (Borchardt, 1995). Конкретно, слобода кретања се првобитно односила на раднике, док је Уговором из Мастрихта концепт проширен тако да обухвати све грађане Уније, чиме је додатно наглашено настојање да се основа интеграција са економије прошири и на политичку димензију (Borchardt, 1995).

Уговором из Мастрихта су уједно утемељена три стуба Европске уније. Први стуб се односи на три европске заједнице – Европску заједницу за угаљ и челик, Европску економску заједницу и Европску заједницу за атомску енергију (Ајзенхамер, 2014). Како је у раду истакнуто, Уговором из Мастрихта је промењен назив Европске економске заједнице у Европска заједница. Међутим, треба имати у виду да је темељ Европске уније и након усвајања Уговора из Мастрихта економска сарадња која се у оквиру Европске економске заједнице одвија у контексту економске и монетарне уније. Поједини аутори истичу да промена назива има симболичку функцију и одражава тежњу држава чланица да Европска унија прошири области сарадње и да поред економске постане и политичка унија. Уједно, промена назива три заједнице – Европске заједнице за угаљ и челик, Европске економске заједнице и Европске заједнице за атомску енергију – у Европске заједнице не значи и престанак њиховог постојања, односно Заједнице нису формално сједињене (Borchardt, 1995). У односу на први стуб, Европска унија је функционисала као наднационална организација чије су институције у појединим областима доносиле обавезујуће одлуке за државе чланице Европске уније (Ајзенхамер, 2014).

Други стуб Европске уније се односи на заједничку спољну и безбедносну политику држава чланица. За разлику од претходног, други стуб Европске уније није конципиран као наднационална организација већ почива на преговорима и постизању консензуса међу државама чланицама, при чему свака чланица задржава сопствени суверенитет (Ајзенхамер, 2014).

Пре доношења Уговора из Мастрихта, политичка димензија сарадње међу државама чланицама се одвијала преко поменуте Европске политичке сарадње, успостављене седамдесетих година прошлог века. Европска политичка сарадња се заснивала на развоју комуникације међу државама чланицама, укључујући и консултације између министара спољних

послова, како би се постигао консензус у вези релевантних политичких питања (Borchardt, 1995). Други стуб Европске уније функционише по сличним принципима, нарочито у погледу истицања значаја комуникације међу државама чланицама за постизање консензуса и постепеног напретка у погледу заједничке безбедносне и спољне политике Европске уније.

Како Борчард истиче, Уговором из Мастрихта је дефинисано пет циљева које државе чланице треба да постигну заједничком спољном и безбедносном политиком. Кроз постепен развој и интензивирање сарадње међу европским државама, Европска унија треба да буде усмерена на остварење заједничких циљева који подразумевају пре свега заштиту вредности и интереса Уније, јачање и унапређење безбедности држава чланица, учешће Европске уније у одржавању мира у свету и промовисању међудржавне сарадње, као и успостављање демократије и поштовање људских права и слобода (1995).

Дефинисање заједничке спољне политике је у надлежности Европског савета који у случајевима избијања кризе или у ситуацијама када је неопходно усклађивање спољне политике ради заштите нпр. заједничких интереса држава чланица, одређује и представља релевантну област спољне политике као предмет сарадње (Borchardt, 1995). У периоду након усвајања Уговора из Мастрихта, поменуте области спољне политике се пре свега односе на контролу наоружања, борбу против пролиферације нуклеарног оружја и контролу извоза оружја и са њим повезаних технологија у земље ван Европске уније, као и на економске димензије безбедности (Borchardt, 1995).

Када је реч о безбедности, заједничка безбедносна политика као сегмент другог стуба Европске уније била је уређена по угледу на структуру Западноевропске уније (Borchardt, 1995) која је формирана средином педесетих година као израз тежњи држава чланица за јачањем међусобне сарадње у области одбране (Савић, 2006). Међутим, постоји неколико фактора који су утицали на чињеницу да Западноевропска унија није остварила значајнији утицај на изградњу заједничке одбране држава чланица. Наиме, оснивачким актом Западноевропске уније предвиђено је да ће се Западноевропска унија у свом функционисању ослањати на већ успостављене структуре НАТО-а (Савић, 2006). Према Савићу, од самог формирања Западноевропске уније колективна одбрана је препуштена НАТО-у, док су институције Западноевропске уније (Савет, Секретаријат и Парламентарна скупштина) пре биле усмерене на консултовање држава чланица у одређеним случајевима. Такође, Савић истиче да упркос

тежњама западноевропских држава да формирањем Европске уније уједно посвете већу пажњу функционисању и развоју Западноевропске уније – делом кроз усвајање Декларације о ЗЕУ – у периоду након усвајања Уговора из Мاستрихта започиње процес гашења Западноевропске уније (2006).

Поред наведених, Уговором из Мастрихта је предвиђено формирање и трећег стуба Европске уније, који се односи на полицијску и правосудну сарадњу држава чланица. Слично другом стубу, чланице Европске уније задржавају потпуни суверенитет и у оквиру трећег стуба Европске уније (Ајзенхамер, 2014).

Уговором из Мастрихта је предвиђено да се полицијска и правосудна сарадња држава чланица ЕУ пре свега односи на сарадњу у вези различитих прекограничних проблема попут илегалних миграција и трговине дрогом (Borchardt, 1995). Када је у питању сарадња која се односи на унутрашње политике држава чланица у односу на државе ван ЕУ акценат је на миграцијама и пружању азила на подручју Европске уније (Borchardt, 1995). Како је раније истакнуто, оснивањем Европске економске заједнице формирано је заједничко тржиште и остварене су четири слободе од којих је једна слобода кретања (Borchardt, 1995). У оквиру функционисања заједничког тржишта, Заједнице су се уједно бавиле и различитим политикама у вези виза (Borchardt, 1995). У оквиру полицијске сарадње, предвиђено је и оснивање Европске полицијске службе како би се пружила неопходна подршка државама чланицама ЕУ у међусобном координисању. Уједно је предвиђено да Европска полицијска служба креира базу података и адекватне превентивне стратегије. Такође, Европска полицијска служба има велики значај за даљи развој полицијске сарадње, кроз пружање адекватне обуке из различитих области укључујући и форензику (Borchardt, 1995).

Сарадња у области правосуђа односи се пре свега на координисање конкретних мера које се односе на различите облике прекограничног криминала попут трговине дрогом, као и на области везане за грађанске и царинске спорове (Borchardt, 1995).

Значај Уговора из Мастрихта за наставак процеса интеграција се уједно односи и на формулисање конкретних корака за даљу сарадњу, пре свега одржавањем Међувладине конференције 1996. године, посвећене пре свега проширењу надлежности Европског парламента и изградњи заједничке одбрамбене политике. Исте године је започет процес увођења заједничке валуте на нивоу Европске уније која би заправо симболизовала последњи корак из угла остварења економске и монетарне уније (Borchardt, 1995).

Како Борчард истиче, формирање Европске уније представља један од кључних корака у процесу европских интеграција, али истовремено треба имати на уму да Уговором из Мاستрихта Европска унија није постала федерација (1995), што је била замисао како раних концепција Европе, тако и првобитних планова интеграције у Европи. Уједно, потребно је напоменути да је након доношења Уговора из Мастрихта истакнуто настојање за даљим развојем процеса интеграција, при чему постоје несугласице међу државама чланицама у погледу даље интеграција и саме замисли и циља Европске уније (Borchardt, 1995).

4.2.2. Лисабонски споразум

Пре доношења Лисабонског споразума, иницијална замисао држава чланица била је формулисање и усвајање Устава Европске уније. Међутим, како је идеја Устава ЕУ наишла на оштро противљење у неколико држава чланица, Устав није усвојен те је стога формулисан Лисабонски споразум који је ступио на снагу 2009. године (Fonten, 2011). Уједно, важно је напоменути да су и одређене појединости предвиђене нацртом Устава Европске уније обухваћене Лисабонским споразумом (Fonten, 2011).

Према Борчарду, иако је Лисабонски споразум састављен релативно брзо, сама ратификација Споразума је првобитно наишла на снажно противљење у Ирској, а потом и Пољској и Чешкој (2010). Приликом састављања Лисабонског споразума, дискусије између држава чланица су се у највећој мери односиле на даљи развој и јачање заједничке спољне и безбедносне политике као и сарадње у унутрашњим пословима и правосуђу. Такође, дискусије су се односиле и на улогу националних парламената у развоју интеграција, али и на неопходност имплементације Повеље ЕУ о основним правима (Borchardt, 2010).

Као што је истакнуто, Лисабонским споразумом су уведене одређене измене у постојеће уговоре Европске Уније, при чему је неопходно напоменути да су претходно усвојени уговори и даље на снази, односно усвајање Лисабонског споразума није значило и смењивање постојећих уговора (Fonten, 2011). У том контексту, Лисабонским споразумом су представљене значајне измене у односу на поједине аспекте Уговора из Мастрихта, пре свега укидањем три стуба Европске уније (Fonten, 2011), док су Европске заједнице као први стуб инкорпориране у Европску унију тако да реч унија мења реч заједница у називу организације (Borchardt, 2010).

Уједно, измене које су уведене Лисабонским споразумом су делом преузете из нацрта Устава Европске уније. У том погледу, измене се односе и на поједине аспекте функционисања и надлежности председника Европског

савета и високог представника Европске уније за спољне послове и безбедносну политику (Fonten, 2011).

Предвиђено је да стални председник Европског савета има мандат од две и по године, са могућношћу једног реизбора и да се бира квалификованом већином гласова чланова Европског савета. Када су у питању његове надлежности, са једне стране, стални председник пре свега учествује у припреми састанака Европског савета, док са друге стране он уједно има веома важну улогу у представљању Европске уније на међународним сусретима који се односе на области спољне политике, али и безбедности (Borchardt, 2010).

Као што је истакнуто, поред сталног председника Европског савета, Лисабонским споразумом су представљене поједине измене у односу на функцију високог представника Уније за спољне послове и безбедносну политику (Fonten, 2011). Високи представник за спољне послове и безбедносну политику има неколико веома значајних овлашћења. Наиме, поред чињенице да високи представник председава седницама Европског савета из области спољне и безбедносне политике, високи представник уједно директно утиче на формулисање спољне и безбедносне политике Европске уније путем предлога високог представника Уније за спољне послове и безбедносну политику (Зечевић и Игрутиновић, 2014).

Надаље, једна од новина која је уведена Лисабонским споразумом, а која се такође односи на спољну политику, јесте формирање дипломатске службе Европске уније. Високи представник Уније за спољне послове и безбедносну политику остварује сарадњу са Европском службом за спољне послове, а која је директно повезана са дипломатским службама свих држава чланица Европске уније (Зечевић и Игрутиновић, 2014).

Када је у питању институционални оквир Европске уније, Лисабонски споразум се такође односи и на само функционисање Европског савета, пре свега у погледу проширења његових овлашћења тако да је Европски савет након усвајања Лисабонског споразума овлашћен да закључује различите међународне уговоре (Ајзенхамер, 2014). Проширењем овлашћења Лисабонским споразумом, Европски савет уједно постаје све значајнија институција Европске уније у погледу даљег развоја процеса европских интеграција. У том погледу, нарочито се истиче улога Европског савета у области заједничке спољне и безбедносне политике у којој Европски савет заправо постепено постаје примарна институција Европске уније која износи ставове чланица о релевантним светским дешавањима пред другим државама ван Европске Уније (Ајзенхамер, 2014).

Слично Европском савету, Лисабонским споразумом је предвиђено да се прошире и овлашћења Европског парламента. Додатно, Споразумом је истакнуто да Европски парламент почива на принципима представничке (репрезентативне) демократије. Оваква замисао се темељи на настојању да грађани Европске уније у највећој могућој мери учествују у функционисању Уније, односно да на адекватан начин буду представљени у Европском парламенту (Borchardt, 2010).

Лисабонски споразум је уједно значајан и са аспекта остваривања основних људских права јер је Споразумом предвиђено да Повеља ЕУ о основним правима из 2000. године постане обавезујућа за све државе чланице (Fonten, 2011).

Како је претходно напоменуто, Лисабонским споразумом су уведене одређене измене и допуне постојећих споразума. У односу на процес европских интеграција, а у односу на Уговор о Европској унији, неопходно је напоменути да Лисабонски споразум, односно Уговор о Европској унији предвиђа неке од услова за кандидовање за чланство у Европској унији (Fonten, 2011).

4.2.3. Изазови у функционисању Европске уније

Као што је до сада приказано, европске интеграције представљају дуг и комплексан процес који је неретко подразумевао и различите потешкоће и изазове у остварењу интеграције. Дакле, иако је данас Европска унија међународна организација која представља највиши степен интеграција не само у склопу региона Европе, већ и у читавом свету, регионално повезивање на простору Европе и даљи развој ЕУ су отежани услед различитих изазова. Конкретно, ЕУ се суочава са одређеним потешкоћама које се пре свега односе на одређење степена наднационалности Уније као и на проширење ЕУ (Ајзенхамер, 2014).

Пре свега, са аспекта наднационалности, изазови ЕУ се односе на заједничку одбрамбену и спољну политику, као и на доношење Устава Европске уније. У време настанка Европске заједнице за угаљ и челик постојала су настојања међу државама чланицама да се процесом интеграција обухвати и сарадња на пољу одбране. У том контексту, 1952. године предложено је да се одбрамбена сарадња између држава чланица оствари кроз формирање Европске одбрамбене заједнице (Савић, 2006). Европска одбрамбена заједница би подразумевала формирање заједничке војске западноевропских држава, односно уједињење постојећих војних капацитета држава у склопу институција Заједнице (Савић, 2006). Међутим, како се Француска супротстављала идеји заједничке војске, Уговор о

оснивању Европске одбрамбене заједнице никада није ратификован (Ајзенхамер, 2014). Стога је одбрамбена политика била домен којим се превасходно бавила Западноевропска унија, с тим што је НАТО имао главну улогу у односу на безбедност западноевропских држава. Западноевропска унија је укинута након неколико деценија постојања и Лисабонским споразумом је предвиђено да се овлашћења Западноевропска уније пренесу на Европску унију (Ајзенхамер, 2014).

Потребно је истаћи и да је за конструкцију колективног идентитета НАТО-а уједно значајна дихотомија сопство-другост у конструктивистичком дискурсу са акцентом на безбедност, при чему се колективни идентитет држава Западне Европе и Сједињених Америчких Држава темељи на карактеристикама попут културе и различитим традицијама у односу на друге који су перципирани као претња сопству (Mutavdžić, 2017).

У односу на наднационалност, један од изазова у функционисању Европске уније се односи и на заједничку спољну политику. Конкретно, спољна политика ЕУ се темељи на консензусу, при чему државе чланице у највећем броју случајева немају усаглашене ставове у односу на одређена спољнополитичка питања (Ајзенхамер, 2014).

Напоследку, изазови везани за постизање одређеног степена наднационалности односе се и на Уговор о Уставу Европске уније, односно на чињеницу да Уговор није ратификован (Ајзенхамер, 2014). Конкретно, државе чланице нису ратификовале Уговор о Уставу ЕУ из разлога што је предвиђено да се Уставом постигне већи степен наднационалности, при чему су се државе чланице противиле ограничавању националне суверености. Стога је пре свега у Француској и Холандији, а затим и у Великој Британији Уговор о Уставу Европске уније наишао на снажно противљење након чега је и одбачен (Ајзенхамер, 2014).

Осим изазова који се тичу степена наднационалности Европске уније, потребно је посебно размотрити и питање проширења Европске уније и одређења њених граница. У том контексту, дихотомија сопство-другост је један од значајних фактора који утичу на повезивање, односно отежавају процес регионалних интеграција.

Питање даљег проширења Европске уније у односу на чланство Турске и држава Западног Балкана је једно од кључних питања када се разматрају начин функционисања Европске уније и њене коначне границе. Постоје различите перцепције актуелне позиције Европе из угла геополитике, и стога је отежано решавање питања која се односе пре свега на место Балкана у Европи и статус балканских држава као чланица Европске уније, као и на

позицију Турске у оквиру Европске уније (Ајзенхамер, 2014). Питање одређења коначних граница Европске уније са собом уједно повлачи и питање идентитета Европске уније (Fonten, 2011).

5. КОНСТРУКЦИЈА ИДЕНТИТЕТА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ У ОДНОСУ НА ДИХОТОМИЈУ СОПСТВО-ДРУГОСТ КАО ПРЕДУСЛОВ РЕГИОНАЛНОМ ПОВЕЗИВАЊУ

У овом делу рада ће пре свега бити приказани начин на који се колективни идентитет Европске уније конструише у односу на дихотомију сопство-другост и импликације наведеног процеса по регионално повезивање. У том контексту, биће приказан начин на који је дихотомија сопство-другост представљала предуслов регионалног повезивања на територији Европе и даљег развоја процеса европских интеграција. Такође, биће посвећена пажња и конкретним аспектима идентитета у односу на које се перципира сопство, односно другост.

Узимајући у обзир да се конструкција колективног идентитета у раду разматра кроз конструктивистички и постструктуралистички оквир, нарочито је значајно истаћи Арканово схватање да се конструкција колективног идентитета према класичним конструктивистима темељи на заједничким вредностима и карактеристикама држава, док критички конструктивисти стављају акценат на другост (2014). Сходно томе, нарочито су значајне поставке критичког конструктивизма за разумевање и разматрање конструкције колективног идентитета Европске уније, при чему треба напоменути и да су критички конструктивизам и постструктурализам, када је реч о разматрању конструкције колективног идентитета у односу на дихотомију сопство-другост, у великој мери слични (Arkan, 2014). Критички конструктивисти и постструктуралисти превасходно разматрају дискурзивну конструкцију идентитета (Mutavdžić, 2017).

Литература која је посвећена европским студијама нарочито ставља акценат на разматрање и значај дискурзивне конструкције колективног идентитета у процесу европских интеграција (Barberio, Mollona & Pareschi, 2017). У том погледу је значајна и Хајерова дефиниција, према којој дискурс представља „специфични склоп идеја, концепата и категоризација које су продуктивне, репродуктивне и трансформисане у конкретни сет пракси и кроз које је дато значење физичкој и друштвеној реалности“ (Barberio et al., 2017, p. 12). У разматрању европских интеграција, нагласак је на значају језика за обликовање и усмеравање значења и активности (Barberio et al., 2017). Према томе, значај и моћ дискурса се темељи на производњи представа које пре свега утичу на интерпретације и перцепције, и које заправо конструишу друштвени свет (Barberio et al., 2017). Уједно, у анализи дискурса везаних за европске интеграције нарочит значај се придаје

проучавању утицаја одређених интереса у наведеном процесу (Barberio et al., 2017).

Конструкција колективног идентитета је стога изузетно значајна за регионално повезивање, али и за функционисање Европске уније, нарочито уколико се узме у обзир да истраживања приказују да грађани који се идентификују са европским идентитетом уједно и у знатној мери подржавају политику Европске уније, и да Европска унија стога настоји да изгради и утемељи колективни идентитет (Barberio et al., 2017).

Приликом конструкције и представљања идентитета Европске уније симултано је у употреби и термин европски идентитет. Неопходно је напоменути да у том контексту европски идентитет не подразумева територију читавог континента, односно европски идентитет у том смислу јесте наднационални идентитет држава чланица Европске уније, који према појединим ауторима заправо представља дискурзивно разграничење односно конструкцију политичких граница (Nordin & Bengtsson, 2020).

Кроз анализе дискурса везаних за европске интеграције, поједини аутори истичу да су дискурси нарочито значајни у конструкцији колективног идентитета у односу на културу, као и да дискурси утичу на конструкцију и инклузивност граница европског идентитета, при чему се истиче да се идентитет превасходно конструише у односу на друге (Barberio et al., 2017).

5.1. Дихотомија сопство-другост и колективни идентитет Европске уније

У дихотомији сопство-другост, сопство се конструише негацијом и опозицијом карактеристика које се перципирају код другог. Притом, другост не мора увек бити у потпуности и јасно дефинисана, нити је другост увек перципирана као заједнички непријатељ колективном идентитету, односно постоје различите врсте другости у односу на које се конструише колективни идентитет (Nordin & Bengtsson, 2020).

У погледу различитих другости у односу на које се конструисао и развијао колективни идентитет Европске уније, нарочито је значајан рад Нординове и Бенгтсонове у којем су представљени Мекајверова дефиниција другог и произвођења другости, као и категоризација другости. Према Мекајверу, други су „конкретна, позната група, која је диференцирана од нас“ (Nordin & Bengtsson, 2020, p. 9), при чему други могу бити представљени као други са којим је сопство у фрикцији, претећи други, други коме се сопство диви, други садржани у сопству и други као слика у огледалу. Други са којим је сопство у фрикцији Мекајвер илуструје односом мора и копна, при чему се

сопство обликује кроз фрикцију² са другим, као што море обликује обалу. Конструкција колективног идентитета у односу на другог са којим је сопство у фрикцији подразумева процес диференцијације између сопства и другости. Према Мекајверу, сопство Европске уније се конструише у односу на различите друге са којима је сопство у фрикцији, попут источне Европе и Турске, при чему се конкретна дефиниција Истока и другог временом мењала. Претећи други у дихотомији сопство-другост подразумева да страх утиче на процес конструкције колективног идентитета. У контексту Европске уније, претећи други, који се перципирају и као непријатељи, су за европске државе представљале друге европске државе у различитим периодима ратног сукобљавања кроз историју. Друго којем се сопство диви такође подразумева конструкцију идентитета кроз поређење са другим, при чему се за разлику од других са којим је сопство у фрикцији, друго којем се сопство диви подразумева да се сопство угледа и конструише у односу на друге. Европска унија је у овом случају други на које се угледају државе које желе да се придруже Европској унији и која је перципирана као прилика за испуњење различитих циљева и даљег развоја држава. У контексту других који су садржи у сопству, конструкција сопства подразумева да унутар сопства постоје други у односу на супротстављене интересе и међусобне разлике. У том смислу, у Европској унији постоје различите поделе на север, југ, исток, запад и центар, али и на одређене групе држава као што су нпр. земље Бенелукса. Напоследку, према Мекајверу други могу бити други као слика у огледалу, и који су садржани у сопству у смислу да су други преокренута слика сопства. У том контексту, Сједињене Америчке Државе су представљене као други у огледалу у односу на Европску унију, услед сличности које се односе на федеративне карактеристике, али и разлике која се пре свега огледа у томе да су Сједињене Америчке Државе једна држава, за разлику од уније држава које чине Европску унију (Nordin & Bengtsson, 2020).

Као што је приказано, други могу попримити различите облике при чему се и перцепције конкретног другог могу мењати. У том погледу, мигрантска криза и мигранти су представљени на различите начине у дихотомији сопство-другост. Са једне стране, мигранти у Европи су перципирани на

² Клаузевиц је међу првим и најзначајнијим ауторима који су разматрали концепт фрикције. У делу „О рату“ Клаузевиц објашњава да фрикција, односно „трење, или што овде тако називано, јесте оно што чини тешком ствар која је по изгледу лака“ (фон Клаузевиц, 1951, стр. 86). Премда у разматрању Мекајверове категоризације Нордин и Бенгтсон не пружају дефиницију фрикције, други са којим је сопство у фрикцији је сликовито представљен као ентитет у односу на чију се различитост обликује тј. конструише сопство другог ентитета (Nordin & Bengtsson, 2020).

начин који је у складу са схватањем Европске уније као сопства којем се други диве. Са друге стране, грађани Европе посматрају мигранте као претеће друге за које се пре свега везује осећај несигурности (Nordin & Bengtsson, 2020). Мигранти као негативно представљени други су са аспекта конструктивистичких поставки имали значајну улогу у изградњи и повезивању заједнице секуритизацијом миграната у одређеним периодима у Сједињеним Америчким Државама (Ajzenhamer, 2017). Мигранти су уједно представљани и као друго у сопству у односу на националне идентитете држава чланица и наднационални идентитет Европске уније (Börzel & Risse, 2020).

Као што је претходно приказано, другост представљају различити ентитети, при чему другост уједно могу представљати и вредности које су другачије (Nordin & Bengtsson, 2020).

Поједини аутори истичу да је спољна политика кључна област у оквиру које се колективни идентитет или сопство конструише у односу на друге и у оквиру које се производе одређени наративи (Arkan, 2014). Према Аркану, спољна политика Европске уније се пре свега односи на активности у оквиру Европске политичке сарадње (EPC) и Заједничке безбедносне и спољне политике (CFSP). У оквиру спољне политике, дискурзивни агенти попут представника институција Европске уније, Високог представника и лидера држава чланица конструишу идентитет Европске уније и њене представе као кључног глобалног актера. Према Аркану, једине инстанце у којима се помиње европски идентитет у оквиру оснивачких уговора односе се на Заједничку спољну и безбедносну политику која се том приликом истиче као главна област за конструкцију идентитета Европске уније (Arkan, 2014).

Према Аркану, конструкција колективног идентитета у односу на дихотомију сопство-другост, нарочито у области спољне политике, пре свега подразумева дискурзивну конструкцију колективног идентитета Европске уније кроз документе, извештаје, говоре, декларације и сл., у којима је идентитет Европске уније флуидан, односно представљен на различите начине у различитим периодима, иако се истиче континуитет у перцепцији и представљању одређених аспеката идентитета. Уједно, идентитет Европске уније подразумева и многострукост као важну карактеристику идентитета (Arkan, 2014). У том контексту, у раду је истакнут управо значај односа националног идентитета држава чланица и наднационалног идентитета односно идентитета Европске уније, као и нарочит значај регионалног идентитета за конструкцију идентитета

Европске уније. Концепт Европе неретко представља темељни аспект конструкције идентитета Европске уније, при чему се у конструкцији идентитета Европске уније на различите начине представљају перципиране специфичне карактеристике Европе односно димензије идентитета попут географије, историје и културе (Arkan, 2014). Европа као кључни елемент идентитета Европске уније је представљена и објективизована на различите начине у оквиру Европске уније. У различитим извештајима и краћим декларацијама Европа је представљена кроз европски идентитет, уговори и споразуми представљају Европу кроз концепте европске културе и заједничког европског наслеђа држава чланица, при чему државе чланице истичу аспекте попут културе и традиције у односу на европски идентитет (Català Oltra, 2021).

5.2. Развој колективног идентитета Европске уније

У разматрању конструкције и генералног значаја колективног идентитета за стварање кохезије међу појединцима, најчешће се акценат ставља на национални идентитет (Nordin & Bengtsson, 2020). Према Нординовој и Бенгтсоновој, управо је у интересу нације или другог конкретног ентитета да допринесе конструкцији колективног идентитета из којег проистичу кохезија и осећај заједништва међу члановима ентитета. Нордин и Бенгтсон истичу да је њихов став у складу са Бузановим фундаменталним компонентама државе – територија и популација, институције и идеја државе из које проистиче легитимитет државе у умовима њених грађана. Нордин и Бенгтсон уједно елаборирају да је идеја државе саставна и кључна компонента услед њеног значаја за конструкцију идентитета, различитих значења и смисла (Nordin & Bengtsson, 2020). Сходно томе, поменути аутори закључују да су управо идеја државе, али и конструкција националног идентитета и коришћење одређених симбола специфичних за државе (химна, застава, валута, мото и сл.) умногоме утицали на конструкцију колективног идентитета и успостављање Европске уније (Nordin & Bengtsson, 2020).

Узимајући у обзир да колективни идентитет Европске уније јесте наднационални идентитет, неопходно је напоменути да постојање и прихватање наднационалног идентитета не значи уједно и укидање националних идентитета држава чланица (Nordin & Bengtsson, 2020).

Према појединим ауторима, формирање европског идентитета у значајној мери подразумева компатибилност између наднационалног идентитета Европске уније и националног идентитета држава чланица. У том контексту, Маркусен и сарадници су спровели истраживање крајем 90-их

година како би утврдили меру у којој су национални идентитети Уједињеног Краљевства, Француске и Немачке европеизовани. Према овим ауторима, постоји неколико фактора који утичу на трансформацију националног идентитета у смислу прихватања и представљања европске димензије. Пре свега, на перцепцију европског политичког уређења као легитимног у знатној мери утичу сличности са кључним елементима политичких уређења држава. Уједно, на перцепцију европског политичког уређења као легитимног у великој мери утичу периоди у којима се критикују одређене старе идеје, и приликом којих су већи изгледи за прихватање нових идеја односно концепата. На крају, степен консензуса око националног идентитета смањује степен у коме политичке елите обликују конструкцију идентитета, и тиме степен прихватања и идентификације са европским идентитетом (Barberio et al., 2017). Уједно, за конструкцију идентитета Европске уније значајан је и концепт европеизма, као концепције која подразумева настојање да се „политички, економски и културно консолидује европски континент“ (Ostrowski, 2023, p. 1). Наведени процес неретко подразумева и употребу дихотомије сопство-другост, при чему су конститутивни други идентитета Европске уније у одређеним случајевима представљени на такав начин да се кроз истицање разлика са другим уједно конструишу и карактеристике Европе као изразито позитивне и развијене у односу на друге (Ostrowski, 2023).

Као што је у раду истакнуто, управо је многострукост једна од нарочито значајних карактеристика идентитета при чему у Европској унији многострукост између осталог подразумева симултано постојање националног и наднационалног идентитета чланова Уније. Такође, постоје и одређене потешкоће у усаглашавању националног идентитета држава чланица и њених припадника и наднационалног идентитета Европске уније (Nordin & Bengtsson, 2020). Сходно томе, Европска унија настоји да на различите начине допринесе кохезији и комплементарности националног и наднационалног идентитета, при чему мото Европске уније „Уједињени у различитостима“ представља са једне стране израз тежњи Европске уније за поштовање различитих култура држава чланица, док уједно истиче и настојање Европске уније за конструкцијом колективног идентитета држава чланица Европске уније (Nordin & Bengtsson, 2020).

Дихотомија сопство-другост је нарочито значајна за конструкцију идентитета Европске уније, при чему је заједнички идентитет држава чланица уједно један од предуслова за регионално повезивање на територији Европе.

Према појединим ауторима, конструкцијом колективног идентитета или колективног сопства које подразумева заједничке вредности, историју и друге карактеристике, ствара се кохезија међу државама чиме је у великој мери омогућен и олакшан процес регионалног повезивања на одређеној територији односно формирање регионалних организација (Bania, 2013).

Према Катала Олтри, у случају Европске уније нарочито је наглашена вештачка конструкција идентитета, у смислу да се нације и елементи идентитета националних држава формирају у вишевековном процесу, насупротив идентитету Европске уније који је вештачки конструисан пре неколико деценија у сврху регионалног повезивања (Català Oltra, 2021). У том контексту, аутор истиче да се у преамбулама различитих уговора и споразума представља заједничка историја Европске уније односно европских држава, као истицање да није у питању вештачка изградња идентитета (Català Oltra, 2021).

Према Катала Олтри, истичу се четири фазе у развоју европског идентитета у оквиру текстова европских институција, при чему је наглашено да је идентитет углавном конструисан у односу на комбинацију грађанско-политичких и етно-културних елемената. Пре свега, прва фаза конструкције европског идентитета се односи на почетак европских интеграција 1950-их и 1960-их година. У првој фази европски идентитет није у великој мери истицан у оквиру докумената европских институција, при чему је бављење европским идентитетом преваходно била тема у политичкој и академској сфери и то у односу на представљање етно-културних аспеката идентитета. Друга фаза се односи на период 1970-их и 1980-их година и на придавање већег значаја европском идентитету у оквиру докумената европских институција кроз представљање комбинације грађанско-политичких и етно-културних елемената идентитета. У трећој фази у периоду 1990-их година идентитет постаје централно питање у документима европских институција, при чему су представљени култура и нарочито грађански и политички елементи идентитета. У четвртој фази у периоду 2000-их и 2010-их година европски идентитет је уједно представљен пре свега у односу на грађанско политичке елементе и културу. У четвртој фази у документима европских институција није нагласак на европском идентитету услед конфликта колективног идентитета и националних идентитета (Català Oltra, 2021).

Почетак процеса регионалног повезивања на територији Европе се односи на 1951. годину и формирање Европске заједнице за угаљ и челик (Börzel & Risse, 2020). Према Банији, међу најзначајнијим мотивима за почетак

процеса регионалних интеграција на територији Европе јесте идеолошки мотив, који је повезан са идејом федерализма и очувањем европског стила живота и наслеђа Западне Европе, при чему наведени мотив представља настојање да се регионално повезивање темељи на заједничком идентитету западноевропских држава (2013). Како је у раду приказано, као темељ за повезивање држава Западне Европе представљена је заједничка историја конфликта и ратова (Börzel & Risse, 2020), односно настојање да се постигне мир у Европи. Сходно томе, конструкција колективног идентитета западноевропских држава се темељила на произвођењу другости, при чему је другост представљена као ратна прошлост Европе кроз различите наративе о уједињењу западноевропских држава и миру у Европи (Börzel & Risse, 2020).

Потписивањем Римских уговора формиране су две Заједнице, од којих је нарочито значајна Европска економска заједница за процес европских интеграција. Са аспекта конструкције колективног идентитета држава чланица Заједнице, различите декларације, документи и сл. који се односе на формирање Европске економске заједнице су превасходно истицали значај заједничког културног наслеђа и заједничких демократских вредности као елементе колективног идентитета (Català Oltra, 2021). У периоду након потписивања Римског уговора, конструкција и развој европског идентитета су представљени превасходно као политички циљ Заједнице. Колективни идентитет је перципиран као средство и предуслов за даљи развој процеса европских интеграција и за еволуцију Европских заједница у својеврсну наднационалну политичку унију (Bania, 2013).

Као што је претходно истакнуто, идентитет Европске уније се представља и као европски идентитет, односно као кључни елемент сопства држава чланица представљан је концепт Европе, при чему се конкретна дефиниција концепта и његово значење мењало у дискурсима у различитим периодима развоја процеса европских интеграција (Arkan, 2014). Концепт Европе је и у периоду настанка Европских заједница и у периоду формирања и развоја Европске уније представљао искључиво државе чланице европских интеграција, при чему је истакнуто и да су границе тако конструисане Европе биле отворене за нове чланове (Arkan, 2014). Потребно је имати у виду да је концепт Европе представљан као темељ европских интеграција, као и да су Европске заједнице и касније Европска унија представљани као кључни актери у региону и заштитници наслеђа, вредност, норми и кључних карактеристика на којима се темељи концепт Европе (Arkan, 2014).

Концепт Европе се у овом периоду развоја европских интеграција пре свега представљао у односу на историјски континуитет настанка и развоја Европе и европских карактеристика (Arkan, 2014). У том контексту, поједини документи европских институција су нарочито истицали цивилизацију и културу као заједничке карактеристике држава чланица и као предуслов за регионално повезивање (Arkan, 2014).

Према Нординовој и Бенгтсоновој, у периоду 1970-их, дискурси о изградњи колективног идентитета су усмерени на хуманистички приступ, односно култура је представљена као политичко средство за развој даље интеграције (2020).

У периоду 1960-их и 1970-их година уједно су истицане и одређене карактеристике Европе и европског идентитета које су развијене на основу европског наслеђа. С тим у вези, након састанка у Бону истакнуто је да су мотив и основа за регионално повезивање држава Западне Европе европско наслеђе односно духовне вредности и политичка традиција, при чему је Европа представљена као заједница која има значајну улогу у очувању слободе и мира у свету. У том контексту, Извештај из Луксембурга из 1970. године о развоју сарадње у области спољне политике представља заједничко наслеђе односно поштовање слобода и права људи и основних принципа демократије, и заједничке норме на основу којих је формирана политичка димензија Европе као темељ оснивања Заједнице (Arkan, 2014).

Прва проширења европских интеграција током 1970-их година су уједно имала значајне импликације по идентитетски аспект Заједнице односно настојање да се одржи и развије кохезија међу државама чланицама Заједнице. Конкретно, 1973. године представљена је Декларација о европском идентитету, усмерена на концепт европских грађана. У Декларацији су одређене карактеристике попут заједничког наслеђа и политичких вредности представљене као кључне за постизање интеграције држава чланица и грађана и стога за процес регионалног повезивања (Català Oltra, 2021). Поред наведених карактеристика, Декларација о европском идентитету је нарочито значајна за представљање и конструкцију колективног идентитета Заједнице при чему се у Декларацији истиче да је европски идентитет у функцији уједињења Европе. Декларација уједно истиче и да се европски идентитет конструише у односу на друге државе или групе држава (Schou Therkildsen, 2022). Дакле, европски идентитет у оквиру Декларације о европском идентитету је представљен као релациони концепт, односно конструкција европског идентитета се заснива и на дихотомији сопство-другост.

Конкретне активности на развоју европског идентитета из Декларације о европском идентитету представљене су 1980-их година, тачније 1984. године формирањем комитета за ојачање и промовисање европског идентитета у оквиру Заједнице и остатку света, при чему су значајна два извештаја комитета под називом Европа народа (Schou Therkildsen, 2022). Уједно, комитет је према појединим ауторима утицао на каснији развој заставе, химне и Дана Европе као елемената који су својствени националним државама (Català Oltra, 2021).

Европска економска заједница је настојала да се формирањем комитета утиче на развој кохезије међу грађанима Заједнице, као и да се конструише и консолидује европски идентитет (Català Oltra, 2021).

Поједини аутори истичу да се нарочито у односу на Декларацију о Европском идентитету и извештаје Европа народа истичу две значајне функције конструкције колективног идентитета. Конструкција колективног идентитета, нарочито у односу на дихотомију сопство-другост, пре свега има унутрашњу функцију кроз улогу конструкције идентитета у развоју друштвене кохезије и толеранције. Спољашња функција конструкције колективног идентитета се односи на начин на који други перципирају одређени колективни идентитет, односно на представљање колективног идентитета као аутентичног и уједињеног пред другима (Schou Therkildsen, 2022).

Крајем осамдесетих година, у Европском савету је нарочито истицан утицај представљања европске перспективе у образовним системима за даљи развој кохезије (Català Oltra, 2021). У том контексту, представљени су различити наративи о Европи у којима су истицани грчко-римска традиција, хришћанство, феудални систем, ренесанса, просветитељство и индустријска револуција. Наративи о заједничким карактеристикама европског идентитета су пре свега били усмерени на развој кохезије међу државама чланицама и на спречавање будућих конфликта. Притом, у наративима о Европи се нарочито истицала европоцентрична визија идентитета, при чему је конструкција идентитета подразумевала дихотомију сопство-другост и представљање нпр. становника других континената као претећих других, а некад и само као различитих (Català Oltra, 2021).

У периоду 1990-их година, у процесу европских интеграција нарочито се истиче конструкција и развој европског идентитета. У овом периоду се развијају конструктивистички и постструктуралистички правац и њихово проучавање у оквиру науке о међународним односима. У склопу

конструктивистичког правца, европеизација је представљала централну тему проучавања, при чему се конструктивистички правац постепено развија и усмерава на разматрање значења идентитета, политичких идентитета, као и политичких дискурса и процеса конструкције идентитета (Barberio et al., 2017).

Поред интензивног усмерења на конструкцију колективног идентитета и развој кохезије међу државама, период након 1990-их је уједно веома значајан са аспекта разматрања конструкције европског идентитета у погледу конкретних аспеката идентитета који су представљени као темељ идентитета Европске уније. У периоду након 1990-их година европски наративи прелазе са представљања аспеката идентитета попут културе и цивилизације, на нормативне основе Европе односно вредности, норме, принципе и стандарде у односу на актере у спољној политици (Arkan, 2014). У овом периоду настају наративи у којима се Европска унија представља као глобални актер, при чему се идентитет Европске уније конструише у односу на поштовање основних принципа демократије, владавину права, поштовање људских права и слобода, принципе једнакости и солидарности. Према појединим ауторима, конструкција европског идентитета у периоду 1990-их година је нарочито значајна, при чему су нормативне основе конструкције идентитета Европске уније присутне и у даљем развоју идентитета Европске уније (Arkan, 2014).

Према Аркану, у области спољне политике се нарочито након формирања Заједничке спољне и безбедносне политике 1992. године прелази са истицања цивилизацијских основа на концепцију Европске уније као заједнице вредности, при чему је истакнуто да је чланство у Унији отворено за државе које представљају европске вредности. Истакнуто је и да Европска унија уједно представља и промовише ове вредности у свету (2014).

За конструкцију и развој идентитета Европске уније, нарочито је специфичан период након завршетка Хладног рата, јер се у том периоду пре свега истиче нови концепт Европе у односу на другост у Европској унији. У том периоду долази до проширења Европске уније и приступања нових чланица из централне и источне Европе као и балтичких држава, које су представљане као „друга Европа“, у односу на „праву Европу“ или Западну Европу (Arkan, 2014). Међутим, потребно је напоменути да су те државе представљане на различите начине. Конкретно, поред истицања другости, уједно су биле присутне и перцепције тих држава као дела европске породице и стога је представљено да је улога Европске уније да

уједини те државе при чему се у појединим случајевима уједно истицало да заправо не постоји подела Европе (Arkan, 2014).

У овом периоду је уједно потписан и Уговор из Мастрихта у којем се нарочито истиче идентитетски аспект европских интеграција као и настојање да се истакне специфична европска свест у интеграцији. Пре свега, Уговор из Мастрихта истиче да је конструкција и развој европског идентитета циљ Европске уније. Нарочито је значајно напоменути да је Уговором из Мастрихта уведен и концепт европског грађанина као наднационални концепт. Уговором из Мастрихта је уједно представљена и монетарна унија и уведен евро као валута Европске уније (Banía, 2013). У том контексту, у Немачкој се подршка увођењу евра у политичким дискурсима представљала у односу на немачки идентитет (Börzel & Risse, 2020), односно поједини аутори истичу да су наративи о европеизацији идентитета у складу са конструкцијом европског идентитета у односу на дихотомију сопство-другост, при чему су ратна прошлост и национализам представљени као други Европе и предуслов регионалног повезивања, као и да дискурси доприносе прихватању интеграције од стране грађана (Börzel & Risse, 2020).

Концепт уједињене Европе који је представљен у Уговору из Мастрихта је представљан на различите начине и кроз различите стратегије како би се допринело прихватању концепта од стране грађана. Конкретно, примењиване су три стратегије. Првенствено се истицало заједничко културно наслеђе држава чланица и колективни идентитет Европске уније је представљен кроз различите симболе, попут заставе и химне, при чему су уједно покренути и различити програми и иницијативе како би се подстакло прихватање колективног идентитета (Banía, 2013). Поред наведених, друга група стратегија је била усмерена на изградњу наднационалног правног система који је представљен као значајни елемент јачања односа између грађана и институција Европске уније (Banía, 2013). Поред наведених, трећа група стратегија је усмерена на концепцију европског грађанства, односно идеје да су грађани држава чланица уједно и грађани Европске уније, у контексту слободе кретања на територији Уније и учешћу у политичком функционисању Уније кроз учешће у функционисању нпр. Европског парламента и Европског омбудсмана (Banía, 2013).

Поједини аутори уједно истичу да је Уговор из Мастрихта нарочито значајан за конструкцију идентитета Европске уније и јачање кохезије кроз концепт заједничких европских демократских вредности које утичу на

јачање европејства. Притом, конструкција идентитета у односу на истицање европејства подразумева и истицање дихотомије сопство-другост, односно европејство је приказано као карактеристика специфична за европски идентитет и која је супротстављена другима ван Европске уније (Català Oltra, 2021).

У литератури су присутна схватања према којим је концепт европског идентитета представљен у Уговору из Мастрихта идентитет који превасходно представља основу за искључивање других из колективног идентитета. У том контексту, истакнуто је да се конструкција европског идентитета превасходно темељи на истицању разлика у односу на остале актере у међународним односима који су ван Европе, при чему је и концепт европског грађанства представљен као ексклузиван јер се искључиво односи на грађане Европске уније (Català Oltra, 2021).

Према Катала Олтри, нарочито је значајна и Повеља о европском идентитету из 1995. године у којој су представљени грађанско-политички аспекти идентитета. Аутор истиче и састанак о европском идентитету из 1996. године на којем је истакнуто да су одређени аспекти европског идентитета настали у средњем веку, и уједно су разматрани различити концепти у односу на дихотомију сопство-другост при чему се истицало и разликовање сопства од другости у односу на државе које имају сличне интересе (2021).

Крајем 1990-их година, Европски савет је кроз различите публикације истицао значај културе за креирање и развој различитих симболских значења. Поједини аутори истичу да је концепција европског идентитета у тим публикацијама конструисана на заједничкој култури, при чему се нарочито истиче значај представљања заједничке културе грађанима кроз медије (Català Oltra, 2021).

Нарочито значајан са аспекта конструкције и развоја колективног европског идентитета као основе за даљи развој и проширење Уније јесте Споразум из Лисабона. У самој преамбули Споразума се истичу концепт и основе идентитета Европске уније, при чему су вредности на којима се темељи идентитет „универзалне вредности неприкосновених и неотуђивих људских права, слободе, демократије, једнакости и владавине права“ (Banía, 2013, p. 44). У преамбули се уједно истиче и да се вредности идентитета Европске уније темеље на културном, религијском и хуманистичком наслеђу. С тим у вези, различити аутори истичу и да је то једино експлицитно помињање религије у уговорима Европске уније (Català Oltra, 2021). У контексту Споразума из Лисабона, нарочито се истиче да је

Европска унија конструисала идентитет у оквиру којег универзалне вредности и принципи представљају значајне аспекте политичког идентитета (Aydin Yilmaz, 2014). У оквиру Повеље ЕУ о основним правима истичу се духовно и морално наслеђе као оквир за развој вредности Европске уније (Català Oltra, 2021).

Нордин и Бенгтсон у свом раду уједно разматрају конкретне употребе другости у говорима о стању у Унији. Говори се одржавају од 2010. године и успостављени су Уговором из Лисабона на основу којег је представљен оквир за односе између Европског парламента и Европске комисије. Говорима се пре свега информишу представници Европске уније и грађани о стању у Унији. Говори уједно представљају дискурзивне агенде о приоритетима у наредном периоду. Председник Европске комисије представља говор о стању у унији (Nordin & Bengtsson, 2020). У једном од говора разматран је Западни Балкан, приликом истицања да државе Европске уније треба да буду уједињене како други не би обликовали околину Уније. У том контексту, аутори Нордин и Бенгтсон разматрају Западни Балкан као друго са којим је сопство у фрикцији (Nordin & Bengtsson, 2020). У говорима се представљају и други у сопству, који се према ауторима односе на разлике унутар континента односно разлике између севера, југа, истока и запада, као и на одређене перцепције грађана Уније о другим грађанима Уније (Nordin & Bengtsson, 2020). Према Нординовој и Бенгтсоновој, Африка је у говорима представљена као други у огледалу, при чему није представљена из историјског, колонијалног угла, односно у говорима се истиче партнерство (Nordin & Bengtsson, 2020).

У циљу развоја кохезије и колективног идентитета Европске уније, 2013. године формиран је пројекат Нови наратив за Европу (Schou Therkildsen, 2022). У том контексту, Нови наратив је иницијатива која је усмерена на слабљење развоја национализма и популизма у државама чланицама Европске уније, пре свега кроз стављање акцента на културу (Schou Therkildsen, 2022). У односу на поменути пројекат, поједини аутори указују да се перформативна моћ наратива огледа у утицају наратива о заједничкој култури на идентификацију са Европском унијом (Schou Therkildsen, 2022). У том контексту, Нови наратив је усмерен на изградњу кохезије међу грађанима и идентификацију са Европском унијом, нарочито међу младима код којих је уочено мање интересовање за Европску унију (Schou Therkildsen, 2022).

Према појединим ауторима, колективни идентитет Европске уније је настао на основу више аспеката. Пре свега, предуслов регионалног повезивања на

територији Европе јесу заједничка историја и култура, и политички и грађански елементи идентитета, као и конструисање идентитета кроз дихотомију сопство-другост, у односу на карактеристике Европе које су различите остатку света и које представљају основу идентитета Европске уније (Català Oltra, 2021).

5.3. Елементи колективног идентитета Европске уније

У контексту разматрања конкретних карактеристика које представљају европски идентитет, треба имати на уму да је пре свега европски идентитет у многобројним студијама проучаван на релационој основи, односно истиче се конструисање европског идентитета у односу на другост, при чему је у питању знатно различит други. Стога, иако постоје разлике и између припадника саме Европе, оне се превазилазе тиме што се истичу значајније сличности или заједничке карактеристике и вредности европског сопства, при чему се дакле европско сопство конструише у односу на значајно различитог другог (Udrea, 2011). Поред истицања значаја другог и његове улоге у конструисању сопства, неопходно је уједно размотрити и карактеристике или аспекте другог у односу на које се конструишу аспекти идентитета (Udrea, 2011).

Према појединим ауторима, компоненте европског идентитета се односе на грађанску компоненту и на етничку или културну компоненту. Грађанска компонента европског идентитета је представљена у односу на европско грађанство, заједничке институције, законе, права, друштвене и политичке системе. Етничка или културна компонента европског идентитета се односи на заједничке карактеристике попут заједничке историје, језика, вредности, идеала, религије (Barberio et al., 2017).

Концепт Европе је представљен као темељни аспект конструкције идентитета Европске уније, нарочито у односу на дихотомију сопство-другост. Европа као аспект идентитета Европске уније може се пре свега разматрати у односу на географију, односно територијалну или просторну димензију колективног идентитета, при чему се као други представљају територије изван Европе. Како је претходно приказано, термин европски идентитет и идентитет Европске уније се користе симултано, при чему се европски идентитет не односи на територију континента, односно европски идентитет означава територију држава чланица Европске уније (Nordin & Bengtsson, 2020), при чему је од самог почетка процеса регионалних интеграција Западна Европа представљена као центар региона (Ostrowski, 2023). Значај просторне димензије за конструкцију колективног идентитета се нарочито истиче у односу на схватања да је

простор друштвено конструисана категорија (Barberio et al., 2017). Аутор Паси нарочито представља језик регионализма као стратегију за произвођење просторних другости (Barberio et al., 2017). Различити дискурси су усмерени на конструкцију и представљање политичких граница између сопства Европске уније и другости изван граница (Nordin & Bengtsson, 2020). У том смислу, нарочито у периоду 1990-их година конструкција европског идентитета је усмерена на територијални аспект идентитета у произвођењу другости (Ağcasulu & Ossewaarde, 2019).

Концепт Европе као кључна компонента колективног идентитета Европске уније представља не само територијални концепт. Кроз различите наративе и документа, пре свега у области спољне политике, Европа је представљена као концепт који подразумева и заједничку историју, кроз цивилизацијско, културно и хуманистичко наслеђе, на основу којих су развијене и различите вредности и принципи попут демократије, људских права, слобода, једнакости, који притом доприносе заједништву држава чланица и политици (Arkan, 2014). Наведени аспекти престављају предуслов изградње колективног идентитета у односу на дихотомију сопство-другост и предуслов регионалног повезивања на територији Европе, при чему је Европска унија уједно и представљена пред светом као заштитник наведених концепата (Arkan, 2014).

Из концепта Европе делом произилази и култура као значајни аспект идентитета Европске уније. Конкретно, постоје различите тенденције приликом покушаја теоријског објашњења културе и самог садржаја културе – који притом није увек јасно дефинисан, при чему се култура у одређеним случајевима представља у односу на разлике са другим културама и њиховим вредностима (Ağcasulu & Ossewaarde, 2019). Као културне основе европског идентитета најчешће су представљени грчко-римска цивилизација, хришћанство, Француска револуција и просветитељство, при чему културне вредности уједно представљају и европско наслеђе европског идентитета (Ağcasulu & Ossewaarde, 2019). Култура се представља и у односу на уметност, наслеђе, норме и вредности у конструкцији колективног идентитета и развоју кохезије (Schou Therkildsen, 2022). Култура је уједно један од најзначајнијих елемената идентитета и елемент који се најчешће конструише у односу на друге (Милојковић и Продовић, 2014). У односу на културу, потребно је напоменути да су присутне различитости и у оквиру Европске уније, при чему Европска унија нарочито истиче мултикултурализам кроз истицање уједињености у различитостима (Милојковић и Продовић, 2014).

У односу на европску културу и европско наслеђе нарочито се истиче историјски развој и континуитет одређених карактеристика европског идентитета, при чему се историја разматра и у односу на друге карактеристике које су представљене као инхерентно европске. У том контексту, демократија је један од кључних елемената европског идентитета, при чему се истиче историјски развој и континуитет демократије од античке Грчке (Ağcasulu & Ossewaarde, 2019). Поједини аутори истичу и да је демократија нарочито значајна у односу на дихотомију сопство-другост, односно да се произвођење другости у односу на демократију односи на истицање одређених културних елемената и представљања одређене форме демократије као складније од других (Simpson & Dervin, 2019). У том контексту, представљена је и религија, при чему су хришћанско наслеђе и европске вредности представљани као кључни елементи идентитета (Ağcasulu & Ossewaarde, 2019). Шуман је нарочито истицао хришћанске вредности и развој демократије као веома значајне (Вукелић, 2019). У контексту дихотомије сопство-другост, у односу на религију, други Европе су у одређеним случајевима перципирани као друге религије које нису сматране европским (Udrea, 2011).

У односу на дихотомију сопство-другост као елемента конструкције колективног идентитета и предуслова регионалног повезивања, други се конструишу у односу на различите елементе и аспекте идентитета и у односу на различите ситуације (Udrea, 2011), при чему се одређени други разликују и у односу на неколико аспеката идентитета као што је то пример са Нојмановим Источним другим и његовим различитим значењима (Udrea, 2011).

5.3.1. Источни други и оријентализам

За разматрање конструкције европског идентитета у односу на дихотомију сопство-другост, нарочито је значајан концепт и улога Источног другог, пре свега услед чињенице да се концепт Истока неретко представљао на релационој основи у односу на концепт Запада, при чему Источни други уједно подразумева и произвођење другости у односу на различите аспекте или елементе идентитета. У том контексту, нарочито су значајна Нојмана разматрања и студија „Употребе Другог: „Исток“ у формирању европског идентитета“ (Вајовић, 2013). Према Нојману, сврха и значај анализе улоге другости и конструкције колективног идентитета леже у чињеници да поменута анализа треба да макар и у најмањем могућем степену допринесе складном животу упркос међусобним различитостима (Neumann, 1999).

Пре свега, потребно је истаћи да, са теоријског аспекта, Нојман позиционира своју студију у оквиру конструктивистичког правца, при чему Нојман уједно разматра и конструктивизам и постструктурализам као приступе конструкцији идентитета у оквиру науке о међународним односима (Бајовић, 2013). Према Нојману, недостаци наведених праваца су пре свега чињеница да се у постструктурализму другост не представља као субјект у одређеним случајевима, као и да се у конструктивизму субјект не разматра у оквиру политичке сфере (Бајовић, 2013), и да је стога према Нојману потребно увести концепт „као да... прича“ којима се субјект представља у политичкој сфери (Бајовић, 2013).

Према Нојману, четири теоријска правца која су посвећена разматрању дихотомије сопство-другост јесу етнографски, психолошки, континентално-филозофски и источно скретање као последњи или четврти правац. Први или етнографски приступ је усмерен на проучавање конкретних етничких група и начина на који одржавање граница или истицање сопства насупрот другости представља инструмент за конструкцију сопствене етничке групе. На том пољу, језик, историја и религија се посматрају као границе или дијакритике за разграничење сопства од другости и конструисање идентитета. Једна од главних тема које се проучавају у оквиру социо-психолошког приступа јесте управо изградња идентитета на основу дихотомије сопство-другост или „ми“ и „они“ конструкције. Социо-психолошки приступ се темељи на поставкама теорија социјалне идентификације и категоризације, уз помоћу којих се начин на који се одређена група понаша у односу на друге групе објашњава разматрањем социјалних категорија. Наиме, посматрано кроз социјалне категорије, околина одређене групе има смисао. Другим речима, у односу на социјалне категорије, групе конструишу позитивну слику о себи и уједно истичу заједничке карактеристике чланова групе, док се са друге стране истичу и разлике између сопства и другости чланова других група. Трећи или континентално-филозофски приступ проучавању односа између сопства и другости утемељен је на Марксовом дијалектичком стварању идентитета. Према Марксу, сукоб сопства и другог заправо доводи до синтезе ова два ентитета (Тершић, 2012) Нојман посебно истиче приступ источног скретања, у оквир којег сврстава и своју студију (Бајовић, 2013). У том контексту, Нојман истиче четврти правац као нарочито значајан за разматрање конструкције колективног идентитета у оквиру науке о међународним односима. У овом правцу су нарочито значајни аутори попут Шмита, Зимела, Саида, Ничеа и Фукоа (Бајовић, 2013). У оквиру источног скретања, Нојман нарочито разматра рад Цветана Тодорова и

његову анализу утицаја сусрета цивилизација на проучавања у науци у међународним односима, при чему Нојман истиче и Тодоров став да се „проблематика различитости“ може разматрати у односу на вредносне процене (други перципиран као позитиван/негативан), утицај другости на приближавање или дистанцирање сопства од другости и индиферентност на другост (1999).

Поред анализе четири правца који се односе на изградњу колективног идентитета, Нојман такође разматра и прелазак са дијалектичког на дијалошки приступ процесу конструкције колективног идентитета у оквиру приказаних праваца. Разлика између два наведена приступа се односи на разматрање и представљање односа између сопства и другости. Дијалектички приступ у суштини подразумева да се другост или супротности сједине са сопством у некој крајњој форми или ентитету. Са друге стране, дијалошки приступ нарочито у оквиру правца источно скретање подразумева диференцијацију сопства од другости односно дихотомију сопство-другост, при чему други не мора бити представљен негативно или антагонистички, већ може бити представљен и само као различитост (Бајовић, 2013).

Процес конструкције европског идентитета, укључујући и период пре формирања Европске уније, се у многоме темељио на одређењу сопства у односу на другост и то конкретно Источног другог. У том контексту, Нојман заправо препознаје другог у освајачима који су потицали са територија ван Европе, чије су религије и културе биле другачије од европских. Оваква концепција другог истовремено подразумева да је реч о претећем другом, као што је то био случај са Османским царством, које је за Европу представљало другост, односно референтни објекат у односу на кога се конструише европско сопство (Ајзенхамер, 2014).

Нојман разматра вишевековну перцепцију концепта „Исток“ у односу на европски идентитет, при чему Нојман истиче различита схватања концепта као мање напредног у односу на европски идентитет. Уједно, неопходно је напоменути да Нојман представља концепт Истока који се не односи искључиво на простор, већ Исток представља и идеолошко и симболичко конструисани концепт, у односу на који се сопство конструише као културно, развијено и демократско (Бајовић, 2013). Потребно је уједно имати на уму и да поједини аутори истичу да је Европа у различитим периодима представљала инфериорног, мање развијеног другог за државе Истока које су у периоду средњег века постигле значајан развој у области медицине и науке (Бајовић, 2013).

Према Нојману, кроз различите периоде Исток је коришћен у конструкцији европског идентитета на различите начине, при чему је у одређеним случајевима истицано да европски идентитет подразумева одсуство источности (Mutavdžić, 2017). Узимајући у обзир наведена разматрања Истока као појма који се не може свести на искључиво географску одредницу и који је као такав дискурзивно конструисан и континуирано употребљаван у конструкцији колективног идентитета Европе, Нојман се у свом раду осврће на период након краја Хладног рата и у том контексту закључује да ће Исток и даље бити представљан као друго Европе, само је питање на који начин ће та другост бити конструисана и представљана (1999).

Поред Нојмана, за разумевање концепције Истока као другог у конструкцији европског идентитета нарочито су значајна Саидова разматрања и постколонијалистичка научна позиција (Ajzenhamer, 2017). Са теоријског аспекта, Саидова разматрања се делом могу позиционирати у оквиру конструктивистичког приступа у односу на Саидово проучавање улоге Оријенталног другог у процесу конструкције колективних идентитета (Ajzenhamer, 2017).

На почетку своје студије, Саид описује Оријент као „европски изум“ (Said, 2008). Другим речима, Саид елаборира да Оријент – ни Окцидент – не постоје *per se* (Said, 2008). Саид констатује да Оријент није само сусед Европе већ „њен супарник у култури и једна од њених најдубљих и најчешћих слика о другоме. Уз то, Оријент је помогао да се Европа (или Запад) дефинише као његова контрастна слика, идеја, личност, искуство“ (Said, 2008, str. 9). Према Бауману, нарочит значај Саидовог рада је у разматрању историјског развоја перцепције Оријента и утицаја ранијих концепција на даљи развој идентитета и њихова преиспитивања (Baumann, 2022). Саид разматра различите начине на које је Западна Европа перципирала „Оријент“ нарочито од периода осамнаестог века, при чему Саид разматра дискурзивну конструкцију „Окцидента“ или сопства у односу на империјалистичке тенденције европских држава (Baumann, 2022). Како је претходно приказано, Нојман сврстава Саидов рад у оквиру правца источно скретање. С тим у вези, значајно је напоменути да је према Нојману Исток шири појам од Оријента и дискурзивних конструкција анализираних у Саидовој студији (Neumann, 1999).

Дакле, као што је приказано у случају Нојмановог Источног другог и Саидовог Оријенталног другог, другост као дијаметрална супротност и полазна тачка за изградњу европског сопства и колективног идентитета

може се односити на различите карактеристике и аспекте који сачињавају идентитет – од географске припадности, па све до религије и културе.

6. ДИХОТОМИЈА СОПСТВО-ДРУГОСТ КАО ПРЕПРЕКА РЕГИОНАЛНОМ ПОВЕЗИВАЊУ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ И ТУРСКЕ

У овом делу рада ће превасходно бити пружен осврт на основе функционисања проширења Европске уније. Надаље, посебна пажња ће бити посвећена конкретном процесу, развоју и организацији односа између Европске уније и Турске у односу на настојање Турске да се придружи Европској унији са нагласком на улогу дихотомije сопство-другост као препреке за чланство Турске у Европској унији.

6.1. Политика проширења Европске уније

Разматрање односа Европске уније и Турске у контексту регионалног повезивања и настојања Турске да се придружи Европској унији као и улоге дихотомije сопство-другом у том односу, неопходно је започети краћим освртом на политику проширења Европске уније.

Према појединим ауторима, политика проширења подразумева својеврсни процес који се превасходно односи на пријем нових чланова у Европску унију, као и на стратегије, активности и процедуре које су везане за сам процес (Lippert, 2021). Како је у раду приказано, Европска унија је имала неколико проширења од свог оснивања. Политика проширења се временом развијала, укључујући и стратегију за период пре приступања нових чланица. Нарочито значајни аспекти у односу на које се разматра приступање нових чланица односе се на сам капацитет Европске уније за пријем нових чланова и на генералну динамику процеса европских интеграција (Lippert, 2021).

Неопходно је напоменути и да Европска унија не покреће проширење, односно иницијатори проширења су превасходно треће државе, при чему постоје и одређена настојања за проширењем унутар саме Европске уније, попут истицања отворености за нове чланове од самог почетка процеса европских интеграција (Lippert, 2021). Мотиви за приступање трећих држава се најчешће односе на безбедносне интересе, даљи развој и консолидовање демократског уређења државе. Са друге стране, мотиви Европске уније за проширење су махом дифузнији, односно Европска унија најчешће представља проширење и пријем нових чланица као обострано позитивну прилику (Lippert, 2021).

Европска унија разматра пријаве за приступање које упућују треће државе на основу критеријума за чланство. У случају Данске и Велике Британије нису разматрани демократски критеријуми, односно након аплицирања за чланство Шпаније и разматрања приступања Грчке и Турске током 1960-их

година, Европска економска заједница је развила критеријуме за чланство и различите процедуре за формализовање односа са трећим државама. У том периоду Европска комисија и Европски парламент су истицали политичке и економске критеријуме за приступање односно придруживање европским интеграцијама (Lippert, 2021). У Европском парламенту је представљен извештај о критеријумима за приступање, као претеча Копенхашких критеријума који су дефинисани 1993. године од стране Европског савета (Lippert, 2021).

Критеријуми из Копенхагена се односе на три критеријума која је неопходно испунити уколико држава жели да постане чланица Европске уније. Први критеријум се односи на постојање стабилних институција које омогућавају функционисање демократије, поштовање владавине права и људских права и поштовање и заштиту мањина. Други критеријум подразумева развијену тржишну економију и способност државе да се носи са конкуренцијом и притисцима у оквиру Европске уније. Трећи критеријум се односи на прихватање обавеза које произилазе из чланства у Унији, и у том смислу се истиче подршка циљевима Европске уније (Fonten, 2011).

Такође, поједини аутори посебно наглашавају да политички критеријуми тј. први критеријум није директно представљен у уговорима Европске уније, већ су вредности обухваћене првим критеријумом представљене као вредности Европске уније у члану 2 Уговора о Европској унији. У складу са чланом 49 Уговора о Европској унији и документима Европског савета и Европске комисије која се односе на ову област, а у односу на политичку компатибилност ЕУ и потенцијалне државе чланице, истакнуто је да се за чланство у Европској унији могу пријавити европске државе које поштују вредности из члана 2 Уговора о Европској унији и које су уједно посвећене промовисању поменутих вредности (Lippert, 2021).

Поред испуњења Критеријума из Копенхагена и критеријума из Уговора о Европској унији, приступање Европској унији подразумева и преговоре о чланству, односно приступању. У преговорима учествују држава кандидат и Европска комисија. Након закључених преговора, како би држава кандидат приступила Унији, потребно је да државе чланице донесу једногласну одлуку у Савету, при чему је потребан и пристанак Европског парламента гласањем апсолутне већине чланова. Након тога, државе чланице и земља кандидат ратификују уговор о приступању Европској унији (Fonten, 2011).

6.2. Дихотомија сопство-другост и регионално повезивање Европске уније и Турске

Како је у претходном делу истакнуто, Европска унија не покреће процес проширења, односно Европска унија разматра настојања држава да се придруже Европској унији. Стога су у раду превасходно разматране различите перцепције Турске које се развијају у оквиру Европске уније, односно утицај дихотомије сопство-другост на регионално повезивање. Релевантност представљене дихотомије за процес европских интеграција, посматрано кроз визуру конструктивизма, јасно је истакнута кроз различите дискурсе везане за идентитет, односно разматрање одређених аспеката идентитета Европске уније и Турске попут географског положаја, историје, религије и културе као међусобно (не)компатибилних (Aydın-Düzgit & Rumelili, 2021). У контексту регионалних интеграција на подручју Европе, конструктивисти разматрају другост Турске у односу на Европску унију пре свега у контексту конструкције идентитета и стога сопства и другости у односу на религију и културу (Aydın-Düzgit & Rumelili, 2021).

Нарочито критички конструктивисти, слично постструктуралистима, објашњавају значај дискурса за конструкцију идентитета Европске уније и европску перцепцију Турске, и стога за регионално повезивање односно искључивање Турске из процеса регионалних интеграција (Aydın-Düzgit & Rumelili, 2021), при чему је спољна политика (нарочито у контексту проширења Европске уније) представљена као својеврсни дискурзивни оквир у којем се конструишу сопство Европске уније у односу на другост актера ван Европске уније (Aydın-Düzgit & Rumelili, 2021).

Пре свега, као што конструктивисти истичу да је идентитет друштвено конструисан и подложен променама, постструктуралисти уједно истичу флуидност или својеврсну флукуацију у конструкцији сопства и другости, при чему се посебно истиче значај дискурса у конструкцији идентитета (Nibat, 2018). У том погледу, из угла постструктурализма, процес конструкције идентитета Европске уније је подразумевао различите представе Турске, у односу на различите периоде и конкретне ситуације (Nibat, 2018).

Уједно, поједини конструктивистички аутори истичу да је конструкција идентитета Европске уније подразумевала различите друге, при чему су као другост представљани и различити аспекти идентитета конкретног актера. У различитим дискурсима Турска је у различитим периодима представљана на различите начине и у одређеним инстанцама као различите врсте другости (Aydın-Düzgit & Rumelili, 2021). У односу на

дихотомију сопство-другост дискурси о европском идентитету су представљали Турску и као делимично сопство и делимичну другост, према којем је Европска унија и инклузивна и искључујућа (Aydın-Düzgit & Rumelili, 2021).

6.2.1. Концепт Истока и оријентализам

Нојманова разматрања дискурзивне конструкције колективног идентитета Европске уније (сопства) у односу на историјски аспект другости Истока представљају један од првих и уједно најзначајнијих теоријских доприноса у оквиру конструктивистичког правца, при чему поједини аутори сврставају Нојманове концепције у критички конструктивизам (Aydın-Düzgit & Rumelili, 2021). Наиме, конструкција европског идентитета је и у периоду пре европских интеграција подразумевала конструкцију сопства у односу на дијаметрално супротног другог који је између осталог подразумевао Исток, укључујући и Турску. Конструкција и представљање другог су најчешће подразумевали истицање перципираних негативних карактеристика другог, у односу на сопство (Aydın-Düzgit & Rumelili, 2021). Конкретно, као што је у раду претходно приказано, Исток није посматран као искључиво географски појам (Бајовић, 2013), већ је подразумевао све карактеристике другог Европе, при чему је неретко представљан као „инфериорна другост“ (Бајовић, 2013, стр. 296).

Дихотомија сопство-другост у контексту конструкције идентитета Европске уније и Турске, посматрана вековима пре почетка процеса европских интеграција и настојања Турске да се придружи Европској унији, била је нарочито изражена у време када су Османлије перципирани и представљани као другост Европе. Штавише, перцепција Турске као другог, нарочито у погледу културе и религије, допринела је сарадњи и уједињењу Европе (Бајовић, 2013). Наведено је уједно значајно и са аспекта разматрања импликација дихотомије сопство-другост по регионално повезивање, где иако није реч о регионалним интеграцијама, конструкција европског сопства у односу на османлијско друго је свакако била један од предуслова сарадње тадашњих освојених европских територија. Другост Турске у односу на европски идентитет је првобитно перципирана у контексту различите религије (Бајовић, 2013), односно Сарацени су перципирани као друго у односу на религију (Бајовић, 2013). Уједно, у овом периоду су Европљани уједно били перципирани као другост Османлија и стога су им такође приписиване одређене негативне особине (Бајовић, 2013).

Значајна карактеристика (колективног) идентитета јесте и чињеница да су друштвено конструисани идентитети подложни променама. Стога, док је

Турска првобитно перципирана као другост у односу на религију, крајем 17. века Турска односно Османско царство и његови припадници су из угла Европе преображени у војно-политичког другог, коме су приписиване различите негативне особине и стереотипне представе, попут „варварина“ (Бајовић, 2013). У том периоду је у Европи нарочито истицан цивилизацијски аспект идентитета (Бајовић, 2013).

У оквиру поглавља посвећеног анализи Турске као другог Европе Нојман указује на неке од стереотипа и различитих представа другости као и на трансформацију представа Турске као другог током различитих периода европске историје. На пример, током 16. века Османско царство је у мањој мери представљало другост у односу на религију, тј. више је истицана другост у односу на војне капацитете и у том периоду су присутне стереотипе представе Османлија као „варвара“. Током 1830-их другост Турске у односу на цивилизовану Европу и поменуте стереотипе замењују представе Османског царства као „различитог“ или „друкчијег“ као и појава источног питања односно усмерења на проналажење начина за уређивање односа са другима који су „друкчији“ од европског сопства. Половином 19. века појављују се представе Турске као „болесника у Европи“, које се мењају након 20. века и Првог светског рата, младотурске револуције и приступања Турске НАТО пакту. Заправо, Нојман истиче позитивне перцепције Турске у Европи у односу на модернизацију Турске и представе Турске као поузданог савезника. Турска више није била представљана као „болесник у Европи“, и уједно се на Турску мање гледало као на конститутивног другог Европе у односу на претходне периоде (1999).

Слично тенденцијама везаним за представљање Турске у Европи, временом је и другост Европе из угла Османлија преображена, конкретно у периоду 19. века и слабљена Османског царства Европа која је перципирана као „инфериорна“ постаје друго коме се сопство диви или на које се угледа, нарочито у погледу реформи Османског царства по угледу на европске државе (Бајовић, 2013) тј. током периода Танзимата (Gulmez, Topal & Rumelili, 2023).

Поред Турске, Нојман под Истоком као другости у односу на Европу истиче и Балкан, с тим што Балкан није представљен као радикални други, али уједно није ни истоветан европском сопству и колективном идентитету Европе који се конструише односно карактерише одсуством елемената источног другог (Бајовић, 2013). Надовезујући се на претходно, релевантна су и разматрања Марије Тодорове у односу на европске представе и конструкције Балкана у различитим периодима, при чему Тодорова

бројним примерима илуструје инстанце у којима су негативне перцепције Истока и Турске уједно коришћене у конструкцији перцепције Балкана (1999). На пример, Тодорова се осврће на Кенанова објашњења узрока Балканских ратова и његове описе балканских народа, при чему Кенан сматра да су ранија историја, укључујући и турско присуство допринели утицају „не-европских цивилизација“ у југоисточној Европи и тиме појави „не-европских карактеристика“ на том подручју (1999). Различите историјске, културне и религијске споне су са друге стране представљене као адекватна и кључна сличност односно основа остваривања утицаја Турске на појединим деловима Балкана у оквиру Давутоглуовог концепта стратегијске дубине (2014).

У разматрању односа Европске уније и Турске и утицаја дихотомије сопство-другост на регионално повезивање, Нојман уједно истиче да се савремене перцепције Турске умногоме заснивају на ранијим, историјским концепцијама. Другим речима, историја конструкције европског идентитета, обележена перцепцијом Турске као другог, се према Нојману директно одразила и на процес европских интеграција, односно различите перцепције и ранији стереотипи су пресликани и на савремене односе и процесе, при чему је према Нојману једна од последица таквих перцепција управо искључивање Турске из проширења Уније 1990-их година (Aydın-Düzgüt & Rumelili, 2021). Уједно, поједини аутори истичу да је конструкција Турске као другог кроз историју уједно значајна и за дискурсе и ставове и дебате у Европском парламенту и генерално за приступање (Aydın-Düzgüt & Rumelili, 2021).

У контексту произвођења другости и начина на који се Исток представља на Западу, нарочито је значајна и Саидова студија, при чему се у Саидовим концепцијама оријентализам представља и као империјализам (Çolak, 2021). Саид разматра представе европских земаља о Оријенту, у оквиру којег је Турска представљена у односу на различите стереотипе (Çolak, 2021). На пример, слично Нојману, Саид приказује европске перцепције Османског царства као „европског болесника“, при чему указује и на европске перцепције Оријента и стога Турске као „егзотичне“ (2008). У контексту оријентализма Цолак нарочито истиче Саидову студију у односу на империјалистичке тежње Француске и Велике Британије у односу на Османско царство, при чему су крајем 20. века заједнички интереси и настојање за утицајем Француске и Велике Британије на одређеним територијама Оријента у знатној мери утицали на њихове односе и сарадњу (2021).

6.3. Развој међусобних перцепција Европске уније и Турске

У контексту разматрања перцепција и конструкције идентитета Европске уније и Турске, нарочито је значајна студија у оквиру које аутори Галмез, Топал и Румелили нуде својеврсан преглед стручне литературе о идентитетским односима између Европе и Турске током последњих 200 година. Поменути аутори представљају неколико фаза у развоју међусобних перцепција Европе и Турске у односу на идентитет и културу. Прва фаза, која се односи на период од Француске револуције до 1922. године, подразумева последњих 150 година постојања Османског царства и настојање да се Царство модернизује (Gulmez et al., 2023). Османско царство је представило план реформи кроз програм Нови ред, при чему је истакнуто настојање да се усвоје европске војне технологије, што је свеукупно утицало на прве дискусије о вестернизацији и идентитету (Gulmez et al., 2023).

Галмез и сарадници првенствено истичу да првој фази њихове студије претходи период у коме нарочито током 18. века и просветитељства долази до развоја негативнијих перцепција Османског царства које су се потом директно одразиле на касније европске представе Турске (Gulmez et al., 2023). У том контексту, Галмез и сарадници издвајају различите примере попут описа Оријента и Окцидента као две „непомирљиве“ и „супротне цивилизације“, Хердерове представе припадника Османског царства као „странаца Европе“, и Хегелова разматрања Оријента као „стагнирајућег“ (2023). Конкретне перцепције Османског царства у Европи и анализираној европској литератури су приказане и у Саидовој студији у којој су истакнута европска империјалистичка настојања и стога европски дискурс о Османском царству као пре свега негативном другом (Gulmez et al., 2023). Генерално, у анализираној европској литератури су представљени различити фактори попут географије и климе у односу на које су представљане непремостиве разлике између Европе и Османског царства, односно Европе и Оријента (Gulmez et al., 2023). Конкретно, европско сопство је представљано као „цивилизовано, прогресивно“, „либерално“ и „рационално“, док је европска перцепција Османског другог укључивала употребу супротстављених описа попут „деспотски“, „ирационалан“, „назадни“ и „стагнирајући“ (Gulmez et al., 2023). Поред „назадног“, као што је истакнуто у оквиру Саидове студије, Османско царство је у европској литератури представљано и у складу са оријенталистичким стереотипним представама Истока као „егзотичног“ (Gulmez et al., 2023). Галмез и сарадници разматрају позитивне и негативне представе различитих религија, хришћанства и ислама, и уједно указују на развој различитих

стереотипних представа и перцепција у европској литератури, као и на истицање европских идеја и стандарда и њиховог утицаја на напредак (2023). Нарочито се истицала цивилизација као аспект идентитета у односу на који је Европа представљана као напредна и развијена, док је уједно представљена негативна перцепција Османског царства (Gulmez et al., 2023). На том пољу, Џон Хенри Њуман је у свом раду описао Турке као „нецивилизоване“ и као супротне европској идеји цивилизације и напретка, како би утицао на јавно мњење у погледу савеза између Енглеске и Османског царства у Кримском рату (Gulmez et al., 2023). У односу на цивилизацијски аспект идентитета, интересантно је и да је у периоду у оквиру прве фазе у студији Османско царство све више употребљавало термин цивилизација у дипломатским односима са Европом (Gulmez et al., 2023). Генерално, прва фаза у развоју европских перцепција Османског царства је оличена негативним и стереотипним представама Османског царства у односу на различите аспекте идентитета, али је неопходно напоменути да одређени део анализиране литературе уједно истиче и позитивне описе припадника Османског царства где су нпр. нарочито истицане карактеристике попут гостопримства и храбрости (Gulmez et al., 2023).

У литератури о османској перспективи Европе, почевши од периода осамнаестог века, вестернизација је представљена и као позитиван феномен, пре свега у односу на усвајање војне технологије, и негативно, као „друштвено зло“ оличено у конзумеризму, материјалној култури и алијенацији (Gulmez et al., 2023). Према Галмезу и сарадницима војни и технолошки напредак у Европи се одразио на настојање Османског царства за развојем и унапређивањем сопствених капацитета и последично је довео до успостављања значајнијих дипломатских односа и првих дипломатских мисија Османског царства у европским престоницама (2023). Према поменутиим ауторима, слично тенденцијама у Европи, османске перцепције европског другог су се постепено промениле у периоду 18. века када се у Османском царству назив за Европу мења из Франгистан („земља Франака“) у назив Европа, што за Галмеза и сараднике означава усвајање више секуларне дефиниције Европе у Османском царству. С тим у вези, позитивне перцепције Европе и представе Европе као модела за реформе у Османском царству су стога чинили различити материјални аспекти Европе. У том погледу, у Османском царству су и присталице традиције и присталице вестернизације представљали Европу као позитивно уређено друго, док је у појединим инстанцама Османско сопство представљено као „стагнирајуће“ (2023). Међутим, потребно је напоменути и да су поборници

вестернизације критиковали одређене европске тенденције, односно европске империјалистичке тежње и стављање акцента на хришћанство као аспект европског идентитета (Gulmez et al., 2023).

Друга фаза у односу на развој међусобних перцепција Европе и Турске односи се на период од 1923. године до 1945. године, од оснивања Турске Републике до краја Другог светског рата. У том периоду долази до значајних промена, пре свега Турска постаје национална држава, док су се у Европи одиграла ратна дешавања (Gulmez et al., 2023). У литератури за овај период, Турска перцепција Европе је слично првој фази подразумевала позитивне и негативне перцепције вестернизације (Gulmez et al., 2023). Галмез и сарадници указују на тенденцију присутну у анализираној турској литератури – прихватање вестернизације у Турској Републици и Европе као модела за реформе, упркос Западу и перципираним претњама по турско друштво (Gulmez et al., 2023). Конкретно, иако је у Турској у овом периоду препозната развијеност западне цивилизације, Европа је истовремено перципирана и представљана као претња у контексту морала и империјализма (Gulmez et al., 2023). Како је претходно приказано, у периоду који претходи првој фази долази до развоја одређених представа и перцепција Османског царства/Турске које су утицале на даљи развој перцепција Турске у Европи. У том контексту, ради супротстављања европским предрасудама у односу на оријентализам, једна од реформи у Турској је подразумевала и замену феса са шеширом налик оним у западним друштвима (Gulmez et al., 2023). Важно је напоменути и да Галмез и сарадници указују на постојање одређене поделе у турској јавности у том периоду по питању вестернизације (Gulmez et al., 2023).

Европска перцепција Турске у другој фази се не мења и представља раније, историјске перцепције, при чему је у мањем делу литературе представљано да Турска може постати попут Европе (Gulmez et al., 2023). Галмез и сарадници истичу и незаинтересованост и индиферентност Европљана у односу на промене у Турској у складу са европским аспектима идентитета. Слична тенденција је била присутна и међу европским уметницима тог времена. На пример, сликар Димитров је описао разочарење када је 1926. године посетио „модеран“ Истанбул, за разлику од „Оријенталног“ Истанбула каквог је замишљао, и стога је одлучио да у сликама представи Истанбул у складу са својим перцепцијама Оријента. Са друге стране, позитивне перцепције Турске у Европи у односу на реформе и оснивање Турске Републике су се одразиле и на разматрање идентитета Турске тј. на њену позицију „између Истока и Запада“ (2023). У односу на позитивне перцепције и представе Турске у Европи, нпр. у румунским уџбеницима је

током 1930-их истицано да је Турска Република „мања другост“ Европе у односу на Османско царство (Gulmez et al., 2023), док је у мањем делу европске стручне литературе наведено да су реформе и формирање Турске Републике утицале да Турска постане део европске цивилизације (Gulmez et al., 2023).

Трећа фаза подразумева период од 1946. године до 1998. године, период након краја Другог светског рата до прве деценије након Хладног рата. Овај период је нарочито значајан за односе Турске и Европе као савезнике у току Хладног рата као и за односе Европске уније и Турске након Хладног рата (Gulmez et al., 2023). У односу на анализирану стручну литературу о представама Турске у Европи током Хладног рата, Галмез и сарадници истичу постојање различитих и делом супротстављених перцепција. Конкретно, представе Турске у владама европских држава су мање били усмерене на идентитет и генерално у Европи се готово у потпуности занемаривала перцепција Турске као другог, односно приоритет у овом периоду је био безбедносни аспект и стога је Турска представљана као европски савезник и члан европске безбедносне заједнице. Са друге стране, перцепције Турске и Турака у европском друштву тј. изван политичких кругова обликоване су пређашњим стереотипима („варвари“, „не-Европљани“) и представама Турске као другости присутним у европским романима, штампи и кинематографији (2023). На пример, Галмез и сарадници у студији приказују стручну литературу у којој је посебно назначен значај филмова из периода 1960-их и 1980-их као што је нпр. „Лоренс од Арабије“ и њихов утицај на обликовање перцепције Турака код западне публике (Gulmez et al., 2023). Не само што су стереотипне представе биле присутне у европској литератури, већ је интересантно и да је турска литература превођена у Европи најчешће сврставана у азијску или средњоисточну литературу (Gulmez et al., 2023). Поред наведених тенденција, на перцепције Турске и Турака у Европи су утицали и мигранти, при чему се у стручној европској литератури приказује разлика између култура као један од фактора који су утицали на перцепцију Турске као другог Европе (2023).

У односу на хладноратовске перцепције Турске у Европи, из визуре политике, крајем Хладног рата ситуација се мења и у Европи се све више пажње посвећује конструкцији идентитета, а мање безбедносном аспект у односу на период Хладног рата. Наведено је последично утицало на различите ставове у Европи и међу европском јавношћу у погледу места Турске у Европи, при чему је Турска неретко представљана као другост (Gulmez et al., 2023). Галмез и сарадници истичу различите стереотипе и

представе Турске у овој фази, попут „не-хришћанског“ и стога „не-европског“ карактера Турске (Gulmez et al., 2023), Турске која након увођења Копенхашких критеријума „не кореспондира са европским демократским идеалом“ (Gulmez et al., 2023, p. 24), као и представа Турске као „не-европске“ у односу на европејство и грчку и римску традицију (Gulmez et al., 2023).

У овом периоду у анализираној литератури о представама Европе у Турској превасходно је приказано да се позитивне и негативне представе Европе – као и инспирације и несигурности – нису значајније промениле након краја Хладног рата (Gulmez et al., 2023). Током Хладног рата, позитивне представе Европе у Турској су се односиле на модерност (Gulmez et al., 2023) и слику Европе као модела цивилизације, док су негативне представе подразумевале приказивање Европе као претње нпр. култури (Gulmez et al., 2023). Уједно, нарочито се истиче појава евроскептичних реакција у Турској у односу на мењање ставова Европе у односу на Турску након Хладног рата (Gulmez et al., 2023), као и у односу на разматрање европског карактера Турске у контексту приступања Турске Европској унији (Gulmez et al., 2023).

У овом периоду је уједно формирана и царинска унија између Европске уније и Турске која је за Турску представљала значајни корак ка приступању Европској унији, при чему поједини аутори истичу да Европа није истицала такве индикације. У контексту царинске уније, у Европском парламенту су вођене дебате о различитости Турске у односу и на инхерентне и на стечене карактеристике (Gulmez et al., 2023). Према Бузану и Дијезу, на искључивање Турске из проширења на састанку Европског савета у Луксембургу су утицале претходне перцепције Турске и другачије интерпретације вестернизације (Gulmez et al., 2023).

Четврта фаза подразумева период од 1999. године до 2016. године, који је према ауторима студије уједно и кључан период за чланство Турске у Европској унији. Конкретно, ова фаза се односи на период од признавања статуса Турске као кандидата за улазак у Европску унију на самиту у Хелсинкију и траје до споразума Турске и Европске уније о избеглицама из 2016. године, који према овим ауторима уједно представља један од последњих значајних корака у развоју односа Европске уније и Турске (Gulmez et al., 2023). У европској стручној литератури нагласак је на разматрању дебата у оквиру Европске уније о европејству Турске, при чему су истакнуте две тенденције. Прва тенденција се односи на истицање разлика и произвођење другости у односу на културу (Gulmez et al., 2023). У четвртој фази политички дискурси у Европи нарочито истичу

хришћанство, тачније јудео-хришћански темељ Европе у односу на који се Турска разматра као другост (Gulmez et al., 2023). Додатно, противници приступања Турске Европској унији представљају Турску као „не-европејску“ у односу на знатно различите аспекте идентитета попут културе, религије, историје и географије, али и различитих вредности (Gulmez et al., 2023). У односу на приступање Турске Европској унији, аутори разматрају перцепције Европске комисије у односу на Турску при чему истичу да за Европску комисију Турска генерално не представља другог који се перципира као претња, али у случају разматрања приступања Турске истиче се претња одређеним аспектима идентитета (Gulmez et al., 2023). Друга тенденција истакнута у стручној литератури јесте представљање инклузивних и ексклузивних дискурса у односу на европске вредности и културу. У оквиру наведеног се уједно истиче и оптимистична тенденција, нарочито заступљена у британским медијима, да се Турска перципира односно представља као позитивни други (Gulmez et al., 2023) употребом различитих метафора попут „моста“ и „алијансе цивилизација“ и „дијалога између Запада и Истока“ (Gulmez et al., 2023).

У односу на ставове европских држава у овом периоду, нарочито Француска разматра и представља европско-француско сопство у односу на Турско друго при чему се поред перцепције другости истичу и различити стереотипи, односно Турска је представљена као друго Европе које је између осталог и „мање развијено“ од Европе (Gulmez et al., 2023). Уједно, државе које подржавају приступање Турске у одређеним инстанцама истичу другост, попут нпр. Шпаније која није против приступања Турске али истиче Турску као културно друго Европе, при чему је слично и у Италији у којој су представљени ставови и за и против приступања у односу на другост. У том контексту, за разлику од Немачке и Француске, Велика Британија је спадала у државе које нису толико представљале религиозне, културне и демографске разлике и противљење приступању Турске, али јесте истицано да је Турска „више различита“ него слична Европи (Gulmez et al., 2023).

У овој фази се нарочито истичу дебате о Турској и европејству, при чему је Турска представљена као делимично сопство-делимична другост (Gulmez et al., 2023). У дискурсима против чланства Турске у Европској унији истакнути су ексклузивни аспекти идентитета односно представљање Турске као „инхерентно не-европске“ у односу на географију и културу. Оптимистични ставови са друге стране разматрају Турску односно европски карактер у односу на развој економских и политичких институција у складу са европским вредностима и стандардима (Gulmez et

al., 2023). У односу на представе Турске као делимичног сопства и делимичне другости, нарочито се истиче питање граница Европске уније (Gulmez et al., 2023). У дебатама о Турској у Европском парламенту и Европском савету разматрају се и границе Европе (Gulmez et al., 2023).

У оквиру стручне литературе о перцепцији Европе у Турској присутне су сличне представе и тенденције као и током претходних фаза студије – представе Европе као извора и инспирације, али и несигурности, разматрање вестернизације у односу на приступање Европској унији, као и настојање Турске за даљом модернизацијом и консолидовањем њеног места у Европи. У периоду након 1999. године, у Турској је Европска унија представљена као заједнички пројекат и заједнички циљ (Gulmez et al., 2023). Позитивни аспекти „идеалне“ Европе су у Турској представљани као универзалне вредности и норме, попут нпр. демократије и људских права (Gulmez et al., 2023). Критеријуми из Копенхагена су у Турској усвојени као оквир за европеизацију и представљено је настојање да се критеријуми испуне без обзира да ли ће њихово поштовање резултовати чланством у Европској унији (Gulmez et al., 2023). Критеријуми из Копенхагена су у Турској називани и Анкара критеријуми чиме се истицао њихов значај за развој Турске и генерално позитивна перцепција Европе (Gulmez et al., 2023). Европејство је у Турској повезано са демократијом, демократском консолидацијом и реформом. У стручној литератури у Турској је представљена и перцепција развоја Европске уније у постнационалну политику у односу на способност Европске уније да прихвати Турску као једнаког партнера (Gulmez et al., 2023). У овој фази негативне перцепције Европе које су развијене у Турској се пре свега односе на несигурност, перцепцију Европе као претње и европоскептицизам у односу на европске представе Турске као „не-европске“ (Gulmez et al., 2023). У четвртој фази неретко је присутна и тенденција представљања Европе у Турској као хришћанског клуба (Gulmez et al., 2023).

У том контексту, приступање Турске је утицало и на дебате у Европској унији о идентитету и представама Европе, односно нејасан је начин на који Европљани перципирају Европску унију – конкретно, да ли Европљани сматрају да је Европска унија ексклузивни цивилизацијски пројекат у односу на културу, историју и религију или је инклузивна заједница у односу на норме и вредности (Gulmez et al., 2023).

6.4. Приступање Турске Европској унији

У односу на настојање Турске да се придружи европским интеграцијама, потребно је пре свега напоменути да је Турска држава чији процес

приступања Европској унији најдуже траје у односу на друге кандидате (Icoz & Martin, 2021). Турска је 1959. године представила заинтересованост да приступи европским интеграцијама (Icoz & Martin, 2021), при чему је 1963. године потписан Споразум о формирању асоцијације између Турске и Европске економске заједнице или Споразум из Анкаре (Alpan, 2021).

У контексту европских интеграција, од 1963. године и Споразума из Анкаре у Европи су присутне перцепције и представе Турске као и европског сопства и као другости Европе (Nibat, 2018).

Оријентација Турске ка европејству и пре свега политичком уређењу по угледу на Европу је истакнута још од периода касног Османског царства. Међутим, период 1950-их и 1960-их је нарочито значајан за Турску оријентацију ка Европи, пре свега у односу на статус који је Турска уживала у периоду Хладног рата, током којег је перципирана као бафер или тампон зона између Истока и Запада и који је за Турску представљао прилику да потврди свој европски статус (Ağcasulu & Ossewaarde, 2019). Западна оријентација Турске се уједно огледа и кроз приступање Турске другим организацијама и конвенцијама, пре свега Уједињеним нацијама, Савету Европе и Организацији за економску сарадњу и развој током 1940-их година, НАТО пакту и Европској конвенцији о људским правима 1952. односно 1953. године, и групи Г20 током 1999. године (Turhan & Reiners, 2021).

У контексту односа Турске и Европске економске заједнице, Споразум из Анкаре је нарочито значајан из пар разлога. Пре свега, Споразумом је првобитно предвиђено оснивање царинске уније, као и разматрање потенцијалног приступања Турске у складу са одредбама оснивачког уговора Заједница (Alpan, 2021). Уједно, Споразумом је предвиђено да се институционална основа сарадње темељи на функционисању Савета асоцијације, Комитета Асоцијације за пружање подршке Савету и Заједничком парламентарном комитету (Alpan, 2021).

Након Споразума из Анкаре, наредни значајни корак у приступању Турске процесу европских интеграција односи се на 1987. годину и званичну апликацију Турске за чланство у Заједници. Државе чланице Заједнице су пре свега разматрале апликацију Турске у односу на европејство Турске, односно перцепцију Турске као европске државе. Европејство као концепт није дефинисан у уговорима и споразумима Заједнице, међутим поједини аутори истичу да је управо перцепција државе као европске од стране Заједнице најважнији критеријум за придруживање европским

интеграцијама. У том контексту је представљено и одбијање захтева за приступање Марока 1987. године (Lippert, 2021).

Турска је у оквиру Европске економске заједнице током 1960-их и 1970-их година разматрана као европска држава, пре свега из политичког угла и у политичким дискурсима, односно нагласак није био на географским, историјским или културним аспектима идентитета. Као што је у раду претходно напоменуто, Турска је истицала своју западну оријентацију кроз чланство у различитим организацијама, чиме је утицала и на перцепције Европске економске заједнице, односно на слику Турске као европске државе и потенцијалне чланице (Lippert, 2021). Међутим, на перцепцију европејства и потенцијалног приступања Турске значајно су утицале пре свега геополитичке промене крајем 1980-их година (Lippert, 2021).

У односу на сарадњу Европске уније и Турске на пољу спољне политике, безбедности и одбране, нарочито је значајно напоменути да је Турска у одређеном периоду имала привилегован статус у Западноевропској унији, и готово више утицаја од чланова који нису припадали НАТО-пакту. Нарочито се истиче одлука Савета министара Западноевропске уније из 1992. године према којој је предвиђено да Турска под одређеним условима учествује у доношењу одлука и њиховој имплементацији, и да има истоветне прерогативе као пуне чланице Западноевропске уније у војним операцијама (Bagcı & Gaudino, 2020).

Током 1990-их година, Турска и Европска економска заједница су потписале Уговор о царинској унији 1995. године, чије оснивање је предвиђено Споразумом из Анкаре. У том контексту, Европска економска заједница је стављала нагласак на формирање царинске уније и економску сарадњу, у односу на пуно чланство Турске, док је у Турској оснивање царинске уније представљено као значајано за приступање Заједници (Ağcasulu & Ossewaarde, 2019).

Сједињене Америчке Државе су у овом периоду подржавале Турску у настојању да се придружи Европској унији, при чему су Сједињене Америчке Државе подстицале Уједињено Краљевство да подржи царинску унију 1995. године и кандидатуру Турске 1999. године на састанку Европског савета у Хелсинкију (Icoz & Martin, 2021).

На Самиту у Луксембургу 1997. године Европски савет је разматрао даље проширење Европске уније. Уједно су покренути преговори о приступању са једанаест држава, при чему нису покренути преговори са Турском (Ağcasulu & Ossewaarde, 2019). Одлука да се Турска не укључи у преговоре је утицала на перцепцију Европске уније у Турској, при чему је Европска

унија делом посматрана као „затворени културни и религиозни клуб“ (Ağcasulu & Ossewaarde, 2019). Неколико година касније, тачније 1999. године, Европски савет је на састанку у Хелсинкију прихватио статус Турске као кандидата за приступање Европској унији (Turhan & Reiners, 2021). Европски савет је уједно потврдио европејство Турске, односно Турска је представљена као европска држава у односу на територију као елемент европских држава у односу на Уговор о Европској унији, при чему је истовремено истакнуто да се мали део Турске налази у Европи (Зечевић, 2016).

Уједно, у том периоду су у дебатама о приступању Турске нарочито у опозицији истицане и разлике између идентитета Европске уније и Турске (Ağcasulu & Ossewaarde, 2019). Према Алпановој европеизација се нарочито истиче као један од доминантних концепата и приступа у разматрању односа Турске и Европске уније након 1999. године, односно након прихватања статуса Турске као кандидата за улазак у Европску унију. Европеизација је превасходно представљала трансформативну моћ Европске уније у односу на различите аспекте организације и функционисања држава чланица и кандидата за приступање (Alpan, 2021). Конкретно, европеизација представља „процес конструкције, дифузије и институционализације формалних и неформалних правила, процедура, политичких парадигми, стилова начина функционисања, заједничких веровања и норми који се прво дефинишу и консолидују у доношењу одлука Европске уније и који су после инкорпорирани у логику домаћих дискурса, идентитета, политичких структура и јавних политика“ (Alpan, 2021, p. 108).

Почетком новог миленијума Европска унија је формирала Генерални секретаријат за активности Европске уније који је пре свега био усмерен на припрему Турске за приступање Европској унији односно на координацију и хармонизацију са Европском унијом. У складу са Копенхашким критеријумима, односно економским критеријумима основане су различите организације и тела, пре свега Турска агенција за акредитацију, Регулаторни орган за тржиште енергије, турско тело за шећер 2001. године, тело за регулацију дувана и алкохола 2002. године и тело за јавне набавке 2002. године (Alpan, 2021). У складу са Копенхашким критеријумима Турска је представила нова тела и институције као настојање за хармонизацијом турског тржишта са тржиштем Европске уније и која уједно представљају европеизацију институција (Alpan, 2021).

Након састанка у Хелсинкију и прихватања статуса Турске као кандидата за улазак у Европску унију, Турска је била усмерена на реформе (Alpan, 2021). У том контексту, на састанку Европског савета крајем 2004. године представљено је да је Турска испунила критеријуме за приступање преговорима за чланство. Током 2005. године представљен је оквир за преговоре са 35 поглавља (Alpan, 2021).

У периоду између 1999. и 2005. године, када су учињени значајни помаци на путу ка придруживању Турске, симултано су јачале дебате о компатибилности Турске и ЕУ, при чему се превасходно разматрало европејство Турске. У том периоду су нарочито представници Француске и Немачке посматрали Турску у оквирима другости, при чему је истицана другост Турске у виду географског положаја, историје, културе, демократије и вредности (Aydin-Düzgit & Rumelili, 2021).

Култура је један од аспеката идентитета у односу на који су конструисани сопство и другост Европске уније и Турске, нарочито након 2004. године и интензивирања дебата о комплементарности Европске уније и Турске, као и дебата о самом европском идентитету, након прихватања Турске као кандидата за приступање (Aßmus, 2014). У односу на разматрање перцепције културолошких разлика између Турске и Европске уније, нарочито је значајан рад у којем Асмусова разматра комплементарност Немачке и Турске, као и Европске уније и Турске у односу на Хофстедеове критеријуме националне културе. Конкретно, Хофстеде представља културу као сплет вредности, веровања, понашања и ставова одређене групе који су постојани кроз дужи период, при чему су критеријуми културе дефинисани као распон моћи, индивидуализам/колективизам, мушкост/женственост, избегавање неизвесности, дугорочна оријентација/краткорочна оријентација, индоленција/уздржаност. Кроз разматрање различитих критеријума културе, Асмус истиче да постоје значајне разлике у културама Немачке и Турске, као и Европске уније и Турске, док су Немачка и Европска унија у знатној мери комплементарне у односу на заступљеност конкретних критеријума културе. Неопходно је уједно напоменути да поред значајних културолошких разлика Немачке и Турске пре свега у односу на распон моћи, индивидуализам и дугорочну оријентацију, Асмус уједно истиче и позитивне и оптимистичне тенденције, пре свега кроз позитивне аспекте односа Немачке и Турске у односу на одређене области и турске мигранте у Немачкој и инстанце у којима је Немачка позитивно утицала на преговоре о приступању Турске Европској унији. Слично, иако Асмус проналази културолошке разлике, настојање да се очувају културе Турске и Европске уније у односу на

приступање, као и величину Турске и потенцијални утицај у Европској унији као препреке регионалним интеграцијама, уједно се истичу и потенцијални позитивни аспекти приступања Турске Европској унији кроз допринос уједињености у различитостима и кроз представљање Турске као моста између цивилизација и култура (2014).

У периоду након приступања преговорима за чланство, у оквиру Европске уније стављено је неколико вета од 2006. године до 2009. године на поједина преговарачка поглавља. У периоду 2006. године Европски савет је блокирао отварање нових поглавља и затворио је неколико поглавља услед односа између Турске и Кипра (Icoz & Martin, 2021). Наведена ситуација је утицала на перцепцију Европске уније у Турској при чему је Турска представља стављање вета као предрасуде против Турске у погледу религије, при чему је смањење поверења утицало на даљи процес приступања (Icoz & Martin, 2021). Поред наведеног, Француска је између 2007. и 2009. године блокирала отварање неколико поглавља (Icoz & Martin, 2021). Наведена вета, као и ставови председника Француске према Турској су утицали на стагнацију преговора, при чему у Европској унији није предлагано да се преговори прекину. Турска је изразила разочарење поводом наведене ситуације, али је уједно била за настављање преговора (Icoz & Martin, 2021).

Значајно је напоменути и да је у Турској у периоду 2010-их година тадашњи министар спољних послова Давутоглу представио концепт „стратегијске дубине“ и настојање за позитивним односом са окружењем. У том периоду се уједно истиче и удаљавање од Европске уније, али не и настојање да се преговори прекину (Lippert, 2021). Слично приступу Европске уније, стратешка дубина се односи на пројекцију меке моћи и утицаја Турске у окружењу (Torun, 2021). Конкретно, стратешка дубина се у складу са Давутоглуовим концептом односи на историјску и географску дубину односно положај Турске као једног од централних у региону и схватање да Турска стога треба да искористи утицај који произилази из тог положаја (Torun, 2021).

Током 2012. године у Анкари је представљена Позитивна агенда као настојање Европске уније и Турске за даљим развојем преговора након периода стагнације (Icoz & Martin, 2021). Међутим, услед перцепције Турске да Европска унија не жели да прими Турску, као и услед перцепције односа између Турске и Кипра у Европској унији, преговори су стагнирали (Icoz & Martin, 2021).

Током 2014. године, у Турској је представљена стратегија за Европску унију као настојање за хармонизацијом са Европском унијом и развојем преговора на свим поглављима без обзира да ли су отворена или не (Alpan, 2021).

Након стављања вета на одређена преговарачка поглавља и периода стагнације, најзначајнији утицај на развој даљих преговора имала је мигрантска криза из 2015. и 2016. године (Icoz & Martin, 2021). Пре свега, током 2013. године представљене су прве дискусије о сарадњи у погледу миграција. У том периоду Европска комисија и турски представници потписали су Споразум о реадмисији којим би се пре свега утицало на смањење броја илегалних миграната који преко Турске улазе у Европску унију и који би се преко Турске вратили из Европске уније. Потписивањем и имплементацијом Споразума о реадмисији, Европска унија би уједно представила дијалог о либерализацији виза који се односи на турске грађане у области Шенгена и кратке посете (Icoz & Martin, 2021). У том периоду су на перцепцију Европске уније у Турској утицала вета и истакнуто је смањење поверења (Icoz & Martin, 2021). Турска је била нарочито значајна за решавање мигрантске и избегличке кризе у Европској унији и 2015. године као подстицај сарадње представљени су редовни самити за развој преговора о приступању и отворена су одређена преговарачка поглавља (Icoz & Martin, 2021).

Уједно, значај Турске за мигрантску кризу представљен је и кроз истицање Турске као кључног стратешког партнера током мигрантске кризе. Турска је генерално представљена као кључни партнер у односу на Европску комисију и економске димензије партнерства (Tekin, 2021). У периоду након мигрантске кризе и самита 2016. године представљено је настојање да се даље развију преговори о приступању, међутим преговори стагнирају. У периоду 2018. године Европски савет је представио став да се Турска удаљава од Европске уније и истакао да се не затварају стара нити отварају нова преговарачка поглавља, као и да је преговарачки процес у стагнацији (Turhan & Reiners, 2021). У том контексту, Европски савет је 2022. године представио односно потврдио да су преговори у стагнацији, без затварања или отварања преговарачких поглавља (Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations, 2023). У том периоду фокус је усмерен на могућност других облика сарадње, поред приступања. Међутим, у периоду 2019. године паузирање преговора о дијалогу на високом нивоу о енергији и економији, као и непостизање консензуса у односу на модернизацију царинске уније, генерално су представљени као изазови у односу на алтернативне области сарадње у оквиру одређених сектора (Turhan & Reiners, 2021). У периоду 2020. године представљено је

настојање да се развија сарадња у односу на модернизацију царинске уније, дијалог на високом нивоу и сарадњу у области миграција (Turhan & Wessels, 2021).

Према извештају Европске комисије и високог представника Уније за спољне послове и безбедносну политику из 2023. године односи између Европске уније и Турске заснивају се на закључцима Европског савета од 2021. године и претходним одлукама и извештајима високог представника о заједничкој комуникацији о односима између Европске уније и Турске (Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations, 2023). У том смислу, од 2021. године акценат је на конкретним корацима за даљи развој преговора о приступању и генералној сарадњи (Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations, 2023).

6.5. Организација односа између Европске уније и Турске

У контексту приступања Турске процесу европских интеграција и организацији сарадње између Европске уније и Турске, најважнији органи Европске уније који учествују у овом процесу су пре свега Европски савет, Европски парламент и Европска комисија, као и тела представљена Споразумом из Лисабона, пре свега високи представник за спољне послове и безбедносну политику и Европска служба за спољне послове који заједнички спроводе Заједничку спољну и безбедносну политику Европске уније као једну од кључних области за развој односа и сарадњу између Турске и Европске уније (Turhan & Reiners, 2021). Неопходно је напоменути и да поједини аутори истичу да институције Европске уније попут Европске комисије и Европског парламента никада не представљају културне и цивилизацијске елементе као перципиране препреке за приступање Турске процесу европских интеграција, већ да се аргументи наведених институција односе на одређене критеријуме у оквиру Копенхашких критеријума (Зечевић, 2016). Уједно, исти аутори истичу и да се разлика у односу на културу и цивилизацију, делом као дихотомија сопство-другост налази у позадини појединих аспеката преговора о приступању (Зечевић, 2016).

6.5.1. Европски савет

Европски савет је једна од најважнијих институција Европске уније и Европски савет од свог оснивања 1974. године има значајну улогу у доношењу кључних одлука у односу на приступање Турске процесу европских интеграција (Turhan & Wessels, 2021). Европски савет има значајну улогу у свеобухватним односима Турске и Европске уније, односно у процесу приступања и у сарадњи у различитим областима (Turhan &

Wessels, 2021), при чему Европски савет у контексту односа Европске уније и Турске има значајну улогу у процесу проширења, представљању Европске уније пред светом, управљању кризама и постављању агенде и правца Европске уније (Turhan & Wessels, 2021).

У контексту улоге Европског савета и приступања Турске, од почетка преговора о приступању 1999. године Европски савет има улогу у надгледању преговора, утиче на правац преговора паузирањем преговора на захтев трећине држава чланица, и доноси конкретне политичке одлуке о приступању (Turhan & Wessels, 2021).

Значај Европског савета као менаџера криза и у представљању Европске уније у односима са Турском се нарочито истиче у периоду након 2015. године и мигрантске кризе (Turhan & Wessels, 2021), при чему је Турска у одлукама Европског савета представљана као кључни стратешки партнер (Turhan & Wessels, 2021). У контексту функције Европског савета као менаџера криза и спољног гласа Европске уније, неопходно је напоменути да су наведене функције нарочито значајне у контексту активности Европског савета у оквиру Заједничке спољне и безбедносне политике (Turhan & Wessels, 2021).

Значајна функција Европског савета је и постављање агенде и усмеравање правца активности Европске уније (Turhan & Wessels, 2021). У том смислу, нарочито су значајни закључци и документа Европског савета у којима су представљени конкретни кораци за процес интеграције који се остварују преко других институција. Конкретно, закључци Европског савета заправо имају кључну улогу у конструкцији наратива о одређеној теми или актерима и представљају значајан елемент у легитимизацији конкретног правца и политичких акција Европске уније, кроз различите представе о темама и актерима и односима између активности, чиме доприносе разумевању нових активности (Turhan & Wessels, 2021). Турхан и Веселс сматрају да је Европски савет представљао различите наративе о односима Европске уније и Турске, који се према овим ауторима могу класификовати као наративи усмерени на нормативне аспекте придруживања, наративи везани за сам процес придруживања, наративи о партнерству и наративи о конфликтним ставовима (Turhan & Wessels, 2021). Наративи Европског савета генерално утичу на стратешку оријентацију Европске уније, циљеве политика, и приоритете Европске уније у односу на Турску у контексту преговора за приступање и сарадње у различитим областима (Turhan & Wessels, 2021). Наративи легитимизују правац политике Европског савета, при чему усмеравају активности и осталих институција Европске уније

(Turhan & Wessels, 2021). Поједини аутори истичу да је Европски савет у одређеним периодима позитивно утицао на развој преговора о приступању и сарадњи, при чему на супротстављене ставове и односе Европског савета и Турске утичу геополитички интереси, као и билатерални односи и ставови држава чланица (Turhan & Wessels, 2021).

6.5.2. Европска комисија

У оквиру преговора о приступању и организацији сарадње, Европска комисија је представљена као извршни орган Европске уније у односу на одлуке о преговорима за приступање и сарадњу Турске и Европске уније. У том смислу, најзначајније функције Европске комисије се пре свега односе на надгледање политичке и економске ситуације у Турској, и на активности фонда Европске уније у односу на Турску (Bürgin, 2021).

Европска комисија је од самог почетка успостављања односа између Европске уније и Турске и оснивања асоцијације имала значајну улогу. У том контексту, од потписивања Споразума из Анкаре и представљања царинске уније, Европска комисија је имала улогу да надгледа односе између Турске и Европске уније у области тржишта и економије (Bürgin, 2021). Нарочито значајно за улогу Европске комисије у односима Турске и Европске уније јесте прихватање статуса Турске као кандидата за улазак у Европску унију, при чему приступање постаје кључни елемент односа Турске и Европске комисије, и за координацију су значајни Европски комесар за суседство и проширење и Генерални директорат за суседство и преговоре о проширењу. У односу на настојање да се даље развију преговори и генерална сарадња, током 2015. године Европска комисија је покренула дијалоге на високом нивоу у различитим областима као вид сарадње ван преговора о приступању (Bürgin, 2021).

У односу на улогу Европске комисије у процесу проширења Европске уније, у литератури су представљене различите дебате о утицају Европске комисије у процесу европеизације националних политика држава кандидата за улазак у Европску унију. Конкретно, представљена су два механизма којим Европска комисија утиче на националне политике држава кандидата. Први механизам се односи на различите стратегије попут потенцијалног отварања нових поглавља којим се државе кандидати подстичу да испуне одређене критеријуме, други механизам се односи на процес у коме се интереси и идентитети обликују кроз интеракцију државе кандидата са државама чланицама Европске уније (Bürgin, 2021).

6.5.3. Европски парламент

У односу на улогу Европског парламента, различити изазови и несугласице између Турске и Европске уније су уједно знатно утицали и на одлуке Европског парламента у односу на сарадњу Европске уније и Турске и преговоре о приступању (Kaeding & Schenuit, 2021). Нарочито је значајно напоменути да Европски парламент у складу са проширењем овлашћења из Уговора о Европској унији има право вета на проширење Европске уније (Kaeding & Schenuit, 2021), односно Европски парламент има најважнију улогу у процесу проширења након Европског савета и апсолутном већином гласова доноси коначну одлуку о приступању државе кандидата Европској унији (Kaeding & Schenuit, 2021). Европски парламент од самог почетка формирања асоцијације има важну улогу у односима Европске уније и Турске при чему је Споразумом из Анкаре представљен Заједнички парламентарни комитет Европске уније и Турске (Kaeding & Schenuit, 2021). Током приступних преговора Европски парламент је 2016. године утицао на замрзавање преговора о приступању, и представио је предлог о стагнацији преговора током 2017. године и 2019. године (Kaeding & Schenuit, 2021).

Поједини аутори истичу значај разматрања дискурса Европског парламента за регионално повезивање Европске уније и Турске у односу на конструкције европског идентитета и дихотомију сопство-другост из конструктивистичког, односно постструктуралистичког оквира. Према појединим ауторима, у дискурсима Европског парламента пре свега неретко се синонимно употребљавају термини Европска унија и Европа при чему се чланство у Европској унији превасходно односи на европејство, и нарочито се истичу географска и културна димензија Европе. Чланови и говорници у Европском парламенту уједно употребљавају и заменице „ми“, „наши“, у представљању групе и сопства (Nibat, 2018).

У контексту односа Европске уније и Турске, у Европском парламенту су заступљене представе Турске као државе која настоји да буде део групе, односно да се приближи Европској унији, али се налази изван ње. Уједно, након 2017. године у дебатама је представљано да се Турска удаљава од Европе (Nibat, 2018).

Конкретно, у дебатама су представљане и разматране различите карактеристике европског идентитета и његове димензије. Бити „европски“ се пре свега односи на карактеристике и вредности демократије, људска права, владавину права, мултикултурализам. У тим дискурсима Европска унија је представљена као својеврсна заједница вредности и клуб демократских нација. Такви дискурси су најчешће представљени у левим

партијама, либералним и зеленим партијама Европског парламента, али и у Европској комисији и Европском савету (Nibat, 2018). У оквиру наведених дискурса Турска је представљана на различите начине, као различита у односу на Европу и европејство, али и као мост између цивилизација и као нарочито значајна у окружењу (Nibat, 2018). Бити европски односно европске карактеристике су уједно представљане и у односу на заједничку културу, историју и религију, јудео-хришћанску цивилизацију и грчко-римску цивилизацију, ренесансу и просветитељство, као и на географију односно просторне димензије. Такве дискурсе представљају хришћанске демократе, десничарске и конзервативне партије у Европском парламенту (Nibat, 2018). У наведеним дискурсима су најчешће представљане разлике Турске и Европе при чему су истицане перципиране не-европске карактеристике и искључујуће представе Турске у односу на приступање Европској унији (Nibat, 2018).

Представници ексклузивног европског идентитета кроз дискурсе представљају Турску као инхерентно другачију од Европе (Nibat, 2018). У односу на дискурсе о инклузивним аспектима европског идентитета Турска је представљена као другачија од Европе у односу на стечене карактеристике и стога је истакнута могућност да Турска постепено постане држава чланица Европске уније (Nibat, 2018). У инклузивним дискурсима се генерално подржава чланство Турске у Европској унији и нарочито се истиче да је Турска значајна држава са развијеном културом која би позитивно утицала на Европску унију (Nibat, 2018).

Поред наведеног, за разматрање односа Европске уније и Турске нарочито је значајна студија у којој су анализирани дискурси са пленарних сесија Европског парламента у односу на конструктивистичку конструкцију колективног идентитета и дихотомију сопство-другост (Ağcasulu & Ossewaarde, 2019). У студији су анализиране пленарне сесије у периоду од 1999. године до 2012. године и представљено је да су пре свега стечене карактеристике представљане као различитост, при чему су десничарске партије најчешће представљале искључујуће дискурсе, као и да су дебате у којима су истакнути искључујући дискурси нарочито истакнуте у периоду када су представљени преговори о приступању (Ağcasulu & Ossewaarde, 2019). У студији је представљено и да је у 258 пленарних сесија од 1244 пленарних сесија представљен дискурс о искључивању (Ağcasulu & Ossewaarde, 2019).

Аутори студије истичу да су у анализираним дискурсима превасходно коришћене референцијалне стратегије у конструкцији и представљању

карактеристика групе и оних који су перципирани као изван групе при чему су у појединим случајевима истицане стереотипне и негативне карактеристике. У дискурсима Турска је представљана на различите начине и у односу на различите врсте другости (Ağcasulu & Ossewaarde, 2019).

У појединим пленарним сесијама представљане су и различите перцепције Турске од периода Османског царства, при чему се истиче утицај ранијих перцепција и представа. У појединим пленарним сесијама се уједно умањује значај византијског наслеђа у Европи, које је према ауторима студије нарочито истакнуто у инклузивним дискурсима и они који подржавају приступање Турске истичу значај ове цивилизације у европском наслеђу као једну од карактеристика за приступање Турске Европској унији (Ağcasulu & Ossewaarde, 2019).

У односу на карактеристике и елементе колективног идентитета и дихотомију сопство-другост, у пленарним сесијама је најчешће истицана географија и то као објективна карактеристика (Ağcasulu & Ossewaarde, 2019). Агћасулу и Осевард истичу да је у пленарним сесијама географија конкретно представљана пре свега кроз истицање да је Турска највећим делом ван територије Европе, као и да би приступање Турске утицало на дефинисање граница Европске уније и пријем других држава са других континената (2019). Значајно је напоменути и да је у односу на флуидност као карактеристику идентитета, Турска у почетку оснивања асоцијације перципирана као европска држава (Ağcasulu & Ossewaarde, 2019). У пленарним сесијама су представљане разлике између Европске уније и Турске у односу и на инхерентне и на стечене карактеристике у контексту Копенхашких критеријума (Ağcasulu & Ossewaarde, 2019).

У односу на пленарне сесије и дискурсе, аутори студије истичу да посебну категорију референцијалних стратегија представљају метафоре, као један од начина конструкције колективног идентитета у односу на дихотомију сопство-другост (Ağcasulu & Ossewaarde, 2019). Према ауторима студије персонификацијске метафоре су представљене као кућа и породица, односно припадници групе и колективног идентитета припадају истој кући или породици и кохезија и заједничко наслеђе омогућавају креирање ентитета. У пленарним сесијама је представљана европска породица нација која настаје као наслеђе европејства и која представља породицу којој неко припада или не припада. У том контексту је коришћена метафора брака за однос који се заснива на вештачкој конструкцији или споразуму и на тај

начин је представљен однос Европске уније и Турске (Ağcasulu & Ossewaarde, 2019).

Неопходно је истаћи да се у пленарним сесијама уједно представљају и инклузивни говори и ставови у Европском парламенту (Ağcasulu & Ossewaarde, 2019). У контексту односа Европског парламента и Турске, у оквиру Европског парламента се нарочито истиче позитивна перцепција (Kaeding & Schenuit, 2021).

6.6. Инклузија Турске у процес европских интеграција

Како је претходно приказано, у европским дискурсима су представљане и инклузивне и искључујуће перцепције приступања Турске у Европску унију. У односу на инклузију Турске у процес европских интеграција, поједини аутори истичу значај Турске за „поствестернизацију“, односно истичу позитиван утицај на напуштање дихотомије сопство-другост у конструкцији идентитета Европске уније (Gulmez et al., 2023).

У односу на идентитет, инклузивни аспекти европског идентитета се односе на модеран и космополитски поглед Европске уније према којем идентитети нису фиксирани или статични и нагласак је на могућност државе да постане европска постепеним усвајањем одређених карактеристика и вредности, поштовањем владавине права, људских права, демократије (Nibat, 2018). Европска унија је представљена као мултикултурални и политички пројекат у оквиру којег би Турска као европска држава и део Европске уније значајно допринела културном диверзитету Европске уније, што је у складу и са мотом Европске уније „Уједињени у различитостима“, и свеукупно Турска би позитивно утицала на вредности модерне Европе и промовисање европских вредности у региону. Такви инклузивни дискурси су уједно директно супротстављени ексклузивним аспектима идентитета односно дискурсима о сукобу цивилизација и Европи као хришћанској групи, при чему се у инклузивним дискурсима истиче Турска као мост између Европске уније и других религија у региону (Nibat, 2018).

У оквиру европских дискурса компатибилност Европске уније и Турске и конструкција сопства и другости су представљени на различите начине, при чему представе нису увек јасне и склоне су променама. У том контексту, истичу се разлике у односу на одређене социјеталне, религиозне и културне аспекте перципираних европских вредности. Уједно, представљене су и сличности и одређене заједничке основе кроз истицање турских грађана који су присутни и интегрисани у европским друштвима (Turhan & Wessels, 2021).

6.7. Изазови регионалном повезивању Европске уније и Турске

Поред дихотомије сопство-другост, постоје и други фактори који су утицали и утичу на регионално повезивање Европске уније и Турске. Пре свега, значајно је напоменути чињеницу да су се претходне фазе проширења директно одразиле и на приступање Турске у односу на умор од проширења односно јавне и политичке дебате након проширења у којима је истицано усмерење ка продубљивању интеграције, а не ка новим проширењима. У том контексту, умор од проширења је утицао и на перцепцију приступања Турске у политичким круговима у Европи (Turhan & Reiners, 2021). Поједини аутори сматрају да се поред генералног умора од проширења истичу и слични сентименти у односу на Турску и разматрање приступања Турске у односу на различите аспекте (Tekin, 2021).

На регионално повезивање Европске уније и Турске утичу и односи између Турске и Кипра, односно непризнавање Кипра. Од приступања Грчке и Кипра Европској унији током 1981. године и 2004. године њихови односи са Турском су постали део агенде Европске уније (Turhan & Reiners, 2021).

На проширење утичу и преференције држава чланица током претходних деценија, пре свега кроз стављање вета на одређена преговарачка поглавља и разматрање модернизације царинске уније између Европске уније и Турске (Turhan & Reiners, 2021).

Уједно, на опозицију чланства Турске у Европској унији утиче и чињеница да би Турска територијално и по броју становника била највећа држава чланица Европске уније при чему би имала значајан утицај приликом гласања у оквиру Европске уније, доношења одлука и креирања политика (Lippert, 2021). Стога се нарочито у односу на приступање Турске истичу капацитет и границе Европске уније да апсорбује додатне државе, у складу са Копенхашким критеријумима према којим је капацитет Европске уније да апсорбује нове чланице и одржи динамику европских интеграција важан фактор за разматрање генералног интереса Европске уније и држава кандидата (Lippert, 2021).

7. ЗАКЉУЧАК

У раду је представљена конструкција колективног идентитета у односу на дихотомију сопство-другост у оквиру конструктивистичког и постструктуралистичког правца у науци о међународним односима. Кроз разматрање пре свега основних елемената идентитета, приказано је да су колективни идентитети друштвено конструисани, флуидни, многоструки и релациони концепти. У складу са конструктивистичким и постструктуралистичким концептима, разматран је процес конструкције колективних идентитета. У том контексту, приказано је да се конструкција колективног идентитета не односи само на постојање одређених заједничких карактеристика, већ да су за конструкцију колективног идентитета уједно значајни дискурси и дихотомија сопство-другост.

Уједно, у раду је приказан и концепт регионализма, односно регионалних интеграција у оквиру којих су и региони и границе региона представљени као друштвене конструкције. У том контексту, истакнута је улога дихотомије сопство-другост у њиховој конструкцији.

Европска унија је разматрана као најуспешнији пример регионализма. Превасходно су приказане основе регионалног повезивања на територији Европе и основе функционисања Европске уније као изузетно значајне за разумевање конкретnog начина конструкције колективног идентитета и утицаја конкретних актера у конструкцији колективног идентитета и даљим интеграцијама и проширењу. Уједно су приказани и изазови у функционисању и даљем развоју Европске уније.

У односу на регионално повезивање, приказано је да је дихотомија сопство-другост као фактор конструкције европског колективног идентитета била једна од предуслова регионалног повезивања, кроз утицај на кохезију чланова Европских заједница, односно Европске уније. Приказане су различите врсте другости у односу на које су конструисане и истицане карактеристике европског идентитета, при чему је истакнуто да су се мењале и перцепције конкретних другости. Генерално, конститутивни други Европе су представљани на различите начине, при чему су позитивне перцепције европског идентитета дискурзивно конструисане у односу на дијаметрално супротстављене друге. Притом, конкретни други су представљани на различите начине и у одређеним инстанцама само као различити. На тај начин конструисани европски колективни идентитет је представљан као предуслов регионалног повезивања, у односу на стварање кохезије кроз заједничке карактеристике и разлике са другима. Конкретне карактеристике у односу на које се конструисао европски идентитет кроз диференцијацију са другима су представљене на различите начине, при чему су у различитим дискурсима представљани различити елементи

идентитета попут културе, географије и вредности. Нарочито значајан за конструкцију колективног идентитета Европске уније био је концепт Истока чији садржај обухвата далеко више од географске одреднице и који је у великој мери утицао на постојаност и утицај претходних представа на даље перцепције и представе другости.

У односу на дихотомију сопство-другост као препреку регионалној интеграцији Европске уније и Турске, пре свега разматране су основе и критеријуми проширења Европске уније. Уједно, приказан је и развој различитих перцепција идентитета у односу на дихотомију сопство-другост, кроз различите дискурсе у односу на идентитет. Приказан је и развој међусобних перцепција Европске уније и Турске. Конкретно, у европским дискурсима Турска је перципирана и представљана на различите начине при чему је у појединим случајевима представљана и као делимично сопство и као делимична другост, при чему су на перцепцију Турске утицале и различите ситуације. У европским дискурсима разлике Европске уније и Турске су представљане у односу на различите аспекте идентитета.

Кроз разматрање дихотомије сопство-другост као једне од препрека регионалном повезивању, уједно је указано и на значај дискурса за конструкцију колективног идентитета у односу на дихотомију сопство-другост и тиме за регионалне интеграције.

У складу са наведеним закључцима, уједно је неопходно размотрити и потврђеност односно непотврђеност хипотеза које су постављене у раду. У односу на општу хипотезу, кроз преглед и разматрање релевантне литературе о овој теми, у раду је превасходно приказано да је дихотомија сопство-другост представљала један од значајних фактора и предуслова који су утицали на дискурзивну конструкцију европског колективног идентитета и развој кохезије међу државама чланицама Европских заједница односно Европске уније. У том контексту, у односу на почетак европских интеграција и њихов даљи развој и формирање Европске уније, у раду је приказано да су заједничка историја и аспекти сопства држава чланица неретко перципирани и представљани на релационој основи, кроз диференцијацију од значајно различитих других. Као други Европе представљани су различити ентитети, вредности и концепти, укључујући и Источног другог и Османско царство/Турску. У европским дискурсима, управо су значајне разлике између ЕУ и Турске представљане као препрека приступању Турске. Иако је култура изузетно значајан аспект идентитета у односу на који се конструишу сопство и другост, у раду је указано и да су елементи идентитета попут територије и одређених грађанско-политичких

елемената и вредности готово подједнако значајни за произвођене другости. Међутим, услед недостатка општеприхваћене дефиниције културе и концизног одређења њеног садржаја, као и чињенице да концепт Европе прожима различите димензије и аспекте идентитета, од којих се неки поклапају са различитим садржајем културе, може се закључити да се произвођење другости у знатној мери темељи на културолошким разликама. Узимајући у обзир претходно наведено, може се закључити да је општа хипотеза потврђена.

Надаље, прва посебна хипотеза је уједно потврђена, кроз разматрање конструкције европског идентитета у односу на дихотомију сопство-другост као једног од предуслова покретања и развоја процеса европских интеграција. Додатно, у раду је истакнуто и да је поменута дихотомија имала значајну улогу у консолидовању колективног идентитета ЕУ у односу на нпр. развој политичке интеграције, приступање нових чланица и идентификацију грађана и држава чланица са колективним идентитетом ЕУ.

Може се закључити и да је друга посебна хипотеза потврђена, у односу на анализиране европске перцепције Турске као другог Европе, нарочито у односу на историјски развој поменутих перцепција и њихову постојаност. Упркос инклузивним дискурсима о приступању Турске ЕУ и постигнутом регионалном повезивању и сарадњи у различитим областима, вишедеценијско настојање Турске да се придружи европским интеграцијама и даље није остварено.

Напоследку, узимајући у обзир научну и практичну релевантност проучавања импликација дихотомије сопство-другост по процес регионалних интеграција, значајно је указати и на нека од потенцијалних истраживачких питања која произилазе из овог рада – пре свега у односу на елементе који су концизније обрађени – а која могу допринети даљим истраживањима и бољем разумевању ове тематике. У односу на приказане иницијативе ЕУ покренуте у циљу подстицања кохезије и идентификовања грађана и држава чланица са колективним идентитетом ЕУ, може се поставити истраживачко питање – Да ли, и на који начин, би дихотомија сопство-другост могла допринети остварењу замисли о оснивању федерације на простору Европе, односно превазилажењу изазова везаних за степен наднационалности Уније? У односу на категоризацију другости, истиче се истраживачко питање – На који начин ЕУ као друго којем се сопство диви утиче на конструкцију сопства потенцијалних држава чланица и њихову европеизацију? У односу на инклузивне дискурсе и ставове о позитивном утицају Турске на ЕУ, истиче се истраживачко питање

- Да ли би приступање Турске допринело „уједињености у различитостима“ ЕУ и утицало на напуштање конструкције колективног идентитета ЕУ у односу на дихотомију сопство-другост? У односу на Источног другог, могу се формулисати истраживачка питања – На који начин су представе Истока и Турске као другог Европе утицале на европске перцепције Балкана, односно – На који начин европске перцепције Турске и Балкана као другости утичу/могу утицати на сарадњу односно остваривање утицаја Турске на Балкану?

8. ЛИТЕРАТУРА

- Ağcasulu, H., & Ossewaarde, R. (2019). Turkey's Otherness In The Identity Discourses Of European Parliament. *Ege Academic Review*, 19(3), 359-372. Preuzeto 4. jula 2024. sa <https://dergipark.org.tr/tr/pub/eab/issue/46816/464110>
- Ajzenhamer, N. J. (2017). „Rubikova kocka” postkolonijalizma: teorijski sinkretizam i novi izazovi u postkolonijalnim studijama. *Međunarodni problemi*, 69(2-3), 309-331.
- Ajzenhamer, V. (2017). Bojno polje praxis: realističko-konstruktivistički duumvirat i „posrtanje” liberalnog internacionalizma. *Međunarodni problemi*, 69(2-3), 262-282.
- Ајзенхамер, В. (2014). Регионализам – другачије читање геополитике. У: З. Килибарда, М. Младеновић, В. Ајзенхамер (уред.), *Геополитичке перспективе савременог света* (стр. 253-305). Београд: Факултет безбедности.
- Alpan, B. (2021). Europeanization and EU-Turkey relations: Three domains, four periods. In: Reiners, W., Turhan, E. (Eds.), *EU-Turkey Relations: Theories, Institutions, and Policies* (pp. 107-137). Cham: Palgrave Macmillan. Preuzeto 14. jula 2024. sa https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-70890-0_5
- Arkan, Z. (2014). 'Via Media' vs. the Critical Path: Constructivism (s) and the Case of EU Identity. *All Azimuth: A Journal of Foreign Policy and Peace*, 3(2), 21-36. Preuzeto 4. jula 2024. sa <https://dergipark.org.tr/en/pub/allazimuth/issue/15904/167325>
- Assmus, V. (2014). Chance or Challenge: Is Turkey compatible with the European Union regarding to Geert Hofstede's Six Dimensions of National Cultures and if yes, in which way? A country comparison between Germany and Turkey based on the data from Geert Hofstede's Culture and Organizations Theory. Bachelor's thesis. Enschede: University of Twente.
- Aydın Yılmaz, E. S. (2014). Political Identity Building in the EU: A Constructivist Approach. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 9(1), 47-71. Preuzeto 26. jula 2024. sa <https://dergipark.org.tr/en/pub/akademikincelemeler/article/18916>
- Aydın-Düzgit, S., Rumelili, B. (2021). Constructivist Approaches to EU-Turkey Relations. In: Reiners, W., Turhan, E. (Eds.), *EU-Turkey Relations: Theories, Institutions, and Policies* (pp. 63-82). Cham: Palgrave Macmillan. Preuzeto 15. jula 2024. sa https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-70890-0_3
- Bagcı, H., & Gaudino, U. (2020). Involving Turkey in EU Common Foreign, Security and Defence Policies. *Eurasian Research Journal*, 2(1), 7-27. Preuzeto 1. avgusta 2024. sa <https://dergipark.org.tr/en/pub/erj/issue/52212/685063>
- Bajović, T. (2013). U predvorju Evrope: političko konstruisanje drugosti. *Filozofija i društvo/Philosophy and Society*, 24(2), 295-300.
- Bania, R. (2013). The Question of Identity inside the EU and the GCC Areas as the Factor Constructing the Process of Regional Integration. *Rocznik Orientalistyczny*, (2), 32-53. Preuzeto 14. jula 2024. sa

<https://www.czasopisma.pan.pl/dlibra/publication/95317/edition/82210/content/the-question-of-identity-inside-the-eu-and-the-gcc-areas-as-the-factor-constructing-the-process-of-regional-integration-radoslaw-bania>

- Barberio, V., Mollona, E., & Pareschi, L. (2017). *PERCEIVE project - Deliverable D5.1 "Short contribution (report) to be used in dissemination events about the empirical relevance of a social constructivist and discursive approach to EU identity emergence and integration"*. Preuzeto 14. avgusta 2024. sa <https://amsacta.unibo.it/id/eprint/5517/>
- Baumann, M. (2022). Poststructuralism in International Relations: Discourse and the Military. In Sookermany, A.M. (Eds.), *Handbook of Military sciences* (pp. 1-18). Cham: Springer. Preuzeto 14. jula 2024. sa https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007/978-3-030-02866-4_38-1
- Bebr, G. (1953). The European Coal and Steel Community: A political and legal innovation. *Yale LJ*, 63(1), 1-43. Preuzeto 21. jula 2024. sa <https://openyls.law.yale.edu/handle/20.500.13051/14009>
- Berenskötter, F., & Nymalm, N. (2021). States of ambivalence: Recovering the concept of 'the Stranger' in International Relations. *Review of International Studies*, 47(1), 19-38. Preuzeto 13. jula 2024. sa <https://www.cambridge.org/core/journals/review-of-international-studies/article/states-of-ambivalence-recovering-the-concept-of-the-stranger-in-international-relations/40B9150F5B5F916808772BBF2B1277E0>
- Borchardt, K. D. (1995). *European Integration. The origins and growth of the European Union*. Brussels: Office For Official Publications Of The European Communities.
- Borchardt, K. D. (2010). *The ABC of European Union Law* (Vol. 1). Brussels: Publications Office of the European Union.
- Börzel, T. A., & Risse, T. (2020). Identity politics, core state powers and regional integration: Europe and beyond. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 58(1), 21-40. Preuzeto 1. jula 2024. sa <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/jcms.12982>
- Bürgin, A. (2021). The European Commission's role in EU-Turkey relations. In: Reiners, W., Turhan, E. (Eds.), *EU-Turkey Relations: Theories, Institutions, and Policies* (pp. 219-240). Cham: Palgrave Macmillan. Preuzeto 14. jula 2024. sa https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-70890-0_9
- Català Oltra, L. (2021). The Objectification of European Identity in the Treaties and in European Institutions' Declarations. *Debats. Journal on Culture, Power and Society*, 6, 85-100. Preuzeto 27. jula 2024. sa <https://revistadebats.net/article/view/4204>
- Çolak, M. (2021). Edward Said and to Reconsider his "Orientalism". *EUL Journal of Social Sciences/LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 112-128. Preuzeto 4. jula 2024. sa <https://dergipark.org.tr/en/pub/euljss/issue/64119/970699>
- Давутоглу, А. (2014). Стратегијска дубина. Београд: Службени гласник.
- De Oliveira Paes, L. (2023). Networked territoriality: A processual-relational view on the making (and makings) of regions in world politics. *Review of International*

Studies, 49(1), 53-82. Preuzeto 15. jula 2024. sa
<https://www.cambridge.org/core/journals/review-of-international-studies/article/networked-territoriality-a-processualrelational-view-on-the-making-and-makings-of-regions-in-world-politics/A0A542F056A1E17035EC25960A130B4D>

Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations (2023). *Joint Communication To The European Council State of play of EU-Türkiye political, economic and trade relations*. Brussels: European Commission. Preuzeto 1. avgusta 2024. sa
https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/joint-communication-european-council-state-play-eu-turkiye-political-economic-and-trade-relations-0_en#details

Фон Клаузевиц, К. (1951). *О рату*. Београд: Војно дело.

Fonten, P. (2011). *Evropa u 12 lekcija*. Beograd: Delegacija Evropske unije u Republici Srbiji.

Graziatti, L. V. (2017). The Treaty of Rome EEC and EURATOM 1957. *ABC Research Alert*, 5(3), 19-24. Preuzeto 22. jula 2024. sa
<https://abcresearchalert.com/article/view/316>

Gulmez, S. B., Topal, A. E., & Rumelili, B. (2023). Europe and Turkey: identities in evolution. An analytical literature review [version 1; peer review: 5 approved, 1 approved with reservations]. *Open Research Europe*, 3(120), 1-56. Preuzeto 2. jula 2024. sa
<https://open-research-europe.ec.europa.eu/articles/3-120>

Icoz, G., & Martin, N. (2021). Historical institutionalism and EU-Turkey relations: Path dependence and critical junctures in the accession process. In: Reiners, W., Turhan, E. (Eds.), *EU-Turkey Relations: Theories, Institutions, and Policies* (pp. 83-106). Cham: Palgrave Macmillan. Preuzeto 14. jula 2024. sa
https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-70890-0_4

Jovanović, N., & Ajzenhamer, V. (2017). Unifikacija islama kao instrument "hantingtonizacije" migrantske krize. u: Valić Nedeljković, Dubravka; Gruhonjić, Dinko (ur.). *Populizam, izbeglička kriza, religija, mediji*.

Kaeding, M., & Schenuit, F. (2021). The European Parliament's perspective on EU-Turkey relations. In: Reiners, W., Turhan, E. (Eds.), *EU-Turkey Relations: Theories, Institutions, and Policies* (pp. 241-264). Cham: Palgrave Macmillan. Preuzeto 14. jula 2024. sa
https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-70890-0_10

Lippert, B. (2021). Turkey as a special and (almost) dead case of EU enlargement policy. In: Reiners, W., Turhan, E. (Eds.), *EU-Turkey Relations: Theories, Institutions, and Policies* (pp. 267-293). Cham: Palgrave Macmillan. Preuzeto 14. jula 2024. sa
https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-70890-0_11

Mareï, N., & Richard, Y. (2020). Global Regionalization Processes and (Macro)-Regional Integration. In *Favor of Generalization in Geography. Belgeo. Revue belge de géographie*, (4), 1-20. Preuzeto 11. avgusta 2024. sa
<https://journals.openedition.org/belgeo/43433>

- Милојковић, Б. П., и Продовић, Б. (2014). Европски културни идентитет. *Култура полица*, 11(24), 183-199.
- Mutavdžić, R. (2017). Identitet – od pojedinačnog do nadnacionalnog. *Vojno delo*, 69(7), 137-160.
- Neumann, I. B. (1999). *Uses of the other: "the East" in European identity formation*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Nibat, S. (2018). European Identity: The Turkish quest for EU membership within the context of Europe's competing narratives. Master thesis. Lund: Lund University. Preuzeto 1. avgusta 2024. sa <https://lup.lub.lu.se/student-papers/search/publication/8940392>
- Nordin, M., & Bengtsson, A. (2020). The State of the European Identity: A four-dimensional idea analysis. Bachelor Thesis. Lund: Lund University. Preuzeto 29. jula 2024. sa <https://lup.lub.lu.se/student-papers/search/publication/9013662>
- Ostrowski, M. S. (2023). Europeanism: a historical view. *Contemporary European History*, 32(2), 287-304. Preuzeto 19. jula 2024. sa <https://www.cambridge.org/core/journals/contemporary-european-history/article/europeanism-a-historical-view/EF4F2F06240266444BAD66B674D49CFB>
- Paasi, A. (1986). The institutionalization of regions: a theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity. *Fennia-International Journal of Geography*, 164(1), 105-146. Preuzeto 15. jula 2024. sa <https://fennia.journal.fi/article/view/9052>
- Pachura, P. (2018). Kantian and post-Kantian thought as an illustration of an ideational foundations of European integration. *Folia Geographica*, 60(2), 5-14. Preuzeto 19. jula 2024. sa <http://www.foliageographica.sk/unipo/journals/2018-60-2/519>
- Said, E. V. (2008). *Orijentalizam*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Савић, С. (2016). Западноевропска унија – настанак, улога и трансформација. *Војно дело*, 58(1), 22-51.
- Schou Therkildsen, L. (2022). *A European State of Mind: Rhetorical Formations of European Identity within the EU 1973–2014*. Doctoral dissertation. Uppsala: Uppsala University). Preuzeto 26. jula 2024. sa <https://uu.diva-portal.org/smash/record.jsf?dswid=-6758&pid=diva2%3A1635526>
- Simpson, A., & Dervin, F. (2019). The Council of Europe Reference Framework of competences for democratic culture: Ideological refractions, othering and obedient politics. *Intercultural Communication Education*, 2(3), 102-119. Preuzeto 30. jula 2024. sa <http://www.castledown.com/journals/ice/article/view/ice.v2n3.168>
- Tekin, F. (2021). Differentiated integration: An alternative conceptualization of EU–Turkey relations. In: Reiners, W., Turhan, E. (Eds.), *EU-Turkey Relations: Theories, Institutions, and Policies* (pp. 157-181). Cham: Palgrave Macmillan. Preuzeto 14. jula 2024. sa

https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-70890-0_7

- Tepšić, G., 2012. Nacionalni identitet i (zlo)upotreba "drugog". *Godišnjak FPN*, 8 (VI), 69-90.
- Todorova, M. (1999). *Imaginarni Balkan*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Toepke, U. P. (1981). The European Economic Community--A Profile. *Northwestern Journal of International Law & Business*, 3(2), 640-661. Preuzeto 21. jula 2024. sa <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/njilb/vol3/iss2/27/>
- Torun, Z. (2021). From convergence to divergence: The compatibility of Turkish and EU foreign policy. In *EU-Turkey relations: Theories, institutions, and policies* (pp. 323-346). Cham: Palgrave Macmillan. Preuzeto 14. jula 2024. sa https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-70890-0_13
- Turhan, E., & Reiners, W. (2021). Unpacking the new complexities of EU-Turkey relations: Merging theories, institutions, and policies. In: Reiners, W., Turhan, E. (Eds.), *EU-Turkey Relations: Theories, Institutions, and Policies* (pp. 1-35). Cham: Palgrave Macmillan. Preuzeto 14. jula 2024. sa https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-70890-0_1
- Turhan, E., & Wessels, W. (2021). The European Council as a key driver of EU-Turkey relations: Central functions, internal dynamics, and evolving preferences. In: Reiners, W., Turhan, E. (Eds.), *EU-Turkey Relations: Theories, Institutions, and Policies* (pp. 185-217). Cham: Palgrave Macmillan. Preuzeto 15. jula 2024. sa https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-70890-0_8
- Udrea, G. (2011). European identity and otherness: theoretical perspectives. *Eurotimes*, Supl. 3, 117-129. Preuzeto 4. jula 2024. sa <https://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/29377>
- Von Kulessa, R., & Seth, C. (2017). *The Idea of Europe: Enlightenment Perspectives*. Open Book Publishers. Preuzeto 19. jula 2024. sa <https://www.openbookpublishers.com/books/10.11647/obp.0123>
- Вукелић, М. (2019). Ислам као чинилац мултикултурализма у идентитету Европске уније. *Култура полиса*, 16(38), 267-280.
- Wendt, A. (1992). Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics. *International organization*, 46(2), 391-425.
- Wendt, A. (1994). Collective identity formation and the international state. *American political science review*, 88(2), 384-396.
- Wendt, A. (1999). *Social theory of international politics* (Vol. 67). Cambridge: Cambridge university press.
- Зечевић, С. (2016). Турска као кандидат за улазак у Европску унију. *Култура полиса*, 13(29), 123-132.
- Зечевић, С. и Игрутиновић, М. (2014). Еволуција спољнополитичких и безбедносних институција Европске уније, 1950-2009. *Култура полиса*, 11(23), 51-66.

9. БИОГРАФИЈА АУТОРА

Татјана Петровић је рођена 18. марта 2000. године у Београду, где је завршила основну школу „Коста Абрашевић“ са одличним успехом. Након завршене основне школе завршила је Четврту гимназију у Београду са одличним успехом. Уписује основне академске студије 2019. године на Факултету безбедности Универзитета у Београду, на смеру одбрана. Дипломирала је 2023. године на Факултету безбедности, одбранивши дипломски рад под насловом „Организацијска решења представништва система одбране појединих земаља у држави пријема, пример Швајцарска“, са просечном оценом 8,93. Мастер академске студије уписује 2023. године на Факултету безбедности, на смеру Студије наука безбедности – Стратешка безбедност. Испите предвиђене наставним планом и програмом мастер академских студија положила је у септембру 2024. године са просечном оценом 9,71. Изабрана је за демонстратора у октобру 2024. године на Факултету безбедности на Катедри студија безбедности. Течно говори српски и енглески језик.